

Lapsi- ja nuorisoväkivallan ehkäisy

Työryhmäraportti

24.2.2005

LAPSI- JA NUORISOVÄKIVALLAN EHKÄISY

Rikoksantorjuntaneuvostolle

Rikoksantorjuntaneuvosto on saanut hallituksen iltakoulussa 5.2.2003 tehtäväkseen kansallisen väkivallan vähentämishjelman laatimisen. Väkivallan vähentämishjelman valmistelua varten on perustettu seitsemän väkivallan eri osa-alueisiin keskittyvää työryhmää. Tämä lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentämistyöryhmä kokoontui ensimmäisen kerran 7.4.2004.

Työryhmän tehtäväksi määriteltiin selvittää lasten ja nuorten tekemän ja näihin kohdistuvan väkivallan yleisyys, kehityspiirteet ja tehokkaat toimet sen ehkäisemiseksi. Erityisesti tehtäväksi annossa kiinnitettiin huomiota koulujen osuuteen väkivallan ehkäisyssä. Työryhmän tehtävänä oli selvittää kouluissa tapahtuvan väkivallan ja koulukiusaamisen yleisyys sekä keinot vähentää väkivaltaa. Lisäksi tehtävänä oli suunnitella, miten väkivallattomuuskasvatus (käsittäen myös sukupuolivalistuksen ja valistuksen alkoholin vaikutuksesta väkivaltakäyttämiseen sekä viihdeväkivallan mediakritiikin) voidaan kehittää kouluissa ja nuorten kulttuuri- ja harrastustoiminnassa.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan vähentämistyöryhmän kokoonpano oli seuraava:

Puheenjohtaja: Neuvotteleva virkamies **Aarne Kinnunen**, Oikeusministeriö

Ylikonstaapeli **Timo Heikkonen**, Helsingin kihlakunnan poliisilaitos

Tutkimusjohtaja **Janne Kivivuori**, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Hankekoordinaattori **Seppo Mäenpää**, Vaasan kaupungin kasvatus- ja opetusvirasto

Ylitarkastaja **Heidi Peltonen**, Opetushallitus

Apulaisosastopäällikkö **Markku Poutala**, Opetusalan Ammattijärjestö

Professori **Lea Pulkkinen**, Jyväskylän yliopisto, psykologian laitos

Professori **Christina Salmivalli**, Turun yliopisto

Tutkija **Heikki Sariola**, Lastensuojelun Keskusliitto

Tulosaluejohtaja **Sirpa Taskinen**, Stakes

Hallitusneuvos **Ulla Taskinen**, Opetusministeriö

Koulukuraattori **Oili Väisälä**, Vantaan kaupunki, Länsimäen koulu

Suunnittelusihteeri **Christian Wentzel**, Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry.

Työryhmän sihteereinä toimivat suunnittelija **Regina Järg** oikeusministeriöstä ja tutkija **Mari-Liisa Laapio** Poliisiammattikorkeakoulusta.

Työryhmä kokoontui 11 kertaa. Asiantuntijana kuultiin kehittämispäällikkö Mikko Orasta Ensi- ja turvakotien liitosta. Työryhmä vieraili Vantaan Länsimäen koulussa, jossa pidettiin keskustelutilaisuudet sekä koulun oppilaiden että opettajien, oppilashuoltotyöryhmän ja vanhempien edustajien kanssa.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
1.1 Työryhmän työn lähtökohdat ja työskentelyprosessi	5
1.2 Teoreettisia näkökulmia väkivaltaan	7
1.3 Väkivallan muotoja	9
2 LASTEN JA NUORTEN VÄKIVALTAINEN KÄYTTÄYTYMINEN 11	
2.1 Perimä ja ympäristö	11
2.2 Myönteistä kehitystä edistäviä tekijöitä	13
2.3 Aggressiivisuuden kehityspiirteitä	14
3 LAPSET JA NUORET VÄKIVALLAN UHREINA JA TEKIJÖINÄ	17
3.1 Nuorten tekemän ja heihin kohdistuvan väkivallan määrällinen kehitys	17
3.2 Koulukiusaaminen	19
3.3 Päihdeongelmat ja väkivalta	22
3.4 Mediaväkivalta ja mediakasvatus	23
4 LAPSIIN JA NUORIIN KOHDISTUVAN VÄKIVALLAN EHKÄISEMINEN	26
4.1 Kehityksen suuntaaminen väkivallattomaksi	26
4.2 Rikoksiin syyllistyneen nuoren seuraamusjärjestelmä	28
4.2.1 Nuorisorangeistus	28
4.2.2 Nuorten nopeutettu rikosprosessi	29
4.2.3 Nuorisoaresti	30
4.3 Sovittelu väkivallan interventiona	31
5 VÄKIVALLAN JA KIUSAAMISEN EHKÄISEMINEN KOULUSSA	35
5.1 Turvallisuutta ja oppilaiden hyvinvointia koulussa edistävä lainsäädäntö, sen valmistelu ja muutostarpeet	35
5.2 Opetussuunnitelman perusteet	36
5.3 Turvallisuutta edistäviä ja väkivaltaa vähentäviä hankkeita	38
5.4 Poliisin ja koulun turvallisuutta edistävä yhteistyö Helsingin peruskouluissa lukuvuonna 2004-2005	40
5.5 Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta	41
5.6 MUKAVA -hanke myönteisen kehityksen tukemiseksi	42
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	44
7 TOIMENPIDESUOSITUKSIA	47
7.1 Vanhemmuuden ja kasvattamisen tukeminen	47
7.2 Lasten ja nuorten lähiympäristö	48
7.3 Päivähoito	49
7.4 Koulu	50
7.5 Nuorison vapaa-aika	53
7.6 Sosiaali- ja terveydenhuolto	54
7.7 Rikosseuraamusjärjestelmä	56
7.8 Yhteiskunnallinen ilmapiiri	57
7.9 Tutkimuspolitiikka	58

LÄHTEET	59
LIITTEET	63
Liite 1	63
Liite 2	67
Liite 3	68

1. Johdanto

1.1 Työryhmän työn lähtökohdat ja työskentelyprosessi

1.2 Teoreettisia näkökulmia väkivaltaan

1.3 Väkivallan muotoja

1.1 Työryhmän työn lähtökohdat ja työskentelyprosessi

Väkivalta on yhteiskuntamme ongelma sekä lapsiin ja nuoriin kohdistuvana että nuorten itsensä tekemänä. Väkivallan vähentäminen ja sen ennalta ehkäiseminen ovat muodostuneet rikostorjunnallisesti vaativiksi tehtäviksi. Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmassa todetaan, että turvallisuus on perusoikeus hyvinvoinnin perusta. Hallitusohjelmassa edellytetään, että kansalaisten turvallisuuden lisäämiseksi sekä erityisesti huumausaine-, väkivalta- ja uusintarikollisuuden vähentämiseksi laaditaan kattava, sektorirajat ylittävä sisäistä turvallisuutta käsittelevä ohjelma. Lisäksi hallitus edellyttää, että väkivallan vähentämiseksi laaditaan väkivallan kaikki keskeiset osa-alueet kattava kansallinen väkivallan vähentämishjelma. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä sisäisen turvallisuuden ohjelmaksi (Arjen turvaa 2004) ehdotetaan keinoja turvallisuuden parantamiseksi ja todetaan muiden asioiden ohella, että ”laaditaan väkivallan vähentämiseen tähtäävä rikosentorjuntaohjelma vuoden 2004 loppuun mennessä”. Kansallista ohjelmaa väkivallan vähentämiseksi on valmisteltu rikosentorjunta-neuvostossa (RTN) ja se on tarkoitettu kansallisen rikosentorjuntaohjelman (Turvallisuustal-koot 1999) rinnalle.

Käsillä oleva lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ja heidän tekemän väkivallan ehkäisyä käsittelevän työryhmä raportti on osa kansallista väkivallan vähentämishjelmaa. Raportissaan työryhmä on pyrkinyt keräämään ja analysoimaan lasten ja nuorten väkivaltaongelmiin liittyvää tutkimustietoa ja tiivistämään olennaisia toimenpidesuosituksia kansallisen väkivallan vähentämishjelman käyttöön. Lähtökohtina on ollut mm. RTN:n vuonna 1998 laatima raportti ”Koulun mahdollisuudet rikollisuuden ehkäisyssä” sekä Maailman terveysjärjestön WHO:n vuonna 2002 julkaisema väkivaltaraportti.

Euroopan neuvosto toteutti vuosina 2002-04 laajan poikkihallinnollisen väkivallan ehkäisyyn tähtäävän projektin ”Responses to violence in a democratic society” (www.coe.int/violence). Hankkeen pyrkimyksenä oli lisätä tietoisuutta arkipäivän väkivallasta ja sen ennaltaehkäisystä Euroopassa ja antaa päätöksentekijöille ja alan toimijoille käytännöllisiä välineitä ja esimerkkejä hyvistä toimintatavoista yhtenäisen ennalta ehkäisevän toiminnan toteuttamiseksi.

Euroopan neuvoston väkivaltaprojektissa päädyttiin suosittamaan jäsenmaita laatimaan kansallinen väkivallan ehkäisyohjelma, johon kirjattaisiin tärkeimmät elementit toimenpiteiksi väkivallan ehkäisemiseksi ja toimien koordinoimiseksi eri tasoilla. Kokonaisvaltaisen kansallisen ohjelman tulisi sisältää seuraavat 12 periaatetta. Lisäksi Oslossa 7-9. 2004 pidetty Euroopan neuvoston ministerikokous kehotti jäsenvaltioita edistämään sellaisen kansallisen tai alueellisen politiikan kehittämistä ja toteuttamista, jolla voidaan ennalta ehkäistä ja vähentää arkipäivän väkivaltaa ja joka perustuu seuraaviin 12 toimintaperiaatteeseen.

- a) *Integroitu lähestymistapa:* Arkipäivän väkivalta edellyttää, että siihen puututaan kokonaisvaltaisesti ja koordinoitusti yhtenäistämällä kansallista ennalta ehkäisevää politiikkaa ja sen toimeenpanoa temaattisesti, horisontaalisesti, vertikaalisesti ja strategisesti kaikilla tasoilla.

- b) *Järjestelmällinen tukeutuminen kumppanuuksiin:* Integroidun toimintatavan arkipäivän väkivaltaan puutumiseksi tulisi perustua kaikkien väkivallan ennaltaehkäisyyn ja vähentämiseen osallistuvien ihmisten ja toimielinten välisiin kumppanuuksiin voimavarojen yhdistämiseksi ja vastuun jakamiseksi.
- c) *Demokraattinen vastuuvellisuus ja kansalaisyhteiskunnan osallistuminen:* Väkivallan ehkäisyyn suunniteltujen toimien tulisi nauttia väestön laajaa kannatusta ja toimien tulisi olla vastuuvellisia demokraattisesti valituille edustajille paikallisella, alueellisilla ja kansallisilla tasoilla. Kansalaisyhteiskunnan tulisi osallistua aktiivisesti väkivallan vastaisiin toimiin.
- d) *Ennalta ehkäisevä lähestymistapa:* Väkivaltaa tulisi ensisijaisesti ehkäistä ennen kuin sitä ehtii tapahtua. Jos väkivaltaa esiintyy, sen seuraukset tulisi minimoida. Huomiota tulisi kiinnittää erityisesti kasvatuksellisiin toimenpiteisiin.
- e) *Uhrikeskeinen lähestymistapa:* Väkivallan uhrien riittävä tukeminen, hoito ja suojeleminen tulisi ottaa olennaisesti huomioon suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa toimia, joiden avulla väkivaltaan puututaan.
- f) *Tekijäkeskeinen ennaltaehkäisy:* Kokonaisvaltaisessa väkivaltaa ehkäisevässä suunnittelussa tulisi vakavasti huomioida väkivallantekijöiden kuntouttaminen, yhteiskuntaan uudelleen sopeuttaminen sekä uusintarikollisuuden ehkäisy.
- g) *Sovittelun käytön kehittäminen:* Sovittelun käyttöä yhteisymmärrykseen perustuvana ja oikeudenloukkauksia korjaavana keinona ehkäistä ja ratkaista konflikteja tulisi edistää. Samalla sovittelun soveltamisalaa, menetelmiä ja eettisiä periaatteita tulisi selventää.
- h) *Etusija paikallisille ehkäiseville ohjelmille:* Paikallisia kumppanuuksia tulisi riittävästi korostaa ja niille tulisi antaa riittävät voimavarat väkivallan ennalta ehkäisemiseksi.
- i) *Suunnittelu ja jatkuva arviointi:* Toimet, joiden avulla väkivaltaan puututaan, tulisi suunnitella huolellisesti tilannekohtaisten analyysien perusteella ja ne tulisi dokumentoida asianmukaisesti. Toimia tulisi jatkuvasti arvioida vertailukelpoisten ja tutkimustietoon perustuvien kriteereiden avulla.
- j) *Pysyvyys:* Ennalta ehkäisevät ohjelmat tulisi suunnitella ja niille tulisi antaa voimavaroja riittävän pitkäksi aikaa sen varmistamiseksi, että tavoiteltu vaikutus saadaan aikaan ja sitä voidaan ylläpitää.
- k) *Kaikkien kumppaneiden koulutus:* Väkivallan ennaltaehkäisyä koskevissa kumppanuuksissa työskentelevien ihmisten tulisi saada sellaista koulutusta tai ohjausta, mikä vastaa heidän tehtävissään tarvittavia taitoja.
- l) *Monialainen tutkimustoiminta:* Väkivaltaa koskevaa monialaista tutkimustoimintaa tulisi tukea, jotta saataisiin aikaan riittävä tietopohja toiminnan kehittämistä ja käytännön toteutusta varten.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan ja heidän tekemän väkivallan problematiikan on vaatinut työryhmältä laajapohjaista työtettä. Ongelmaa on tarkasteltu monesta eri näkökulmasta ja valmisteelu on kytketty monipuolisen asiantuntemukseen. Työryhmätyöskentelyssä on perehdytty väkivallan vakavaan ytimeen sekä väkivallan eri muotoihin, kuten koulukiusaamiseen, mikä on edellyttänyt prosessiajattelua. Ennalta ehkäisevyys on vaatinut määrittelemään väkivaltaan liittyvät käsitteet, näkökulmat sekä ongelmat. Väkivallan tarkastelu on toteutettu lapsinäkökulmaa painottaen. Se on edellyttänyt eri viranomaisvalmiuksien kartoittamista, lainsäädän-

nöllisten esteiden (tiedon kulun ja salassapito-ongelmien) tunnistamista, samoin kuin siviilirohkeudellisten ja asenteellisten velvollisuuksien tunnistamista.

Väkivaltailmiön yleisyyden selvittämiseksi on tarkasteltu poikkitieteellisiä katsauksia lapsista ja nuorista sekä väkivallan uhreina että tekijöinä. Ominaispiirteiden jäsentämiseksi väkivaltaa on käsitelty ekologisista, biologisista, psykologisista, sosiologisista sekä kriminologisista näkökulmista (ks. taulukko 1). Tarkastelun kohteena ovat erityisesti olleet käytännössä havaitut väkivallan solmukohdat sekä niiden avattavuus, samoin kuin väkivallan syyt ja sidokset lapsen kehitykseen, sukupuoleen, vanhemmuuteen, kouluun, oppilashuoltoon, kasvatukseen sekä pedagogiikkaan. Erityistä huomiota on kiinnitetty koulun yhteiskunnalliseen sekä sosiokulttuuriseen asemaan lasten ja nuorten väkivaltailmiön tunnistamisessa, ehkäisemisessä, siihen puuttumisessa sekä väkivallattomuuteen kasvattamisessa.

Raportti rakentuu seitsemästä luvusta. Ensimmäisessä luvussa jäsennetään teoreettisia näkökulmia väkivaltaan sekä väkivallan muotoja. Toisessa luvussa lasten ja nuorten väkivaltaista käyttäytymistä ja siihen vaikuttamista käsitellään psykologisena kysymyksenä perimän ja ympäristön, myönteistä kehitystä edistävien tekijöiden sekä aggressiivisuuden kehityspiirteiden kautta. Kolmannessa luvussa tarkastellaan lapsia ja nuoria väkivallan uhreina sekä tekijöinä väkivaltailmiön yleisyyden, koulukiusaamisen, päihdeongelmien, mediaväkivallan perspektiiveistä. Lopuksi teemaan liitetään kansainvälinen vertailu. Keskeisenä kysymyksenä neljännessä luvussa on lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ehkäiseminen. Yleisenä kysymyksenä pohditaan lapsen kehityksen suuntaamista väkivallattomaksi. Toisena ulottuvuutena käsitellään väkivaltaan syyllistyneiden nuorten seuraamusjärjestelmiä ja problematisoidaan nuorisorangeistuksen, nuorten nopeutetun rikosprosessin, nuorisoarestin sekä sovittelun merkitystä väkivallan interventiona. Viidennessä luvussa tarkastellaan väkivallan ja kiusaamisen ehkäisemistä koulussa. Siinä paneudutaan turvallisuutta ja hyvinvointia edistävään lainsäädäntöön, sen valmisteluun sekä muutostarpeisiin, samoin kuin opetussuunnitelman perusteisiin. Turvallisuutta edistävän ja väkivaltaa vähentävän toiminnan konkretisoimiseksi esitellään joitakin eri paikkakunnilla toteutettuja hankkeita.

Luvussa kuusi lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivalta kytetään raportin muissa luvuissa esille tulleisiin teoreettisiin näkökulmiin. Luku seitsemän koostuu keskeisistä väkivaltaa ennalta ehkäisevistä toimenpidesuosituksista. Ne käsittelevät vanhemmuuden ja kasvattamisen tukemiseen, lasten ja nuorten lähiympäristöön, päivähoitoon, kouluun, vapaa-aikaan, fyysiseen ympäristöön, sosiaali- ja terveydenhuoltoon, rikosseuraamusjärjestelmään, yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja tutkimuspolitiikkaan liittyviä näkökohtia.

1.2 Teoreettisia näkökulmia väkivaltaan

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvalla väkivallalla on monet kasvot. Ne muodostuvat sen mukaan, tarkastellaanko väkivaltaa esimerkiksi arkipäivän tilanteissa, vai muodostuvatko käsitykset väkivallasta esimerkiksi mediavälitteisten mielikuvien mukaan. Väkivalta näyttäytyy erilaisena sekä siihen suhtaudutaan eri näkökulmista eri tavalla. Sitä voidaan tarkastella psykologisesti ihmisen kehitykseen liittyvänä ongelmana tai kriminaalipoliittisesti yhteiskuntaa vastaan tehtynä rikoksena. Väkivalta voi olla myös kasvatuksellinen kysymys tai nyky-yhteiskunnan luoma ilmiö. Seuraavaan taulukkoon on koottu keskeisiä väkivaltaan liittyviä teoreettisia näkökulmia.

Taulukko 1. Teoreettisia näkökulmia väkivaltaan

Näkökulma väkivaltaan	Selittävä näkemys
Ekologinen näkökulma	Väkivaltaa tarkastellaan a) yksilöllisten (biologisten ja henkilöhistoriallisten), b) lähisuhteisiin (sosiaalsiin suhteisiin) liittyvien, c) yhteisöllisten (esim. koulussa ja naapurustossa vaikuttavien) sekä d) yhteiskunnallisten (esim. koulutus-, talous- ja sosiaalipoliittisten) tekijöiden kautta ja etsitään väkivallan riskiä kasvattavia piirteitä.
Biologinen näkökulma	Väkivaltainen käyttäytyminen johtuu yksilön biogeneettisestä poikkeavuudesta.
Psykologinen ja sosiiaalipsykologinen näkökulma	Yksilöpsykologisessa näkökulmassa väkivalta määritellään henkilökohtaiseksi ongelmaksi, johon liittyvät mm. persoonallisuushäiriöt, heikko ego ja traumaattinen lapsuus. Sosiiaalipsykologisessa näkökulmassa väkivaltaisen käyttäytymisen syitä etsitään yksilön ulkopuolelta: lapsuudesta, kotoa, mediasta. Väkivaltainen käyttäytyminen opitaan esim. perhesosialisaatiossa. Väkivalta voidaan myös ymmärtää reaktioksi ulkoista painetta aiheuttaviin tekijöihin, kuten stressiin. Differentiaalisessa assosiaatioteoriassa väkivaltarikollisuus ymmärretään oppimisprosessiksi, joka toteutuu sitoutumalla väkivaltaisiin käyttäytymismalleihin. Väkivaltaiset toimintatavat opitaan muiden taitojen tavoin kaveripiiristä.
Sosiologinen ja sosiokulttuurinen näkökulma	Väkivaltaisuuden nähdään johtuvan yhteiskunnan rakenteellisista ominaisuuksista. Kulttuuriset normit ja yhteiskunnallinen ilmapiiri eivät riittävästi vastusta väkivaltaisuutta. Kulttuurikonfliktiteoreettisessa näkökulmassa erilaisiin arvoihin ja normeihin perustuvat uskomukset oikeasta ja väärästä aiheuttavat kulttuurien välisiä konflikteja. Sosiokonstruktivistisessä näkökulmassa käsitys väkivallasta rakentuu sosiaalisesti ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Suhtautuminen väkivaltaan on aktiivinen oppimisprosessi, jossa uusi tapa toimia tehdään itselle ymmärrettäväksi suhteuttamalla se aikaisempaan toimintatapaan.
Kriminologinen näkökulma	Kontrolliteorian mukaan ihminen saattaa käyttäytyä väkivaltaisesti, ellei kontrolli sitä estä. Ulkoinen kontrollimekanismi jakautuu epäviralliseen (perhe, ystäväpiiri, naapurusto) sosiaaliseen kontrolliin sekä viralliseen (poliisi, koulu) kontrolliin, joilla nähdään olevan väkivaltarikollisuutta ehkäisevä tavoite. Leimautumisteoreettisessa näkökulmassa yhteisö voi leimata poikkeavasti käyttäytyvän yksilön väkivaltaiseksi ja edesauttaa tällä tavalla väkivaltaisen käyttäytymisen jatkumista. Arkirutiiniteoreettisessa näkökulmassa väkivaltainen toiminta tapahtuu arkirutiinien yhteydessä. Ajatellaan, että sopivan väkivallan kohteen, tilaisuuden puuttuminen sekä tai kontrollin läsnäolo ehkäisee väkivallan toteutumista.

Väkivaltaa vähentävä ja ennalta ehkäisevä toimintakulttuuri rakentuu sen mukaisesti, millainen arvo ja arvostus väkivallalle annetaan; mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan, miten siihen

suhtaudutaan, ja miten siitä puhutaan. Yhä kompleksisemmaksi muuttuvan väkivallan vähentäminen ja ennalta ehkäiseminen vaatii kokonaisvaltaisen eri teorioita yhdistelevän lähestymistavan, tilanneherkkyyttä sekä paikalliskulttuurin tuntemusta. Lisäksi tarvitaan käsitys väkivallan ominaispiirteistä.

1.3 Väkivallan muotoja

Väkivallalla on sekä aktiivinen että passiivinen ulottuvuus. Yksilön ei aina tarvitse toimia aktiivisesti aiheuttaakseen toiselle pahaa. Seuraukset voivat olla vakavia myös silloin, kun jotain jätetään tekemättä. Yksittäisten ihmisten tai ihmisryhmien harjoittaman väkivallan lisäksi voidaan puhua myös rakenteellisesta väkivallasta, jolloin yhteiskunta tai sen osa rajoittaa esim. lapsen kasvumahdollisuuksia. Lapsiin kohdistuvan väkivallan muodot voidaan jäsentää seuraavasti.

Taulukko 2. Lapsiin kohdistuvia väkivallan muotoja

FYYSINEN VÄKIVALTA	Aktiivinen fyysinen väkivalta tarkoittaa esim. lyömistä, potkimista, tupakalla polttamista, hiuksista repimistä, kuristamista sekä vauvojen ravistelua (shaken baby syndrome). Passiivisena se ilmenee lapsen hoidon laiminlyöntinä.
PSYKKINEN VÄKIVALTA	Aktiivinen psyykinen väkivalta toteutuu, kun lapsi joutuu esim. jatkuvien moitteiden, pelottelun, nöyryytyksen tai pilkan kohteeksi. Passiivisena se ilmenee, kun lapsi jätetään täysin huomiotta.
KEMIALLINEN VÄKIVALTA	Aktiivista kemiallista väkivaltaa on esim. lapsen vaientaminen tai nukuttaminen antamalla hänelle rauhoittavia lääkkeitä tai alkoholia. Passiivisena se ilmenee, kun lapselle ei anneta hänen tarvitsemiaan lääkkeitä tai hänen tarvitsemansa ruokavalio jätetään noudattamatta.
SEKSUAALINEN VÄKIVALTA	Aktiivista seksuaalista väkivaltaa on lapsen seksuaalielinten pahoinpitely, yhdyntään pakottaminen ja koskemattomuutta loukkaava käyttäytyminen. Passiivista on lapsen vietteleminen seksuaaliseen toimintaan tai pornografian kohtamiseen.
TALOUDELLINEN VÄKIVALTA	Aktiivista taloudellista väkivaltaa on esim. rahankiristäminen toiselta lapselta, vaatteiden likaaminen ja omaisuuden esim. polkupyörän rikkominen ja kotiin menon estämisenä. Passiivisena se ilmenee, kun lapsen perustarpeista, kuten vaatetuksesta ja ravinnosta, ei huolehdi.
RAKENTEELLINEN VÄKIVALTA	Rakenteellinen väkivalta näkyy yhteiskunnassa sellaisina säädöksinä, normeina ja käytäntöinä, joissa ei oteta huomioon lapsen oikeuksia ja kehitysmahdollisuuksia.

Satunnaisen vahingon ja pahoinpitelyn erottaminen toisistaan on ongelmallista. Käytännön tilanteissa joudutaan joskus arvioimaan, ovatko vanhemmat väkivaltaiseksi tulkitussa toiminnassaan ajatelleet lapsensa parasta. Kriteerinä voidaan käyttää sitä, onko jokin toimintapa luonteeltaan satunnaista vai toistuvaa. Eniten lapsiin kohdistuvan väkivallan muodoista on Suomessa herättänyt keskustelua lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. Ilmiönä se ei kuitenkaan

väkivaltaan verrattuna ole kovin yleistä. Kulttuuriin kiinteästi liittyvän väkivaltailmiön tavoin lapsen seksuaalisen väkivallan määritelmät vaihtelevat eri maissa. Suhtautuminen alastomuuteen vaihtelee myös länsimaissa; lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä saatetaan pitää sitä, että joku katselee lapsen riisuuntumista tai kylpemistä.

Tilastollisen tutkimustiedon mukaan noin 17% suomalaisista lapsista on nähnyt tai kuullut väkivaltaa omassa perheessään (Heiskanen, Piispa, 1998). Englantilainen tutkimustieto (Walby & Myhill 2001) osoittaa, että väkivallan todistajaksi joutuneista lapsista 40 % on joutunut myös väkivallan kohteeksi. Suomessa Ensi- ja turvakoteihin tulleista väkivaltaa todistaneista lapsista (n = 2450) 1/3 on ollut itse väkivallan kohteena. Lastentautien erikoislääkäri Sannamari Tupolan (HYKS) näkemyksen mukaan kaikissa lasten tapaturmakäynneistä n. 10 %:ssa pahoinpitelyllä on osuutta (HYKS tietokanta). Alle 3-vuotiaden luunmurtumista 25 % on todettu tuottamuksellisiksi, samoin kuin lasten palovammoista n. 10 % saattaa olla tahallisia. Vuosittain 10-15 lasta kuolee väkivallan seurauksena. Luku sisältää myös lasten tekemät itsemurhat. HUS/Lasten ja nuorten sairaalassa pahoinpitelyn mahdollisuutta lapsen vammoihin selvitetään viikoittain. Vakavia pahoinpitelyitä todetaan kuukausittain. Pahoinpitelyä tulee epäillä:

- kun lapsen vammaan haetaan apua viiveellä tai ei lainkaan,
- vamman syntymekanismi on epämääräinen tai vaihtelee kysyjästä riippuen,
- huoltajan reaktio on ennalta arvaamaton tai epäjohdonmukainen ja on selkeästi ristiriidassa lapsen vamman vaikeuden tai luonteen suhteen,
- lapsella on neurologisia oireita,
- alle 1-vuotiaalla on luunmurtuma,
- jos herää epäily vauvan ravistelusta eli *shaken baby* –oireyhtymästä¹,
- jos on havaittavissa tarkkarajainen kuuman esineen aiheuttama palovamma tai
- jos on havaittavissa mustelma muualla kuin säärissä, reisissä, kyynärvarressa tai otsassa.

Lasten ja nuorten väkivaltaista käyttäytymisen piirteitä sekä niihin vaikuttamista tarkastellaan seuraavassa luvussa psykologisena kysymyksenä perimän ja ympäristön, myönteistä kehitystä edistäviä tekijöiden sekä aggressiivisuuden kehityspiirteiden näkökulmista. Lisäksi käsitellään lapseen kohdistuvaa ruumiillista rankaisemista kasvatukseen ja sen vaikutuksia lapsen väkivaltaiseen käyttäytymiseen.

¹ Lisätietoja osoitteesta www.shakenbabyprevention.com

2. Lasten ja nuorten väkivaltainen käyttäytyminen

2.1 Perimä ja ympäristö

2.2 Myönteistä kehitystä edistäviä tekijöitä

2.3 Aggressiivisuuden kehityspiirteitä

2.1 Perimä ja ympäristö

Lapsen kehitys on perintötekijöiden ja ympäristön vuorovaikutuksen tulos, kuten kolmen tyyppiset tutkimukset osoittavat. Esimerkiksi rikollisuuden tai skitsofrenian esiintymistä on tarkasteltu erilaisissa perheympäristöissä, joissa adoptoidulla lapsella ei ole yhteistä geneettistä perimää muiden kanssa. Kaksostutkimuksissa on verrattu perimältään samanlaisten identtisten kaksosten ja epäidenttisten kaksosten kehitystä samassa tai eri ympäristössä. Kolmas tutkimustyyppi perustuu molekyyli-genetiikkaan, jossa identifioidaan genejä ja tutkitaan niiden yhteyttä esimerkiksi sairauksien puhkeamiseen. Perinnöllisyys asettaa älykkyyden kehitykselle rajoja. Perinnölliset tekijät vaikuttavat ihmisen psykologisiin piirteisiin, asenteisiin ja harrastuksiin (Schaffer, 2003). Älykkyydeltään ja persoonallisuudeltaan adoptiolapset ovat enemmän biologisten vanhempiensa kuin adoptiovanhempiensa kaltaisia, vaikka he eivät olisi koskaan eläneet biologisten vanhempiensa kanssa. Adoptiokoti voi kuitenkin edistää lapsen älykkyyden kehitystä äidin älykkyyttä selvästi korkeammaksi, mikäli äidin älykkyytaso on matala. Persoonallisuuden piirteiden (esimerkiksi aggressiivisuuden tai masentuneisuuden) vaihtelusta noin puolet selittyy perinnöllisyyden kautta. Identtisten kaksosten suurempi samankaltaisuus esim. ulospäin suuntautuneisuudessa, neuroottisuudessa ja toiminnan kontrollissa säilyy, vaikka identtiset kaksokset olisivat eläneet erossa toisistaan ja epäidenttiset kaksokset olisivat eläneet samassa ympäristössä.

Geneettisten vaikutusten on ajateltu olevan suurimmillaan elämän alussa, ja ympäristötekijöiden on oletettu tulevan vauvavaiheen jälkeen asteittain merkitsevämmiksi. Tutkimustulokset ovat kuitenkin osoittaneet, että geneettiset vaikutukset lisääntyvät iän myötä; ne vaikuttavat mm. älykkyyteen kouluiässä vähemmän kuin aikuisiässä. Oppimis- ja toimintakokemukset ovat yhdenmukaisempia kouluiässä kuin aikuisiässä, jolloin ihmiset hakeutuvat elämään hyvin erilaisissa ympäristöissä. jotkut hakeutuvat älyllisesti stimuloiviin harrastuksiin, käyvät kirjastossa, lukevat ja opiskelevat. Toiset sen sijaan valitsevat passiivisemmän elämäntavan.

Yleensä geenien vaikutukset riippuvat ympäristötekijöistä, jotka vahvistavat perimän suuntaista kehitystä. Tutkimuksellisesti on kuitenkin todettu, että skitsofreenisten äitien adoptoidut lapset eivät sairastuneet skitsofreniaan tavallista enempää, jos vuorovaikutus perheenjäsenten välillä oli adoptiokodissa hyvää (Tienari ym., 2003.). Toisaalta on osoitettu, että adoptoidut pojat, joiden isä on tuomittu rikoksista, ovat kehittyneet rikollisiksi todennäköisemmin kuin muut adoptoidut pojat riippumatta siitä, onko adoptio isä ollut rikoksista tuomittu vai ei (Mednick ym., 1987). Tulos ei koske nuoruusiän lievää rikollisuutta, vaan rikollista uraa uusintarikoksineen. Liian vähän tiedetään vielä siitä, millaisissa oloissa geneettiset taipumukset tulevat esille, mutta ilmeistä on, että epäsosiaalinen käyttäytyminen kehittyy monien riskitekijöiden kasautumisen tuloksena.

Perinnöllisyys vaikuttaa siihen, millaisia kokemuksia lapsi saa ympäristöstään. Kolmenlaista vaikutuksia on erotettu:

- 1) Passiivinen vaikutus, mikä tarkoittaa sitä, että vanhemmat antavat lapselle sekä perimän että siihen korreloivan ympäristön. Esimerkiksi älykkäämmät vanhemmat antavat lapsilleen enemmän kokemuksia kirjoista, koska he hankkivat ja arvostavat niitä ja lu-

kevat kirjoja lapselle. Perinnöllisyys vaikuttaa mm. vanhempien sosioekonomiseen asemaan, vaikka sitä usein pidetään ikään kuin riippumattomana ympäristötekijänä.

- 2) Herättävä vaikutus, mikä tarkoittaa sitä, että lapsi herättää muissa tietynlaista suhtautumista itseensä. Koulussa ja muussa ympäristössä saatetaan havaita esim. lapsen musikaalisuus, mikä vahvistaa perinnöllistä taipumusta. Herättävä vaikutus voi olla myös kielteistä suhtautumista, jos lapsessa on piirteitä, jotka synnyttävät torjuntaa.
- 3) Aktiivinen vaikutus, mikä tarkoittaa sitä, että yksilö valitsee ja luo toimintaympäristönsä. Liikunnallisesti lahjakas lapsi hakeutuu liikunnan pariin, toinen etsiytyy käyttämään kirjastoa, kolmas saa nautintoa ja haastetta musiikin harjoittamisesta. Varsinkin siinä vaiheessa, kun lapset irtautuvat kodin vaikutuspiiristä, yksilöiden väliset erot valikoinnissa näkyvät selvästi. Ihmisten väliset erot ovat sitä pienemmät, mitä vähemmän on valinnan mahdollisuuksia, koska olosuhteet eivät salli geneettisten erojen esille tuloa. Mitä enemmän valinnan vapautta on, sitä selvemmin perinnölliset erot näkyvät.

Ympäristötekijöissä erotetaan yhteinen ja yksilöllinen ympäristö. Yhteinen ympäristö tarkoittaa lapsille yhteisiä kokemuksia perheestä, kasvuympäristöstä ja kulttuurista. Yhteisiä tekijöitä sisältyy perheen lisäksi esimerkiksi opettajan käyttäytymiseen koululuokassa, minkä on todettu aiheuttavan eroja ensimmäisen luokan oppilaiden aggressiivisuuden tasoon ja heijastuvan aggressiiviseen käyttäytymiseen monien vuosien ajan (Kellam ym., 1998).

Yksilöllinen ympäristö tarkoittaa yksilön omia kokemuksia ystävyys-suhteiden, harrastusten, onnettomuuksien tms. muodossa. Myös vanhemmat voivat suhtautua lapsiinsa eri tavoin. Saman perheen lapset voivat joutua kokemaan hyvinkin erilaisen lapsuuden riippuen esimerkiksi vanhempien avioeron ajoittumisesta. Vanhempi lapsi elää suojatun lapsuuden ydinperheessä, toinen syntyy juuri ennen avioeroa. Tulevaisuudessa perheestä pitäisikin tutkia useampia kuin yksi lapsi, jotta saataisiin enemmän tietoa siitä, miten samankaltaisia tietyn perheen lasten kokemukset kasvu-ympäristöstään ovat ja mikä merkitys yhteisillä ja yksilöllisillä ympäristövaikutteilla on heidän kehitykseensä.

Kaksostutkimus (Rose ym., 2001) osoittaa, että lasten, erityisesti poikien varhainen alkoholin käyttö riippuu lähes yksinomaan ympäristötekijöistä, kuten alkoholin saatavuudesta, suhtautumisesta alkoholin käyttöön asuinalueella sekä lapsen toimintojen valvonnasta. Geneettisillä tekijöillä on vaikutusta siihen, miltä alkoholin vaikutukset tuntuvat. Esim. 14 vuoden iässä esiintyvät alkoholiriippuvuuden oireet ovat yhteydessä perintötekijöihin. Lapsuudesta aikuisuuteen jatkuneen pitkittäistutkimuksen (Pitkänen & Pulkkinen, 2003) mukaan varhainen eli 13-vuotiaana tai nuorempaan aloitettu alkoholin käyttö aiheuttaa nelinkertaisen riskin alkoholin ongelmakäytölle 42 vuoden ikään mennessä. Verrattuna siihen, että alkoholin käyttö alkaa vasta 18-vuotiaana tai sen jälkeen. Varhainen alkoholin käyttö vaikuttaa lapsen keskushermostoon ja synnyttää riippuvuutta, vaikka perinnöllistä alttiutta ei olisikaan. Se myös johtaa alkoholin kytkemisen tunneperäiseen käyttäytymiseen, iloon, suruun, jännitykseen jne. sekä heikentää tunteiden säätelyn oppimista ilman alkoholia. Tunteet ja niiden vaihtelu ovat elämän rikkautta, mutta latistuneet tunteet ovat monen nuoren todellisuutta. Niitä kompensoidaan hakemalla äärimmäisiä kokemuksia mm. huumeiden avulla.

Vaikka perinnöllisyys on osallisena siihen, millaisia ympäristötekijöitä lapset kohtaavat, kasvu-ympäristö vaikuttaa kehitykseen. Maailmankuulut lapsen kehityksen ja kasvuolojen tutkijat Collins, Maccoby, Steinberg, Hetherington ja Bornstein (2000) ovat tuoneet esille monia vaikutuksia, jotka välittyvät lapsen kehitykseen vanhempien kautta. He myöntävät perintötekijöiden vaikutuksen, mutta katsovat, että perintötekijät tulevat esille vain tiettyjen ympäristötekijöiden vallitessa. Paitsi kodin ilmapiirin ja perheenjäsenten vuorovaikutuksen kautta, koti vaikuttaa lapsen kehitykseen suodattamalla asuin-ympäristön vaikutuksia. Lapsilähtöisen kas-

vatuksen edut ovat niin suuret, että heikonkaan naapuruston laatu ei pysty niitä poistamaan. Erityisesti jos lapsella on joku ystävä, jonka vanhempien kasvatustyyli on myös lapsilähtöinen. Lapsen kehitykseen vaikuttaa myös naapuruston tarjoama epävirallinen sosiaalinen kontrolli. Suomessakin on eri tahoilla (mm. Eskelinen 2000) korostettu lähiyhteisön merkitystä lapsen kehitykseen, kuten esim. luokkatovereiden vanhempien verkottumista ja yhteisistä pelisäännöistä sopimista. Länsimaissa perhe ja lapsi on tarpeettomasti yksityistetty siten, että muilla ihmisillä ei ole puuttumista perheen sisäiseksi ymmärrettyihin kasvatuskäytäntöihin. Vanhempien luvalla kirkkokin hyväksyy rippikoululaisten tupakoinnin. Ikään kuin vanhemmilla olisi oikeus vaarantaa lastensa terveys ja poiketa tupakkatuotteiden myynnin alaikäisille kieltävästä laista.

Tutkimustieto osoittaa, että monet vanhemmat ovat huolissaan lastensa ystävävalinnoista. Vaikka ystävillä on nuoriin suuri vaikutus, ystävävaikutukset eivät kuitenkaan ole kodista riippumattomia. Ne ulottuvat vain jokapäiväiseen käyttäytymiseen. Sen sijaan vanhempien vaikutukset ovat pitkäkestoisia ja yltyvät arvoperustoihin. Lapsen herkkyys ystävien vaikutuksille riippuu vanhempien ja lapsen välisen suhteen laadusta, minkä rakentamisprosessi alkaa varhaislapsuudessa. Vanhempien kiinnostus lapsen asioita kohtaan ja tietämys hänen toimistaan ja ystävistään rakentuu vuosien mittaan. Esimerkiksi lapsen jättäminen yksin pitkiksi iltapäiviksi, illoiksi tai viikonlopuiksi voi aiheuttaa itsenäistymistä vaiheessa, jolloin lapsi ei ole vielä tunne-elämänsä ja moraalisen kehityksensä kannalta kypsä ottamaan vastuuta käyttäytymisestään.

Lisäksi tiedetään, että lapset, jotka eivät asu molempien vanhempien kanssa, ajautuvat rikolliseen toimintaan useammin kuin ydinperheissä kasvaneet. Lapset ja nuoret eivät pelkää tee rikoksia, vaan joutuvat niiden uhreiksi. Lähes neljännes pojista ja kolmannes tytöistä kertoo kokeneensa vähintään toisen vanhemman tekemän väkivaltaisen teon vuoden aikana. (Savolainen 2004)

2.2 Myönteistä kehitystä edistäviä tekijöitä

Samojen henkilöiden kehitystä seuraava pitkittäistutkimus (Pulkkinen ym., 2002) on ollut tarpeen yksilöllisten kehityspolkujen hahmottamiseksi ja ymmärtämiseksi. Kouluiässä tapahtuvalla kehityksellä on ratkaisevaa ennustearvoa aikuisiässä ilmenevän sosiaalisen toimintakyvyn kannalta. Kehityksellisen taustan yhteys sosiaaliseen toimintakykyyn on niin vahva, että lähes jokainen, jolla on ollut keskimääräistä paremmat lähtökohdat varhaisnuoruudessa, on ollut keskimääräistä parempi toimintakyky 36 vuoden iässä. Sama pätee toisinkin päin: keskimääräistä heikommat kehitykselliset lähtökohdat ennakoivat keskimääräistä heikompa sosiaalista toimintakykyä.

Sosiaalinen toimintakyky (työura, alkoholinkäyttö ja yhteiskuntaan sopeutuminen) on vasta- vuoroisessa yhteydessä psyykkiseen hyvinvointiin; toisen parantuessa toinenkin pyrkii parnemaan ja päinvastoin. Vakaata työuraa, hyvää yhteiskuntaan jäsentymistä ja hallittua alkoholin käyttöä aikuisiässä ennakoivat se, että jo 8 vuoden ikään mennessä lapselle on kehittynyt hyvät sosiaaliset taidot tulla toimeen muiden kanssa. Sellaisiksi ovat osoittautuneet tunteiden hallinta, muiden kunnioittaminen, kyky sovitella ristiriitatilanteissa ja vetäytyminen tilanteista, joissa ristiriidat voivat kehittyä. Viimeksi mainittu on ollut merkitsevä vain miesten kehityksessä. Hyvään kehitystaustaan on kuulunut myös kiinnostuksen säilyminen koulutyötä kohtaan sekä kouluiässä vallinneet hyvät kasvuolot, joista keskeisimpinä on noussut esiin vanhempien sekä isän ja lapsen välinen hyvä suhde. Ehjän ja hyvin toimivan kotitaustan omaavat murrosikäiset ovat tulevaisuuden ennusteiden suhteen hyvässä asemassa. Hyvään kotitaustaan kuuluu myös äidin huolehtivuus, ruumiillisen rankaisemisen puuttuminen kasva-

tuksessa, vanhempien alkoholinkäytön hallinta ja poikien osalta perheen sosioekonominen asema. Vanhempien sosioekonomisella asemalla ei ole merkitystä aikuisten tyttärien sosiaalisesta toimintakykyyn.

2.3 Aggressiivisuuden kehityspiirteitä

Suurimmat sosiaalisen toimintakyvyn kehitysriskit ovat lapsilla, jotka eivät varhaislapsuudessa ole omaksuneet toisia ihmisiä huomioon ottavia ja kunnioittavia sosiaalisia taitoja. Jos he eivät saa lapsuutensa aikana kokea äidin ja isän hyvää keskinäistä suhdetta, hyvää suhdetta isään ja äidin huolehtivuutta, heillä on vaikeuksia motivoitua koulutyöhön. Kehitysriskejä lisäävät myös vanhempien runsas alkoholin käyttö ja lapsen väkivaltainen kohtelu. Avioeron runsaus, humalahakuisen alkoholin käytön hyväksyminen, vanhempien ja lasten vähäinen yhteinen ajankäyttö mm. työ- ja perhe-elämän yhteensovittamisongelmien takia sekä vanhempien kasvatustavoihin vähäinen korostus ovat muodostuneet yhteiskuntamme aikuisväestön keskeisiksi ongelmiksi. Ne heijastuvat lapsiin surullisin seurauksin. Lapsen omista käyttäytymispiirteistä aggressiivisuus on vakavin ennusmerkki myöhemmistä yhteiskuntaan sopeutumisen vaikeuksista. Se kytkeytyy sosioemotionaaliseen kehitykseen, mikä tarkoittaa sosiaalisten suhteiden, tunneperäisen käyttäytymisen ja vuorovaikutustaitojen kehitystä. Lasten kasvatuksessa ja ohjauksessa tarvitaan tunteita kontrolloivaa säätelyä. Kyky ratkaista ristiriitoja on yhteydessä tunteiden hallintaan. Niitä säätävät tekijät kytkeytyvät mm. temperamenttiin, neuropsykologiseen ja kognitiiviseen kypsyyteen, kasvatuskokemuksiin ja tilannetekijöihin (Pulkkinen, 1995, 1996).

Vuorovaikutuksen tunnesävyyn positiivisuus tai negatiivisuus ja siihen läheisesti liittyvä luottamus muita kohtaan saavat perustansa jo lapsen varhaisessa kiintymyssuhteessa erityisesti äitiin. Myös myöhemmät kokemukset ihmissuhteista muovaavat niitä. Lapsi pyrkii jo varhain säätelämään ja hallitsemaan tunteitaan ja toimintaansa. Esimerkiksi nukkuva vauva, jolla on tuttu suussa, alkaa imeä tuttiaan, kun ympäristöstä kuuluu melua. Huvitutin imeminen on vauvan keino rauhoittaa itseään jatkamaan unta. Jos meteli tulee liian kovaksi, vauvan keinot rauhoittaa itseään loppuvat, ja itkuun parahtaminen on merkki avun tarpeesta, jota lapsi tarvitsee itsesäätelyyn rauhoittuakseen. Vauvan itsesäätelyjärjestelmä kehittyy vähitellen, jos olot ovat vakaat ja rauhalliset, sekä hoito on lapsen tarpeita hyvin ymmärtävää ja niihin vastaavaa. Lapsen oppiessa liikkumaan hän alkaa tehdä ympäristöönsä kohdistuvia valloituksia, joita vanhemmat puolestaan joutuvat eri tavoin rajoittamaan ja pohtimaan kasvatuseräpäisyyksiään. Puheen ymmärtäminen tekee mahdolliseksi kielellisen ohjailun, ja muistin kehittyminen sisäistyneen itsehallinnan, omantunnon kehityksen. Ensimmäisten vuosien kokemukset muovaavat lapsen tapaa säädellä tunteitaan ja käyttäytymistapojaan, jotka ovat kouluikänsä mennessä jo melko pitkälle vakiintuneita. tilannetekijöihin (Pulkkinen, 1995, 1996).

Aggressiivisuuden kehityksestä on todettu, että suuttumus ei vielä erotu vastasyntyneen negatiivisista tunteista. Neljän kuukauden ikään mennessä suuttumusta osoittavat kasvoniilmeet ovat kuitenkin jo havaittavissa. Vauvan suuttumusta aiheuttaa fyysinen epämukavuus ja huomion tarve. Sen sijaan protestina tai kostonäilyksi ilmenevä aggressiivisuutta toisia lapsia kohtaan on havaittavissa ensimmäisen ikävuoden loppuun mennessä. Toisen ikävuoden aikana vastusteleva käyttäytyminen ja fyysinen aggressio lisääntyvät. Useimmat lapset oppivat kuitenkin hillitsemään fyysisistä aggressiosta, jos saavat siihen tarvittavaa ohjausta. Jo tästä vaiheesta lähtien yksilöiden väliset erot aggressiivisuudessa alkavat jäsentyä. (Tremblay ym, 1999.).

Kielellinen aggressio lisääntyy toisen ja neljännen ikävuoden välillä ja sitten vakiintuu. Kielen kehitys tekee toisaalta mahdolliseksi kielellisen aggression, toisaalta omien tarpeiden ja näkökohtien ilmaisemisen epäaggressiivisin keinoin. Kielen kehityksen viivästyvät ovat

usein yhteydessä aggressiivisuuteen. Aggressiivisuus vähenee 6. ja 9. ikävuoden välillä, mutta samalla sen luonne tulee entistä vihamielisemmäksi. Lapset tulevat tietoisiksi muiden vihamielisistä aikeista, ja varsinkin aggressiiviset lapset havaitsevat itsetuntoaan uhkaavia asioita, mikä synnyttää aggressiivisuutta. Murrosikää kohti aggressiivisuus keskimäärin vähenee edelleen, mutta joidenkin yksilöiden väkivaltaisuus lisääntyy. Yksilölliset erot säilyvät koulua edeltävältä ajalta 11-vuotiaaksi siten, että vähän, keskinkertaisesti ja hyvin aggressiiviset ryhmät erottuvat selvästi toisistaan, mutta sen jälkeen erot tasoittuvat pienemmiksi (Kokko ym., 2003). Aikuisikään jatkunut seuranta on osoittanut, että aikuisiän aggressiivisuutta ennustaa jo 8-vuotiaana havaittava aggressiivisuus, mutta vain miesten osalta. Naisten aggressiivisuutta aikuisiässä ennustaa 14-vuotiaana ilmenevä aggressiivisuus (Kokko & Pulkkinen, 2004).

Opettajat havaitsevat poikien käyttäytymisessä tyttöihin verrattuna enemmän aggressiivisuutta. Tytöt kokevat suuttumusta ja vihamielisyyttä samoin kuin pojat, mutta saattavat ilmaista sitä eri tavoin. Tämä näkyy siinä, että poikien ja tyttöjen ero on huomattava suorassa aggressiivisuudessa toisia kohtaan, kuten lyömisessä tai ilkeyksien huutelussa. Eroa ei kuitenkaan ole epäsuorassa aggressiivisuudessa, kuten takanapäin puhumisessa tai ystäväjoukosta pois-sulkemisessa. Tyttöjen ja poikien väliset erot suorassa aggression ilmaisussa ovat viime aikoina kaventuneet, kun tyttöjen käyttäytymisen kontrollointi on vähentynyt. Niinpä fyysisistä aggressiota ja karkeaa kielenkäyttöä esiintyy myös tyttöjen keskuudessa entistä enemmän. Sekä pojat että tytöt osallistuvat koulukiusaamiseen. Molemmille se on riski yhä vakavamman epäsosiaalisen kehityksen kannalta. Uhriksi joutuminen puolestaan altistaa masennukseen.

Tutkimustieto (Kokko & Pulkkinen, 2000) osoittaa, että 8-vuotiaan aggressiivinen käyttäytyminen voi olla alkuna sopeutumattomuuden kehälle, joka tiivistyy varhaisnuoruuteen saavuttaessa. Aggressiivisuudesta saattaa seurata vaikeuksia ystävä- ja opettajasuhteissa, koulun normien rikkomista, haluttomuutta koulunkäyntiin, luvatonta poissaoloa ja koulumenestyksen heikkenemistä. Vähäinen koulutus kaventaa ammatillisia vaihtoehtoja, ja koulun ulkopuolelle jättäytyminen altistaa alkoholin käytölle. Jos aggressiivisuus oli koko kouluiän jatkuvaa, alkoholin käytön aloitusikä oli keskimäärin 13,5 vuotta, kun se muilla oli 15,5 vuotta. Jokaisella niistä, joilla oli 14 vuoden ikään mennessä juopumuspidätys tai jotka käyttivät alkoholia viikoittain ja kertoivat juovansa humalaan silloin tällöin tai usein, oli runsasta alkoholin käyttöä myös aikuisiässä ja sen mukanaan tuomia ongelmia. Kaikki nämä tekijät yhdessä ja erikseen vaikeuttavat työllistymistä, minkä takia pitkäaikaistyöttömyyttä selittävät yhteiskunnallisten tekijöiden ohella myös yksilölliset tekijät: aggressiivisuus ja sopeutumattomuuden kehä. Hyvin aggressiivisista 8-vuotiaista lapsista huonoimmassa asemassa olivat ne, joilla oli heikoimmat sosiaaliset taidot eli kyky ottaa muita huomioon, ja joiden kotiolot olivat 14 vuoden iässä heikoimmat. Tämä tarkoittaa vanhempien heikkoa keskinäistä suhdetta, lapsen heikkoa suhdetta isäänsä ja äidin vähäistä huolenpitoa lapsesta. Näillä lapsilla pitkäaikaistyöttömyyden todennäköisyys aikuisena on 45 %. Mutta jos 8-vuotiaana hyvin aggressiivisilla lapsilla on aggressiivisuudestaan huolimatta edes jonkin verran sosiaalisia taitoja, tai kotiolot ovat hyvät 14-vuotiaana, pitkäaikaistyöttömyyden todennäköisyys vähenee alle 10 %:n. Tämä osoittaa, että epäonnistumisen kehältä voi myös syrjäytyä pois. Pro sosiaalinen käyttäytyminen ja lapsikeskeinen kasvatus ovat suojaavia tekijöitä aggressiivisille (riski-)lapsille.

Hyvin monissa tutkimuksissa on todettu aggressiivisuuden ennustearvo rikollisuuden kannalta. Ennustavuus on suurin silloin, kun lapsella on aggressiivisuuden lisäksi muitakin ongelmia, kuten hyperaktiivisuutta, tarkkaavaisuusongelmia ja impulsiivisuutta (ADHD) sekä kognitiivisen kehityksen ja neuropsykologisen toiminnan häiriöitä, jotka voivat ilmetä mm. luke-misvaikeuksina. Nämä merkit voivat näkyä jo kolmen vuoden iässä ja ennakoida uusintarikollisuutta sisältävää epäsosiaalista kehitystä. Epäsosiaalista käyttäytymistä voi ilmaantua nuoruusiässä myös ilman ennakkovaroituksia, mutta suurimmalla osalla se menee ohi muutamassa

sa vuodessa; niinpä sitä nimitetäänkin nuoruusikäen rajoittuvaksi epäsosiaalisuudeksi (Moffitt ym., 2001).

Naisten osalta on syytä todeta vielä se havainto ulkomaisista tutkimuksista, että vanhempien harjoittaman kontrollin vähäisyys altistaa enemmän tyttöjä kuin poikia käytösongelmiin. Hankalien kotiolojen takia tytöt ajautuvat varhain ulos kodeistaan ja hakeutuvat varhaisiin parisuhteisiin. Aggressiiviset tytöt tulevat äidiksi keskimääräistä nuorempina. Parisuhteet ovat ristiriitaisia ja alttiita hajoamaan, samoin kuin yleensäkin lapsena aggressiivisten henkilöiden parisuhteet. Äidin nuoruus ja varhainen aggressiivisuus ovat riski lapsen kehitykselle, varsinkin jos lapselta puuttuu mahdollisuus saada kypsemmän isän tai isovanhempien tukea. Epäsuotuisan kasvuympäristön piirteet eivät selity vain sillä, että äidit olisivat aikuisina muita aggressiivisempia. Tyttöjen ulospäin suuntautuvat ongelmat saattavat kääntyä aikuisiässä sisäänpäin ja ilmetä masennuksena. Masentunut äiti on lapsen kannalta monella tavalla ongelmallinen. Esimerkiksi varhaisen kiintymyssuhteen muodostumisen vaikeus heijastuu lapsen kehitykseen myöhemmin.

Sopeutumisongelmia ennustava riskitekijä voi olla heikkojen kotiolojen lisäksi heikko tarkkaavaisuuden keskittämiskyky. Riskin käsite viittaa ei-toivottujen seurausten lisääntyneeseen todennäköisyyteen, esimerkiksi riski rikollisuuteen on koulupinnareiden keskuudessa suurempi kuin muilla ikätovereilla. Haavoittuvuus on ihmisen alttiutta kielteisille vaikutuksille olosuhteissa, joissa riskit ovat jo muutoinkin suuret. Tällöin jokin kokemus voi toimia laukaisevana tekijänä käyttäytymiselle. Esimerkiksi väkivaltaiset pelit vaikuttavat lapseen enemmän, kun hänen kasvuympäristönsä on väkivaltainen. Haavoittuvuustekijällä on vähän vaikutusta silloin, kun riski on vähäinen, mutta paljon vaikutusta silloin, kun riski on korkea. Tähän voi perustua esim. se, että väkivaltaisen viihteen vaikutus lapsen käyttäytymiseen ei yleisellä tasolla ole suuri, mutta sen vaikutus on merkittävä riskiryhmässä esim. väkivallan uusien muotojen opettajana.

Lasten ja nuorten väkivaltaisesta käyttäytymisestä ja siihen vaikuttamisesta voidaan yhteenvetona todeta:

- Persoonallisuuden piirteiden (aggressiivisuuden tai masentuneisuuden) vaihtelusta puolet selittyy perinnöllisyyden kautta
- Suurimmat sosiaalisen toimintakyvyn kehitysriskit ovat lapsella, jotka eivät varhaislapsuudessa omaksu toisia ihmisiä huomioon ottavia ja kunnioittavia sosiaalisia taitoja, eivät motivoitu koulutyöhön, eivät saa lapsuudessa kokea vanhempien välistä hyvää suhdetta, eivät hyvää suhdetta isään eivätkä äidin huolehtivuutta
- Tyttöjen ja poikien väliset erot aggressiivisuudessa ovat viime aikoina kaventuneet, kun tyttöjen käyttäytymisen kontrolli on vähentynyt.
- Äidin nuoruus ja varhainen aggressiivisuus ovat riski lapsen kehitykselle, jos lapselta puuttuu mahdollisuus saada kypsän isän tai isovanhemman tuki.
- Väkivaltaiset pelit vaikuttavat lapseen enemmän, jos hänen kasvuympäristönsä on väkivaltainen

Lapsia ja nuoria väkivallan uhreina ja tekijöinä tarkastellaan seuraavassa luvussa nuorten tekemän ja heihin kohdistuvan väkivallan määrällisen kehityksen eli tilasto- ja kyselylähteiden valossa, koulukiusaamisen sekä päihdeongelmien tuottaman väkivallan näkökulmista.

3. Lapset ja nuoret väkivallan uhreina ja tekijöinä

3.1 Nuorten tekemän ja heihin kohdistuvan väkivallan määrällinen kehitys

3.2 Koulukiusaaminen

3.3 Päihdeongelmat ja väkivalta

3.4 Mediaväkivalta ja mediakasvatus

3.1 Nuorten tekemän ja heihin kohdistuvan väkivallan määrällinen kehitys

Lasten ja nuorten joutumista väkivallan uhreiksi ja ajautumista väkivallan tekijöiksi voidaan tarkastella nuorten rikoskäyttäytymisen kehityksen näkökulmasta käyttäen lähteinä tilastoihin perustuvaa tietoa sekä kyselytutkimuksia. Nuorten rikoskäyttäytymisen tai sen määrällisen vaihtelun syyt tasonmuutoksiin voivat liittyä yksilökohtaisiin tekijöihin tai rutiinitoimintojen ja tilaisuusrakenteiden muutoksiin – tai molempiin. Syitä ei tässä yhteydessä käsitellä, vaan katsaus perustuu määrällistä kehitystä kuvaaviin tietoihin, joista useimmat kuvaavat koko maata yhtenä kokonaisuutena. Tietoihin voi kätkeytyä huomattavaa alueellista vaihtelua. Tilastollinen tieto on luettavissa liitteessä olevista taulukoista ja kuvioista.

Arvioitaessa väkivaltarikollisuuden määrää ja kehitystä käytettävissä on kaksi peruslähdetä: (a) tilastoitu eli viranomaisten tietoon tullut rikollisuus sekä (b) kokonaisrikollisuuden määrää osoittavat täydentävät tietolähteet. Tilastolähteet sisältävät vain poliisin tietoon tulleen rikollisuuden, ei piilorikollisuutta. Tilastoidun rikollisuuden määrään vaikuttaa muun muassa väestön ilmoitusalttius, poliisin kirjaamisalttius, poliisikontrollin tehostaminen (ml. osallisuustulkinna) sekä lainmuutokset.

Tarkasteltaessa viranomaisten tietoon tullutta rikollisuutta, nuorten² osuus rikoslakirikoksista on vähentynyt vuoden 2000 jälkeen tasaisesti (ks. kuvio 1, liite 1). Väkivaltaa kuvaavat tilastotiedot sisältävät pääosin vain poliisin tietoon tulleet tapaukset. Tämän johdosta luvut ovat riippuvaisia ilmoitusalttiudesta, poliisikontrollin tehosta ja muista tilastoitumiskyngynksen korkeuteen vaikuttavista tekijöistä. Kuolemaan johtanut väkivalta on poikkeus tähän sääntöön; yleisen kriminologisen käsityksen mukaan kuolemaan johtanutta väkivaltaa ei juuri esiinny kokonaan piiloon jäävänä rikollisuutena.

Tiedot nuorista henkirikosten tekijöinä tarkoittavat nuorten tekemien henkirikosten (murha, tappo, surma) sekä niihin syyllistyneiden nuorten määriä. Tutkimukset osoittavat, että nuorten henkirikollisuus lisääntyi selvästi 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa, mutta vuonna 2003 suunta kääntyi vastakkaiseksi. On ennen aikaista sanoa, onko kyseessä satunnaisvaihtelu vai käänne parempaan suuntaan. Joka tapauksessa nuorten osuus henkirikosten tekijöistä on edelleen pieni. Kuolinsyytilastojen mukaan 1900-luvun jälkipuoliskolla nuorten osuus kuolemaan johtaneen väkivallan uhreista on vähentynyt koko ajan. (ks. kuvio 2, liite 1). Kyse on sekä absoluuttisten lukujen että suhteellisen osuuden laskusta. Voimakkaimmin ovat vähentyneet alle 1-vuotiaisiin kohdistuneet teot (lapsensurmat), mutta myös muun ikäisten lasten surmaaminen on vähentynyt.

Tilastoitu pahoinpitelyrikollisuus osoittaa, että alle 15-vuotiaiden nuorten pahoinpitelyrikollisuus on lisääntynyt viimeksi kuluneen kymmenen vuoden aikana (ks. taulukko 1, liite 2). Absoluuttiset luvut ovat melkein kaksinkertaistuneet. Sen sijaan saman ikäryhmän tilastoitu varkaus- ja vahingontekorikollisuus on pysynyt 10 vuoden jaksolla melko vakaana. Myös 15-17 -vuotiaiden nuorten pahoinpitelyrikollisuus lisääntyi joka vuosi jaksolla 1994-2000. Tämän jälkeen tekojen määrä laski vuosina 2001-2003. (ks. taulukko 2, liite 2). Vahingonteot ovat tässä ikäryhmässä pysyneet vakaalla tasolla: varastaminen on sen sijaan lähes puolittunut.

² Nuorilla tarkoitetaan alle 18-vuotiaita, ellei toisin mainita.

Tilastoitujen pahoinpitelyjen kasvua arvioitaessa on huomioitava, että epäiltyjen määriä laskeaan virallisissa tilastossa ns. bruttolukujen avulla. Tämä tarkoittaa, että sama henkilö voi esiintyä useita kertoja epäiltynä vuoden aikana. Muutama vuosi sitten tehty erillisselvitys osoitti, että 1990-luvun lopussa varsinkin nuorissa ikäryhmissä tapahtunut tilastoitujen pahoinpitelyjen määrän kasvu heijasti enemmänkin *tekojen* kuin *tekijöiden* määrän kasvua, joskin alle 15-vuotiaiden kohdalla myös tekijöiden määrä lisääntyi (ks. taulukko 3, liite 2). Sekä tekojen että tekijämäärien suhteuttaminen ikäryhmän kokoon osoittaa, että nuorten pahoinpitelyrikollisten rikosaktiivisuus on lisääntynyt 1990-luvun loppupuolella. (Kivivuori & Kouvonnen & Marttunen 2001).

Mitä ilmeisemmin viime vuosikymmenen aikana tapahtunut nuorten tilastoidun pahoinpitelyrikollisuuden kasvu heijasti sekä tosiasiallista väkivaltakäyttäytymisen lisääntymistä että nuoriin kohdistuvan kontrollin tehostumista. Tehostunut kontrolli näkyi muun muassa väestön ilmoitusalttiuden kasvuna. Varsinkin vuosien 1980 ja 1997 välillä väestön alttius ilmoittaa väkivallasta poliisille lisääntyi voimakkaasti (ks. kuvio 3, liite 1). Vuoden 1997 jälkeistä kasvua ilmoitusalttius ei kuitenkaan näytä selittävän, joskaan tekijän iän vaikutusta ilmoittamisen todennäköisyyteen ei tiedetä. Näyttää kuitenkin siltä, että nuorten todennäköisyys tulla väkivaltaisten tekojensa takia poliisin tietoon on lisääntynyt vuosien 1995 - 2001 välillä (Kivivuori 2002). Tämä heijastaa nuoriin kohdistuvan poliisikontrollin tehostumista, mikä tarkoittaa julkisten tilojen rauhoittamista ns. nollatolerantisella kontrollilla. Myös koulujen alttius ilmoittaa oppilaiden välinen väkivalta poliisille on kasvanut 1990-luvun loppupuolella.

Piilorikollisuuden selville saamiseksi keskeisiksi ja luotettaviksi menetelmiksi on todettu uhritutkimukset sekä itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimukset, joissa nuoret voivat vastata nimettömästi omaa rikollisuuttaan tai rikoskokemuksiaan koskeviin kysymyksiin. Suomessa nuorten itse ilmoittamaa rikollisuutta kartoittavia koko maata koskevia kyselyjä on tehty vuosina 1995, 1996, 1998, 2001 ja 2004. Tutkimukset on kohdistettu peruskoulun 9. luokan nuorille, jotka ovat vastaushetkellä olleet 15-16-vuotiaita. Vuodesta 1996 kyselyihin on vastannut kullakin tutkimuskerralla yli 4000 oppilasta.

Tutkimuksissa voimakkaimmin havaittava trendi on omaisuuteen kohdistuvan rikollisuuden vähentyminen. Sekä varastaminen että vahingonteot ovat tulleet harvinaisemmiksi, mitä ei voida havaita väkivaltarikollisuudessa (ks. kuvio 4, liite 1). Kuitenkin suurin osa nuorista on syyllistynyt pahoinpitelyyn vain kerran. Ainoastaan yksi prosentti tutkimukseen osallistuneista nuorista on ilmoittanut syyllistyneensä pahoinpitelyyn vuoden aikana vähintään viidesti. Myös kyselytutkimusten perusteella tiedetään, että pahoinpitelyt kasaantuvat voimakkaasti rikosaktiiviselle vähemmistölle.

Kokonaan rikoksista pidättyvien nuorten – erityisesti poikien - osuuden selkeästä kasvusta on tullut nuorten rikoskäyttäytymisen kiinnostavimpia piirteitä (ks. kuvio 5, liite 1). Tämä kehitys on havaittu koko maata koskevissa nuorisorikollisuuskyselyissä ja Helsingissä vuosina 1992 ja 2002 tehdyissä kyselyissä. Suomessa tehdyt päähavainnot - omaisuuteen kohdistuvan rikollisuuden väheneminen, lainkuuliaisten osuuden lisääntyminen ja väkivallan osalta stabiilius/lievä kasvu - on nähty myös Ruotsissa (Ring 2000).

Uhritutkimukset muodostavat ehkä eniten käytetyn piilorikollisuustutkimuksen menetelmän. Kansalliset uhritutkimukset, joita on tehty viidesti vuosina 1980-2003, osoittavat, että vammaan johtaneen väkivallan uhreiksi joutuneiden osuus vähentyi 1990-luvulle asti, mutta sen jälkeen tapahtui käänne (ks. kuvio 6, liite 1 sekä Heiskanen ym. 2004). Tuorein tutkimus 2003 osoittaa sekä nuorten miesten että naisten uhriksi joutumisen yleisyyden kasvun vuosien 1997 ja 2003 välillä. Nuorisorikollisuuskyselyyn on liitetty vuonna 1998 uhriksi joutumista koskevia kysymyksiä, joten niiden pohjalta on olemassa vuosien 1998 ja 2001 välinen vertailumah-

dollisuus (ks. kuvio 7, liite 1.) Väkivallan tai sen uhkan kohteeksi joutuneiden osuus oli kasvanut hieman. Tulos on linjassa kansallisen uhritutkimuksen kanssa.

Helsingissä vuonna 2002 tehdyn nuorten väkivaltauhritutkimuksen (ns. Mare Balticum - tutkimus) mukaan joka neljäs helsinkiläisnuorten kokema väkivaltauhrikokemus on liittynyt konflikteihin sellaisten nuorten kanssa, joiden kansallinen alkuperä on ollut muu kuin suomalainen (Kivivuori & Savolainen 2003, 23-26). Tässä yhteydessä on huomattava, että nuorten kokemaan väkivaltaan liittyvänä ongelmana voidaan pitää sitä, että nuoret ilmoittavat itseensä kohdistuneesta väkivallasta poliisille harvemmin kuin vanhemmat väestöryhmät.

Nuorten opettajiin kohdistamaa väkivaltaa on tarkasteltu opettajauhritutkimuksissa. Vuosina 1995 ja 1997 tehdyissä opettajauhritutkimuksissa mitattiin oppilaan harjoittaman väkivallan kohteeksi joutuneiden yläasteiden opettajien määrää. Tilanne oli noina vuosina vakaa, noin 2 prosenttia opettajista on kokenut väkivaltaa ja noin 5 prosenttia sen uhkaa (Kivivuori 1997).

Nuorten tekemän ja heihin kohdistuvan väkivallan määrällisestä kehityksestä tilasto- ja kyselylähteiden valossa voidaan yhteenvetona todeta:

- Nuorten pahoinpitelyrikosten määrä lisääntyi 1990-luvun jälkipuoliskolla. Vuosien 2000-2003 aikana 15-17-vuotiaiden pahoinpitelyrikosten määrä kääntyi kuitenkin laskuun alle 15-vuotiaiden tason pysyessä ennallaan.
- Nuorten tilastoitu väkivalta on lähtenyt kasvuun 1990-luvun lopulla, mutta kasvussa on enemmän kyse tekojen lisääntymisestä kuin tekijöiden lisääntymisestä: tekojen määrä tekijää kohden on lisääntynyt.
- Rikoskäyttäytymisestä pidättyneiden nuorten – erityisesti poikien – osuus on kasvanut 1990-luvun puolivälistä alkaen.
- Nuorten riski joutua väkivallan uhriksi on jonkin verran lisääntynyt 1990-lopulta alkaen. Tämä lienee yhteydessä väkivallan tekemisen lisääntymiseen, koska väkivaltatilanteissa osapuolet ovat yleensä samanikäisiä.
- Pitkällä aikavälillä (1950 - 1999) nuorten joutuminen henkirikosten uhriksi on vähentynyt. Nuorten tekemä henkirikollisuus yleistyi 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa, mutta vähentyi vuonna 2003.

3.2 Koulukiusaaminen

Suuri osa kouluikäisten lasten kokemasta väkivaltaisesta ja aggressiivisesta kohtelusta (ja näiden uhasta) tulee ikätoverien taholta. Vakava, esim. fyysinen väkivalta sijoittuu enimmäkseen ilta-aikaan ja kaduille: tosin tilastotietoa koulussa sattuneista pahoinpitelyistä ei Suomessa ole erikseen kerätty. Koulu on otollinen ympäristö *kiusaamisproblematiikan* syntymiselle: siellä kiusatun on vaikea välttää kiusaajiaan ja kouluun on tultava päivästä toiseen ongelmista huolimatta. Systemaattisen koulukiusaamisen – tavallisimmin sanallisen aggression, pilkkäämisen, nimittelyn, nolaamisen - kohteeksi joutuu 6-10 % suomalaisista peruskoululaisista³. Kiusaamisella ei tässä tarkoiteta mitä tahansa negatiivista käyttäytymistä (esim. satunnaiset tappelut, riidat, loukkaukset), vaan systemaattisesti yhteen ja samaan, suhteellisen puolustuskyvyttömään lapseen kohdistuvia tekoja. Kiusaaminen ei ole luokan muusta sosiaalisesta ti-

³ www.sakes.fi/kouluterveys

lanteesta irrallinen ilmiö: kiusattu lapsi on yleensä torjuttu koko ryhmän tasolla, eli hänen asemansa ryhmässä on äärimmäisen huono ja hän on usein ilman läheistä ystävää.

Jatkuvan uhan alla elävät kiusatut lapset kokevat turvattomuutta ja voivat huonosti: heillä esiintyy mm. masentuneisuutta, ahdistuneisuutta, itsetuhoisuutta ja poissaoloja koulusta (Card, 2003; Hawker & Boulton, 2000). Osalla kiusatuista nämä kokemukset heijastuvat myös myöhempään elämään pitkäkestoisina vaikutuksina, kuten masennuksena, huonona itse-tuntuna ja vaikeutena luottaa muihin ihmisiin (esim. Olweus, 2001). Puuttumattomana kiusatuksi joutumisen tiedetään olevan erittäin pysyvää vuodesta toiseen. Kiusaamisen vaikutuksilta suojaavia tekijöitä ovat mm. vastavuoroinen ystävyys suhde tai jokin vertaisryhmä koulussa tai sen ulkopuolella, jossa lapsi voi kokea hyväksyntää (esim. Hodges ym., 1999). Kiusaamisen kohteeksi joutuneet kärsivät kiusaamistilanteesta. Pahimmillaan se tarkoittaa koko koulun ajan kestävä pelkoa ja turvattomuutta.

Useimmiten kiusatut lapset ovat arkoja ja epäaggressiivisiä (Olweus, 1991) ja reagoivat kiusaamiseen masentumalla, ahdistumalla ja vetäytymällä. Vaikka kiusaaminen ei johda väkivaltaisiin kostoisiin, se on itsessään vakavaa henkistä väkivaltaa, joka vaikuttaa uhreihin kielteisesti. Kiusaajat jatkavat usein aggressiivista käyttäytymistä myös koulun ulkopuolella. Kiusaaminen, johon ei puututa, opettaa lapselle, että aggression avulla voi saada haluamia asioita, kuten valtaa, rahaa. Kiusaajilla on suuri todennäköisyys syyllistyä myöhemmin rikoksiin ja antisosiaalisiin tekoihin (Olweus, 2001). Kiusaamisen jatkuminen on riskitekijä lapsen myöhemmälle kehitykselle sekä antisosiaalisen ja väkivaltaisen käyttäytymisen jatkumiselle myöhemmin.

Lapset, jotka ovat sekä kiusaajia että joutuvat systemaattisen kiusaamisen kohteeksi (nk. kiusaaja-uhrit), muodostavat pienen mutta väkivaltaan erityisesti taipuvaisen ryhmän. Kiusaaja-uhreilla on usein vaikea kotitausta ja he ovat usein joutuneet kotiväkivallan kohteeksi: heitä on pahoinpidelty useammin kuin muita lapsia (Schwartz ym., 1997). Lapset jotka ovat ”pelkästään kiusaajia”, ovat sen sijaan joutuneet todistamaan läheissuhdeväkivaltaa ja perheenjäsenten välisiä aggressiota, mutta eivät ole niin usein joutuneet itse sen kohteeksi. Toisin kuin kiusattujen enemmistö, kiusaaja-uhrit ovat hyvin aggressiivisiä, ja heidän aggressiivisuutensa on usein räjähtävää, kontrolloimatonta raivoa (Samivalli & Nieminen, 2002). Yhdysvalloissa tehdyn tutkimuksen mukaan (Isaacs & Hodges, 2004) kiusatuksi joutuminen yhdistyneenä lapsen aggressiiviseen taipumukseen lisää lapsen uskomuksia, että 1) ase (teräaseet, ampuma-aseet) kuljettaminen mukana koulussa suojelee häntä vaikeuksilta, uhkatilanteilta, ja kiusaamiselta ja että 2) ase tuominen kouluun saa toiset tottelemaan, pelkäämään ja alistumaan. Nämä uskomukset ovat konkretisoituneet, kun lapsi on kuljettanut asetta mukanaan koulussa. Sen sijaan epäaggressiivisilla lapsilla kiusatuksi joutuminen ei lainkaan ole lisännyt tällaisia uskomuksia.

Suomessa on tarkasteltu koulukiusaamisen yleisyyttä seuraavissa toistetuissa kyselyissä: WHO:n koululaistutkimus (1994, 1998, 2002), Stakesin kouluterveyskysely (vuosittain, alkaen vuodesta 1995 – kiusaamista koskevat kysymykset mukana vuodesta 1996), ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen nuorisorikollisuuskysely (1998, 2001, 2004). Kattavimmin kiusaamisongelman yleisyyttä ja siinä tapahtuneita muutoksia on Suomessa tutkittu vuosittaisten kouluterveys-kyselyjen yhteydessä. Parillisina vuosina kyselyyn osallistuvat Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin läänien kunnat, parittomina vuosina Länsi-Suomen ja Oulun läänien kunnat. Kyselyyn vastaavat yhtenäisellä kyselylomakkeella kaikki kahdeksas ja yhdeksäsluokkalaiset sekä lukion ensi- ja toisluokkalaiset oppilaat. Vuosina 1996-2003 kerättyjen aineistojen⁴ perusteella ei kiusattujen määrissä ole tänä aikana tapahtunut minkäänlaista muutosta. Esimerkiksi vuosiluokilla 8-9 kiusatuksi joutuu kerran viikossa tai useammin 7-9 %

⁴www.stakes.fi/kouluterveys

pojista ja 5-6 % tytöistä (useita kertoja viikossa 4 % pojista ja 2-3 % tytöistä). WHO:n koordinoiman nuorten koululaisten elämäntapaa ja terveyttä selvittävän kansainvälisen HBSC - tutkimus (Health Behaviour of School-Aged Children) tulokset vastaavat yläkoulun osalta kansallisen kouluterveystutkimuksen tuloksia. Alaluokilla oppilaiden itsensä raportoima kiusatuksi joutuminen on tavallisempaa kuin yläasteikäisillä. WHO:n koordinoiman tutkimuksen uusimman, eli vuoden 2002 aineiston mukaan viikoittain tai useammin kiusattuja oppilaita oli 5. luokalla noin 8 % pojista ja 4 % tytöistä.

WHO:n koululaistutkimuksen mukaan viikottain kiusattujen 7. luokkalaisten poikien määrä väheni vuosien 1994 ja 1998 välillä 11 prosentista 7 prosenttiin. Samassa ikäryhmissä ikäryhmässä samalla aikavälillä myös toisia kiusanneiden poikien osuus pieneni. Vuodesta 1998 lähtien tilanne on pysynyt melko lailla ennallaan. Sen sijaan Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen nuorisoriikollisuuskyselyn mukaan toisia oppilaita kiusanneiden määrä vähentyi sekä tyttöjen että varsinkin poikien parissa vuosien 1998 ja 2001 välisenä aikana (Kivivuori, 2002). Kiusaamiseen osallistuneiden lasten määrän vähentyminen johtui luultavasti siitä, että asiaan on kiinnitetty huomiota. Kuitenkin kiusattuja oli yhtä paljon kuin ennenkin ja fyysisen väkivallan osuus kaikissa kiusaamistapauksissa lisääntyi. Kuten monien muidenkin rikoskäyttämisten kohdalla positiivinen muutos johtunee lievien tekojen karsiutumisesta. Asennekasvatus on luultavasti vaikuttanut nuoriin, jotka ovat osallistuneet kiusaamiseen tai muuhun rikoskäyttämiseen tekemällä lieviä tekoja. Sama suunta näkyy myös kouluterveyskyselyn tuloksissa.

Yhteenvedon voidaan todeta, että toistuvasti kiusattujen lasten osuus ikäluokasta on pysynyt kutakuinkin ennallaan. Kiusaamisen ”kovaan ytimeen” vaikuttaminen on kuitenkin edelleen haaste kouluille. Kiusaaminen jää edelleen liian usein havaitsematta. Opettajien tiedossa on alle puolet toistuvasti kiusatuista oppilaista (Cedercreutz, 2001; Salmivalli, 2003). Sen sijaan luokkatoverien tiedossa nämä kiusatut oppilaat ovat hyvin yleisesti. Vuoden 1996 nuorisoriikollisuuskyselyssä kiusaamisesta ilmoitti jääneensä kiinni vain joka kuudes toisia kiusannut oppilas. Kiinni jääneistä kiusaajistakin vain joka viides ilmoitti saaneensa teosta jonkin seuraamuksen (Kivivuori 1997). Vaikka kiusaamisesta ilmoittamisen kynnyks onkin ehkä alentunut ja kiusaamiseen puuttuminen tiukentunut, on mahdollista, ettei kiusaaminen vieläkään tule riittävästi ilmi.

Koulukiusaamisesta voidaan yhteenvedon todeta:

- Koulu on otollinen ympäristö kiusaamisproblematiikan syntymiselle.
- Systemaattisen koulukiusaamisen kohteeksi joutuu 6-10 % suomalaisista peruskoululaisista.
- Kiusaaminen jää liian usein havaitsematta; opettajien tiedossa on alle puolet toistuvasti kiusatuista lapsista.
- Toistuvan kiusaaminen kohteeksi joutuminen aiheuttaa masennusta.
- Kiusaaminen opettaa lapselle vääriä vallankäytön tapoja.
- Kiusaajilla on suuri todennäköisyys osallistua myöhemmin rikoksiin.
- On kehitettävä tapoja kiusaamisen paljastamiseen ja siihen puuttumiseen.

3.3 Päihdeongelmat ja väkivalta

Nuorten terveystapatutkimus (2003), joka käsittelee tupakoinnin, alkoholin käytön ja sosiaalisen huumealtistumisen muutoksia 1977 - 2003 osoittaa, että alle 18-vuotiaiden tupakointi, toistuva alkoholin käyttö ja humalajuominen ovat vähentyneet kahden viimeksi kuluneen vuoden aikana. Myös huumekekoilut ovat kääntyneet ensimmäisen kerran laskuun. (Rimpelä ym. 2003). Nämä muutokset ovat tervetulleita, sillä varhain aloitettu alkoholin käyttö ennustaa runsasta alkoholin käyttöä aikuisiässä (Pitkänen & Pullkinen 2003). Lisäksi alkoholin käyttö lisää väkivaltaisuutta.

Lapsiin kohdistuva väkivalta on päihdeongelmaisissa perheissä yleisempää kuin muissa perheissä (Helve 2002). Lisäksi alkoholin ja huumeiden kulutuksen kasvaessa päihdesairaudet ja -kuolemat ovat yleistyneet. Päihteiden käytön aiheuttamista haitoista, kuten väkivaltarikoksista ja haittakustannuksista noin 80 % on alkoholin aiheuttamaa. Vuosittain kuolee noin 2 200 henkeä alkoholin ja noin 100 huumeiden käytön seurauksena, mikä on noin 5 % kaikista kuolemantapauksista (Rimpelä et al. 2003).

Suomen kuntien väkivaltarikollisuutta koskeva tutkimus osoittaa monien muiden suomalaisten väkivaltatutkimusten tavoin, että väkivalta henkilöityy usein nuoreen, alkoholia käyttävään, naimattomaan mieheen (Heiskanen & Siren & Roivainen 2003). Suurin osa poliisin kirjaamista väkivaltarikoksista tapahtuu kadulla ja huvittelupaikoilla. Väkivalta sitoutuu humalajuomiseen yksilöllisesti sekä yhteisöllisesti. Väkivaltainen poika on usein masentunut, voi huonosti ja ajautuu päihtyneenä toistuviin väkivaltatilanteisiin. Kuitenkin yhteiskunnan auttamis- ja tukitoimilla näyttää olevan parempi mahdollisuus kohdata pahoinvoinnista oirehtivat tytöt kuin häiriköivät ja väkivaltaiset pojat. Tuen puutteessa pojat joutuvat tyttöjä useammin kontrollipoliittisten toimenpiteiden ja rangaistusten kohteeksi. Siltä paremmasta tuesta ja hoivasta huolimatta tytöt jatkuvasti lähentyvät poikia tupakan poltossa, päihteiden käytössä ja väkivaltaisessa käyttäytymisessä (ks. Rimpelä et al. 2003).

Päihteet liittyvät väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tyttöjen käytösongelmat lisääntyvät herkemmin kuin poikien ongelmat, jos vanhempien valvonta ja tietämys heidän tarpeistaan heikkenee. Päihteiden käyttö provosoi nuorta väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Lea Pulkkisen tutkimukset osoittavat, että jos lapsen aggressiivisuus on koko kouluiän jatkuvaa, alkoholin käytön aloitusikä on kaksi vuotta aikaisempaa kuin ei aggressiivisilla lapsilla. Päihteiden käyttö altistaa myös väkivallan uhriksi joutumiselle monella tavalla. Päihtyneellä nuorella on riski joutua väkivallan uhriksi viettäessään vapaa-aikaa kadulla. Nuorella on riski joutua myös päihtyneen vanhemman uhriksi. Riski joutua väkivallan uhriksi sekä väkivallan tekijäksi liittyy huumeiden käyttöön. Huumemarkkinoihin läheisesti liittyvä velkakauppa ja velkojen perimistoimet lisäävät väkivallan riskiä. Erityinen riski sekä syyllistyä väkivaltaisiin tekoihin että joutua väkivallan uhriksi on asunnottomuuteen ajautuneilla huumenuorilla.

Päihteiden käytön sekä väkivallan ehkäisijänä kontrolliteoreettiset toimenpiteet eivät sellaisenaan toimi. Tästä on osoituksena Tampereella vuosina 1999–2000 toteutettu New Yorkin poliisin tunnetuksi tekemä nollatoleranssihanke “Viideltä saunaan ja kuudelta putkaan”. Nollatoleranssin periaatteiden mukaan poliisin puuttuminen nuorten häiriökäyttäytymiseen ja julki-juopotteluun erityisesti kaupungin keskustassa perjantai- ja lauantai-iltoina on saanut aikaan keskustan rauhoittumisen (Korander & Rajanummi 2002). Poliisin nuorten kaljat maahan kaatavat käytännöt ovat onnistuneet siistimään katukuvaa ja kohentamaan katuturvallisuutta. Tutkimuksen mukaan nollatoleranssiin liittyvä kontrollipolitiikka on kuitenkin saanut nuoret joko *ottamaan pohjia* kavereiden luona tai siirtymään keskustasta lähiöihin ja maastoutumaan pulloineen päiväkotien ja koulujen pihalle, uimarannoille tai leikkikentille. Vaikka nollatoleranssin vaikutukset nuorten juopottelevaan hauskan pitoon ovat osoittautuneet marginaalisik-

si, poliisi on saanut kiitosta jämäkästä asioihin puuttumisesta. Yhtäältä poliisi on puuttunut ilmiöön, johon kukaan muu ei ole uskaltanut tarttua. Toisaalta kadulla nuorisotyötä tekevät vapaaehtoiset ovat huolestuneet nuorten juopottelun siirtymisestä maan alle.

Päihdeongelmien yhteydestä väkivaltaan voidaan yhteenvedona todeta:

- Väkivalta liittyy humalajuomiseen yksilöllisesti sekä yhteisöllisesti.
- Päihdeongelmaisissa perheissä lapsiin kohdistuva väkivalta on muita perheitä yleisempää.
- Väkivaltarikoksista ja haittakustannuksista noin 80 % on alkoholin aiheuttamaa.
- Väkivaltainen poika on usein masentunut, voi huonosti ja ajautuu päihtyneenä toistuviin väkivaltatilanteisiin.
- Tyttöjen tupakan poltto, päihteiden käyttö ja väkivaltainen käyttäytyminen ovat lähentyneet poikien käyttäytymistä.
- Riski joutua väkivallan uhriksi sekä väkivallan tekijäksi liittyy huumausaineiden ongelmakäyttöön.

3.4 Mediaväkivalta ja mediakasvatus

Väkivalta voi olla seurausta yhteiskunnan rakenteisiin liittyvistä ilmiöistä, kuten eri väestöryhmien epätasa-arvoisesta asemasta. Televisiossa, elokuvissa, sarjakuvissa ja viihdekirjallisuudessa annetaan runsaasti väkivaltaisen käyttäytymisen malleja. Väkivallan nähdään leviävän oppimalla ihmiseltä toiselle. Vaikka todellisuudessa väkivaltaa on kaikissa meissä, itsensä ulkopuolinen väkivalta on helpompi tunnistaa. Onkin kyseenalaista yhdistää väkivalta vain tiettyihin henkilöihin tai ryhmiin, jotka ovat leimautuneet väkivaltaisiksi. Tällaisia ovat esimerkiksi rikoksiin syyllistyneet tai niistä kiinnijoutuneet nuoret. Tämä dosentti Martti Siiralan näkemys edustaa psykodynaamista teoriaa ihmisen psyykestä. Sen mukaan ihminen kykenee luontaisesti puolustautumaan, hyökkäämään ja tarvittaessa vahingoittamaan toista. Mutta kuka on viime kädessä vastuussa väkivaltaista käyttäytymistä levittävien toimintamallien olemassaolosta? Miksi väkivaltaohjelmat usein kiinnostavat nuoria?

Anu Mustosen tutkimustulos (1997) televisioväkivallan vaikutuksesta katsojiin osoittaa väkivallan olevan tietynlaisten ihmisten harrastus. Se kiehtoo aggressiivisten ihmisten lisäksi persoonallisuudeltaan elämyshakuisia, introverteja sekä tunne-elämältään epävakaita katsojia. Tutkimustiedon mukaan ihmisen aggressio ennustaa väkivaltaviihteen katselua todennäköisemmin kuin tv-väkivallan kulutus aggressiota. Väkivaltaviihteen katselu voi toimia joillekin katsojille tunteita tasaavana ”mielialalääkkeenä”. Väkivaltaiset tarinat vetoavat ihmisen primitiiviseen puoleen ja vapauttavat hetkeksi todellisuuden paineista. ”Säpinänälkä” eli stimulaa-tion tarve motivoi erityisesti sisäänpäin kääntyneitä ja tunne-elämältään epävakaita katsojia. Kun aggressiivinen nuori hakee väkivaltaista viihdettä saadakseen oikeutusta omille aggressiota hyväksyville asenteilleen ja toimintatavoilleen, aggression kehä kiertyy. Aggressiota ei tarvitse oppia, mutta aggressiivisten tunteiden kontrolloiminen täytyy oppia. Nuori oppii esimerkiksi perhe- tai kouluyhteisössä, millaisilla tavoilla hänen sallitaan ilmaisevan vihaa ja muita kielteisiä tunteitaan. Keskeinen kysymys onkin, miten lapsi tai nuori oppii sosialisaa-tiossa hillitsemään aggressiivisia impulsejaan ja käyttäytymään väkivallattomasti.

Tutkimustiedosta huolimatta Suomessa esitetyistä tv-ohjelmista n. 40% sisältää väkivaltaa. Valtakunnanverkon tv-ohjelmissa väkivalta on yleisemmin kriittisesti kuin ihannoidusti esitettyä. Lievä väkivalta on ohjelmissa yleisempää kuin raaka. Väkivalta näyttäytyy pääsääntöisesti miesten keskeisenä suorana fyysisenä toimintana. (Mustonen 1997). Valtion elokuvatarkastamon (VET:n) mukaan väkivaltakuvausten absoluuttinen määrä on jatkuvasti kasvanut erityisesti länsimaisessa televisiotarjonnassa, samoin kuin elokuva- ja video-ohjelmistossakin. Väkivaltaa sisältävät ohjelmat, etenkin ns. väkivaltaviihde, vaikuttavat vakavimmin psyykkään hauraisiin, sosiaalisesti irrallisiin ja jo ennestään väkivaltaisiin lapsiin ja nuoriin. Parin viime vuosikymmenen aikana on yhä enemmän alettu kiinnittää huomiota myös video- ja tietokonepelien väkivaltaan (VET 2001).

Suomessa eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan teknologian tilaamassa arviointihankkeessa ”Sosiaalinen alkupääoma ja tietotekniikka” (Mustonen & Pulkkinen 2003) on pohdittu, miten saada tietotekniikasta enemmän iloa ja hyötyä, ja miten ennalta ehkäistä väkivallan riskitekijöitä. Arvioinnin keskeisenä painopisteenä on ollut lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja sosiaalisen alkupääoman vahvistaminen perheen, päivähoidon ja koulun kasvatuskumppanuudella. Tutkimustulokset (Mustonen, 1997; 2001) osoittavat, että mitä enemmän ihmisellä on elämäkokemuksia, ja mitä tiheämpi häntä ympäröivä sosiaalinen verkosto on, sitä pienempi on median sosiaalistava vaikutus. Tiedetään, että aggressiovaikutusten riski on suurin niillä lapsilla, jotka itse ovat ennestään aggressiivisia ja jotka elävät väkivaltaa hyväksyvässä ympäristössä. Valtaosaan nuorista katsojista mediaväkivalta ei vaikuta, vaikka he jäljittelevät filmin aggressiivisia tapahtumia leikeissään. Mutta oleellista on, pysyykö aggressio leikkinä, vai pettääkö lapsen itsekontrolli niin, että hän tekee oikeasti vahinkoa muille tai häntä lähellä oleville esineille. Raju leikki on eri asia kuin toisten vahingoittaminen. Itse asiassa aggressiivisen käyttäytymisen läpikäyminen leikissä saattaa edistää itsehallinnan kehittymistä ja aggression kontrolloimista. Riskiryhmässä ovat kuitenkin lapset, joilla leikin ja oikean aggression raja häviää. Samoin kuin lapset, jotka ovat kokeneet väkivaltaa tai joita on laiminlyöty. Median aggressiovaikutukset etenevät yleisimmin kehämäisesti: tietyille median viesteille herkistyvät ne, joilla on omien taipumustensa ja skeemojensa vuoksi valikoivat vastaanottimet.

Päiväkodeissa ja kouluissa on havaittu usein, miten lapset matkivat väkivaltaista käyttäytymistä näkemissään TV-ohjelmissa tai pelaamissaan peleissä. Esimerkiksi alakouluissa on jouduttu puuttumaan yhä väkivaltaisempiin välituntileikkeihin, kun televisiossa on pyörinyt lasten ja nuorten suosioon noussut amerikkalainen show-paini (wrestling). Suuri osa oppilaista pitää totena painia, jossa joidenkin poikien näkemyksen mukaan ”saa tehdä mitä vaan – jopa tappaa”. Valtion elokuvatarkastamon (VET) 1.-6. vuosiluokilla toteuttamassa kriittisen katselun työpajassa (2003) on havaittu, että alakouluikäiset voivat saada kehitystasolleen sopimattomia elokuvista, videotallenteista tai tv-ohjelmista monenlaisia oireita, kuten lisääntyvää levottomuutta, painajaisia ja lyhytaikaisia pelkotiloja. Joissakin tapauksissa voidaan puhua jopa psyykkisestä traumasta.. Tästä näkökulmasta väkivaltaohjelmien runsas tarjonta ihmetyttää. Oletettavasti TV-tuottajat tietävät ohjelmien väkivaltaisuuden vähentävän ohjelmien yleisösuosiota. Mutta huomioivatko he yhteiskunnassa ilmenevän kyllästymisen väkivaltaan sekä vaatimukset vaihtoehtoisesta tv- ja pelitarjonnasta?

Dietzin (1998) mukaan 80 % tietokonepeleistä perustuu edelleenkin antisosiaaliseen toimintaideaan. Myös Salokoski (2002) on todennut väkivaltapelien suuren osuuden pelitarjonnasta. Pelit, joissa päästään eteenpäin yhteistoiminnan avulla ja toisia auttaen, ovat harvinaisuuksia. Tietokonepelit, elokuvat tai opetusohjelmat voivat yhtä hyvin edistää toisen huomioonottamista, auttamista tai pro sosiaalisuutta, jonka tarkoituksena on toisen hyödyttäminen ilman odotuksia ulkoisista palkkioista. Mustonen ja Pulkkinen (2003) viittaavat tutkimuksiin, joissa em. opetusohjelmien myönteiset vaikutukset on todennettu eri maissa ja kulttuureissa. Ne ovat huomattavan pitkäkestoisia ja todennettavissa jopa yli 10 vuoden jälkeen. On myös to-

dettu (Mustonen, 1997), että dokumentaarinen väkivalta esittää aggression monipuolisemmin kuin väkivaltaviihde. Kärsimyksen ja uhrien katseleminen ahdistaa katsojaa ja tekee väkivallan vähemmän houkuttelevaksi. Tämän perusteella väkivaltadokumenttien katseleminen voi olla ainakin aggressiivisille lapsille jopa hyödyllistä koettavaa. Sen sijaan ihannoitu, viihteellinen väkivalta tempaa mukaan kriiikkittömästi, houkuttelee samastumaan aggressiiviseen sankariin ja näyttää väkivallan hyväksyttävämpänä. Aggression yhdistyminen huumoriin on luonnotonta ja seurauksiltaan haitallista, koska se viestittää toisen vahingoittamisen olevan hauskaa. Lisäksi aggression liittyvien kielteisten tunteiden vesittäminen huumorilla turruttaa ja vähentää empatiaa.

Väkivaltaviihteen vastapainoksi tarvitaankin uusia eettistä ajattelua kannustavia sisältöjä. Tällaisten ohjelmien täytyy olla teknisesti ja sisällöllisesti hyvin tehtyjä. Lisäksi lasten hyvinvoinnin turvaamiseksi tarvitaan mediakasvatusta. Tavoitteena on, että lapsi oppii käyttämään mediaa aktiivisesti (välinetaidot). Lisäksi hän oppii katsomaan TV:tä valikoiden ja suhtautumaan kokemaansa kriittisesti (medianlukutaidot) silloinkin, kun aikuinen ei ole läsnä. Tietotekniikka- ja mediakasvatuksen tärkeitä areenoita ovat kodit, päivähoitopaikat, koulut, seurakunnat ja harrastusryhmät.

Mediaväkivallasta voidaan yhteenvetona todeta:

- Televisio-, elokuva- ja videotarjonta sekä tietokonepelit sisältävät väkivaltaa, vaikka tiedetään, että ohjelmien väkivaltaisuus ei lisää ohjelmien yleisösuosiota.
- Väkivaltaiset ohjelmat, etenkin ns. väkivaltaviihde vaikuttaa haitallisimmin psyykeltään hauraisiin, sosiaalisesti irrallisiin ja jo ennestään väkivaltaisiin lapsiin ja nuoriin, jotka elävät väkivaltaa hyväksyvässä ympäristössä tai joita on laiminlyöty.
- Kehitystasolle sopimattomien ohjelmien katseleminen lisää lasten levottomuutta, painajaisia ja pelkoja.
- Pelit, joissa päästään eteenpäin yhteistoiminnan avulla ja toisia auttaen, ovat harvinaisuuksia.

4. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ehkäiseminen

4.1 Kehityksen suuntaaminen väkivallattomaksi

4.2 Rikoksiin syyllistyneen nuoren seuraamusjärjestelmä

4.2.1 Nuorisorangaistus

4.2.2 Nuorten nopeutettu rikosprosessi

4.2.3 Nuorisoaresti

4.3 Sovittelu väkivallan interventiona

4.1 Kehityksen suuntaaminen väkivallattomaksi

Lapsen kehitykseen myönteisesti vaikuttavia tekijöitä, kuten lahjakkuutta sekä turvallista kotiympäristöä voidaan nimittää voimavaratekijöiksi. Käsitettä suojaava tekijä on käytetty viittaamaan yksilön tai ympäristön piirteisiin, jotka korreloivat myönteisen kehityksen kanssa riskeistä huolimatta. Suojaavalla tekijällä on puskurivaikutusta silloin, kun riski on suuri, mutta ei vaikutusta vähäisen riskin tapauksessa. Esimerkiksi isovanhemman antama huolenpito voi olla merkittävä suojaava tekijä lapselle, jonka kotioloit ovat hyvin vaikeat. Suojaava tekijä eroaa voimavaratekijästä siinä, että voimavaratekijällä on aina suotuisa vaikutus muista riskeistä riippumatta. Tällainen voimavaratekijä lapselle on esim. turvallinen kiintymyssuhde vanhempiinsa. Hyvät sosiaaliset taidot ovat suojaava tekijä mm. rikollisuutta ja pitkäaikais-työttömyyttä vastaan (Pulkkinen ym., 2002).

Jotkut lapset näyttävät selviytyvän hyvin, monenlaisista riskeistä huolimatta. Viime aikoina on kuitenkin enenevästi kiinnitetty huomiota siihen, että vaikka henkilö näyttää selviytyvän riskeistä, esimerkiksi lapsi kodin väkivaltaisesta ilmapiiristä, niin hänen kuormittumisensa voi silti ilmetä kätketympin, esimerkiksi depressiona. Kehitystä edistäviä voimavaratekijöitä voidaan löytää meidän yhteiskunnastamme mm. hyvästä kouluopetuksesta. Sen merkitys ei kuitenkaan välttämättä ulotu sosiaalisen käyttäytymisen alueelle, vaan sosiaalista kehitystä varten tulee hahmottaa omia voimavaratekijöitä. Yksi mahdollisuus on löytää niitä sosiaalisesta pääomasta, mikä tarkoittaa ihmissuhteiden verkostoa, siinä vallitsevia vastavuoroisuuden arvoja ja normeja sekä luottamusta (Putnam, 1995, 2000). Coleman (1988) on kiinnittänyt huomiota siihen, että koulunsa keskeyttävillä oppilailta on vähemmän sosiaalista pääomaa kuin muilla. Sosiaalista pääomaa muodostavissa sosiaalisissa suhteissa on erotettavissa kolme komponenttia:

- 1) velvollisuuksista huolehtiminen vastavuoroisesti, niin että syntyy kokemus ympäristön luotettavuudesta
- 2) informaation jakamisen sosiaalisissa suhteissa niin, että se edistää toimintaa
- 3) normit, jotka edellyttävät luopumista omasta välittömästä edusta yhteisön edun hyväksi.

Normit, joiden noudattamista yhteisössä tuetaan ja palkitaan muodostavat sosiaalisen pääoman. Sosiaalinen pääoma saa ihmisen toimimaan yhteiseksi hyväksi, johtaa epäitsekkääseen toimintaan perheen puolesta vahvistaen niitä. Coleman nostaa esille sosiaalisen pääoman merkityksen. Lapsi ei hyödy vanhempiensa inhimillisestä pääomasta (sivistyksestä, taidoista), jos perheessä ei ole sosiaalista pääomaa; jos vanhemmat eivät ole lastensa kanssa eivätkä jaa heille inhimillistä pääomaansa. Perheen sosiaalista pääomaa luovat myös vanhempien suhteet perheen ulkopuolelle, muihin ihmisiin ja instituutioihin, kuten kirkkoon. Colemanin analyysi koulunsa keskeyttäneiden oppilaiden taustasta viittaa siihen, että sosiaalinen pääoma näyttelee merkittävää osaa myös opetuksen tuloksissa. Koulunsa keskeyttäneiden oppilaiden perheissä

sosiaalinen pääoma oli vähäisempää kuin muiden oppilaiden perheissä. Myös kotimaisessa tutkimuksessa (Pekonen & Pulkkinen, 2002) todetaan, että sosiaalista pääomaa ei ole lapsessa itsessään, vaan se on hänen yhteisössään ja hänen ja yhteisön jäsenten välisissä suhteissa. Sosiaalinen alkupääoma on perustana lapsen oman sosiaalisen pääoman karttumiselle aktiivisen kasvatuksen ja myös passiivisesti vastaanotetun ympäristövaikutuksen tuloksena. Sosiaalinen alkupääoma koostuu kolmesta lapsen kasvuympäristössä vaikuttavasta tekijästä: (1) arvoista ja normeista, (2) yhteisön tuesta; erityisesti sosiaalisista verkoista ja (3) luottamuksesta.

Erot lasten sosiaalisessa alkupääomassa voivat olla suuria, kuten voidaan ymmärtää vertaamalla kahta vauvaa. Toinen on yksivuotias, jonka poliisi löysi lehtitietojen mukaan talvella 2002 huumeiden käyttäjien tiloista huumeruiskujen ja muun roskan keskeltä heikossa kunnossa. Lapsen äidistä ei ollut tietoa, ja kun hänet tavoitettiin, hän ei ollut aikonut palata lapsensa luo. Toinen on samanikäinen vauva, joka on syntynyt suuresti odotettuna vakaaseen parisuhteeseen ja jonka ympärillä häärivät muut perheenjäsenet, isovanhemmat, kummit ja perheystävät. Arvo- ja normiympäristö, johon nämä vauvat ovat syntyneet, poikkeavat suuresti toisistaan. Samoin on eroa yhteisön tuessa ja yhteisön jäsenten välisessä luottamuksesta sekä yhteisön luotettavuudessa lapsen kannalta. Yksilöiden välisiä sosiaalisen alkupääoman eroja löytyy yhteisön tuesta. Pekonen ja Pulkkinen (2002) esittävät, että yksinkertainen suure, jolla sosiaalista alkupääomaa voidaan arvioida, on syli. Voidaan kysyä, kuinka moni aikuinen on valmis käyttämään aikaansa ja energiaansa osallistuakseen lapsen hoivaamiseen ja kasvatukseen? Kuinka moni syli on lapselle avoin?

Lapsen perusluottamus syntyy varhaisissa ihmissuhteissa. Pahasti järkkyneellä turvattomuudella on pitkäaikaisia vaikutuksia lapsen kehitykseen, ei vain sosiaalisissa suhteissa vaan myös oppimisessa ja oppimishalukkuudessa. Carlsonin (1998) pitkittäistutkimuksen mukaan äitien pahoinpitelemien vauvojen kehityksessä oli monia ongelmia, kuten käytöshäiriöitä koko kouluiän ajan esikoulusta lähtien. Myös vakavia psykopatologisia oireita ilmeni tutkimuksen jatkuessa 19. ikävuoteen asti. Nuorilla esiintyi muistin, identiteetin, tietoisuuden ja ajattelun häiriöitä, esimerkiksi yleistä päiväuneksintaa ja merkitsevien tapahtumien unohtamista.

Kasvuympäristön erot aiheuttavat suuria eroja lasten sosiaaliseen alkupääomaan, mikä puolestaan heijastuu lasten mahdollisuuksissa omaksua kulttuurista pääomaa, kuten tietoja, sosiaalisia taitoja ja moraalista luotettavuutta. Cochran (1990) korostaa sitä, että ihminen on aktiivinen toimija oman sosiaalisen ympäristönsä rakentamisessa. Lapsen persoonallisuus ja sosiaaliset taidot vaikuttavat siihen, miten hän pystyy tekemään aloitteita sosiaalisten suhteiden solmimiseksi. Lasten niin kuin aikuistenkin yhteisöissä on ns. vahvoja ja heikkoja siteitä (Granovetter, 1973), esimerkiksi perheenjäsenten ja ystävien välisiä vahvoja siteitä ja tuttavien välisiä heikompia siteitä. Molempia tarvitaan monipuoliseksi verkottumiseksi yhteisöön.

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta väkivallan ehkäisystä voidaan yhteenvetona todeta:

- Lapsi tarvitsee kehittyäkseen sosiaalisen pääoman, joka muodostuu kasvuun vaikuttavista tekijöistä: arvoista ja normeista, yhteisön tuesta, erityisesti sosiaalisista verkoista ja luottamuksesta.
- Sosiaalinen pääoma saa lapsen ja nuoren toimimaan yhteiseksi hyväksi, johtaa epäitsekäiseen toimintaan perheen puolesta ja vahvistaa sitä.
- Sosiaalinen alkupääoma toimii perustana lapsen oman sosiaalisen pääoman karttumiselle aktiivisen kasvatuksen ja passiivisesti vastaanotetun ympäristövaikutuksen tuloksena.
- Lapsi tarvitsee sekä perheenjäsenten välisiä vahvoja että tuttavien välisiä heikompia siteitä verkottuakseen monipuolisesti yhteisöön

4.2 Rikoksiin syyllistyneen nuoren seuraamusjärjestelmä

Suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä vapausrangaistuksen käytön nähdään olevan nuorille vahingollista ja sitä käytetään vain poikkeustapauksissa. Ehdottoman vankeusrangaistuksen saaneen nuoren rikoksen uusimisriski on korkeampi muissa rikosseuraamuksissa. Alle 18-vuotiaan tuomitseminen ehdottomaan vankeusrangaistukseen edellyttääkin painavia syitä. Vankeusrangaistusta tulee välttää, sillä se merkitsee rikokseen syyllistyneen nuoren kohdalla syvää puuttumista hänen henkilökohtaiseen koskemattomuuteensa sekä heikentää hänen menestymismahdollisuuksiaan elämässä. (Nuorisoriikostoimikunnan mietintö 2003:2) Tutkimustiedon (Hypen 2002) mukaan vankiloissa on merkittävä joukko rikoksenuusijoita. Ensikertalaisista vangeista on joutunut uudelleen vankilaan 38 prosenttia.

4.2.1 Nuorisorangaistus

Viime vuosikymmenten merkittävä uudistus nuorten seuraamusjärjestelmässä on ollut nuorisorangaistuksen käyttöön otto. Laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta on tullut voimaan helmikuun alusta 1997 ja se jatkuu vuoden 2004 loppuun. Kysymyksessä on alle 18-vuotiaille lähinnä ehdollisten vankeusrangaistusten vaihtoehdoksi tarkoitettu seuraamus. Se koostuu erikseen tarkemmin määriteltävistä nuorisopalvelusta ja valvonnasta. Jos sakko katsotaan riittämättömäksi ja ehdoton vankeus liian ankaraksi, 15-17-vuotiaana rikokseen syyllistynyt nuori voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. Se koostuu nuorisopalvelusta (10-60 tuntia) sekä valvonnasta (4-12 kuukautta). Rangaistuksen lisäksi pyrkimyksenä on tukea nuoren sopeutumista yhteiskuntaan katkaisemalla alkava rikoskierre.

Nuorisorangaistuksesta laaditaan toimeenpanosuunnitelma, jossa määrätään, miten usein ja millä tavoin nuoren on oltava yhteydessä valvojaansa, jona yleensä toimii kriminaalihuoltolaitoksen virkamies. Valvojan avuksi voidaan erityisin perusteluin määrätä muu tehtävään sopiva henkilö lastensuojelusta, nuorisohuollosta tai nuorisotoimesta. Aluksi laaditaan nuorisopalvelun aikataulu sekä sovitaan palvelun suorittamistapa. Toimeenpanosuunnitelma koostuu etukäteen aikataulutetuista tapaamisista sekä nuoren tarpeisiin sopeutetuista toimintaohjelmita. Suunnitelma laaditaan yhdessä nuoren, lastensuojelun työntekijän, valvojan ja mahdollisesti vanhempien kanssa.

Tutkimuksen mukaan (Virolainen 1999) nuorisorangaistuksesta hyötyvät ne nuoret, jotka eivät ole vielä rikoskierteessä. Samoin nuoret, jotka ovat motivoituneet muuttamaan elämäänsä. Ongelmallisiksi ovat osoittautuneet nuoret, jotka ovat ajattelemattomuttan tulleet "valinneeksi rikollisuudesta ammatin". Esimerkiksi huumeongelmaiset nuoret eivät pysy sitoutumaan intensiivisesti ja johdonmukaisesti etenevään seuraamukseen. Heihin on vaikea saada luottamuksellista suhdetta. On huomioitava, että suonensisäisten huumeiden käyttöönsä rikollisesti rahoittavat nuoret eivät hae itse apua. He eivät taltu ehdollisesta sen paremmin kuin nuorisorangaistuksestaan. Nuorisorangaistuksen suorittaminen edellyttää vieroittautumista huumeiden käytöstä, mikä puolestaan vaatii nuoren sitoutumista katko- ja vierotushoitoon.

Käytäntö on osoittanut, että nuorisorangaistuksen käytössä olevat sanktiomahdollisuudet eivät ole kovin tehokkaita, kun tehtävänä on moniongelmaisten nuorten käyttäytymiseen vaikuttaminen pitkäjänteisesti. Sanktiojärjestelmän joustavuus saattaa johtaa käytännössä onnistumisiin yksittäisten nuorten kohdalla, mutta järjestelmän kehittämistä jämäkemmäksi kaivataan. Esimerkiksi matkustuskielto on osoittautunut konkreettiseksi ja tuntuvaaksi sanktioksi Turussa, jossa sitä on nuorisorangaistuksen yhteydessä kokeiltu.

Varsinaiseksi ongelmaksi ovat osoittautuneet tilanteet, joissa nuorisorangaistus ei ole tuottanut toivottua tulosta ja se on jouduttu keskeyttämään. Kun nuorisorangaistukselta puuttuu keppi, jollaista nuorten kohdalla porkkanan lisäksi kaivataan, nuoren on helppo laskelmoida keskeyttämisen johtavan hänen kannaltaan lievempään eli ehdolliseen rangaistukseen. Tässä tilanteessa on jouduttu pohtimaan nuorisorangaistuksen merkitystä rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Jos nuorisorangaistuksen katsotaan olevan viimesijainen keino estää nuoren ajautuminen rikoskierteeseen, nuorisorangaistus voidaan muuntaa ehdottomaksi vankeusrangaistuksi. Jos sen sijaan nuorisorangaistusta pidetään mahdollisimman pikaisena puuttumisena esim. nuoren alkavaan väkivaltakierteeseen, muunto ehdottomaksi vankeusrangaistuksi ei näytä olevan mahdollista (Marttunen 2001; 2002).

4.2.2 Nuorten nopeutettu rikosprosessi

Nuoriin voidaan vaikuttaa kehittämällä viranomaistahojen toimintaprosessia – ei ainoastaan käyttämällä viranomaisia vaikuttamisen välineenä. Yhtenä tällaisena esimerkkinä on ollut oikeusministeriön käynnistämä kokeilu tarkoituksena nopeuttaa nuorten tekemien rikosten tutkintaa sekä syyttämisen-, tuomioistuini- ja täytäntöönpanoprosessia. Kokeilu on toteutettu (2000-2001) Helsingissä, Joensuussa, Tampereella, Turussa ja Vaasassa. Kun nuorten tekemien rikosten käsittelyn nopeuttamiseen on panostettu, käsittelyajat ovat lyhentyneet huomattavasti, esim. poliisin käsittelyajat ovat lyhentyneet noin 40 prosentilla, ja syyttävävaiheen ja tuomioistuinten käsittelyajat ovat puolittuneet noin kolmeen viikkoon, samoin kuin kokonaiskäsittelyajat, rikoksen ilmitulosta pääkäsittelyyn ovat lyhentyneet usealla kokeilupaikkakunnalla puoleen. Tulokset on saavutettu ilman lain muutoksia, työtapoja kehittämällä. Nopeutettu käsittely ajetaan parhaiten sisään poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten toimintaan asettamalla se osaksi heidän tulostavoitteitaan (Marttunen 2002).

Vaikka nuorten tekemien rikosten käsittelyprosessin nopeuttaminen on perusteltavissa taloudellisuuden ja tehokkuuden vaatimuksilla, vauhdittaminen sinänsä ei voi olla nuoren näkökulmasta päätavoite. Nuorten tekemien väkivaltarikosten nopeutetun käsittelyn ja tukitoimien yhdistäminen on mielekästä käsittää osaksi viranomaisten yhteistoiminnallista palvelukulttuuria ja nuorta tukevaa toimintapolitiikkaa, ei tulostavoitteeksi sinänsä. Tällöin väkivaltaan syyllistyneen nuoren käsittelyprosessissa huomio täytyy kiinnittää nuoren rikosoikeudellisen aseman parantamiseen kokonaisvaltaisesti. Se edellyttää rikosoikeudellisten toimintakäytäntöjen kykyä kohdata väkivaltarikokseen syyllistynyt nuori yksilönä. Nuoren moraalityötöisyyden ja oikeustajun tukeminen kehittää nuoren elämänhallintaa pitkäjänteisesti. Yhteiskunnallisesti on merkittävää, että seuraamusjärjestelmää kehitetään siten, että jokaisen nuoren kohdalla on löydettävissä hänen kannaltaan optimaaliset uusintarikollisuutta katkaisevat ja väkivaltaa ennaltaehkäisevät toimenpiteet. Seuraamusjärjestelmän toimivuuden kohentuminen näkyy rikosoikeudellisten toimenpiteiden kyvyssä tukea nuoren yhteiskuntaan kiinnittymistä sekä kyvyssä parantaa hänen rikosoikeudellista asemaansa (ks. Vesterbacka 2001).

4.2.3 Nuorisoaresti

Oikeusministeriön nuorten epäiltyjen rikosasioiden käsittelemistä ja seuraamusjärjestelmää koskevan lainsäädännön uudistamista valmistellut työryhmä ehdottaa, että alle 18-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen käsittelyssä otetaan käyttöön uusi pakkokeino, nuorisoaresti. Se voidaan määrätä joko kotiarestina tai ulkona liikkumista rajoittavana aluearestina taikka niiden yhdistelmänä. Ehdotuksen mukaan arestin noudattamista valvotaan sähköisillä valvontavälineillä ja kotiarestissa myös kotiin asennettavalla valvontalaitteella. Nuorisoarestin valvontavastuu lankeaa poliisille. Valvontavälineiden välittämiä valvontatietoja seurataan hätäkeskuksessa. Se korvaa nykyisen matkustuskiellon.

Pyrkimyksenä on saada nuorten rikoksiin puuttumisesta nykyistä nopeampaa, konkreettisempaa ja vaikuttavampaa. Kytkemällä sosiaalihuollon toimet ja rikosoikeusjärjestelmä nykyistä tiiviimmin yhteen pyritään tukemaan nuoren rikoksetonta elämää. Ehdotuksen mukaan rikosseuraamuksen valinnassa tulee kiinnittää aiempaa enemmän huomiota nuoren yksilöllisiin olosuhteisiin. On aihetta kiinnittää huomiota nuoren muuhun oirehtivaan häiriökäyttäytymiseen kuin rikosten tekemiseen. Vanhempien kasvatusedellytysten ja nuoren kasvuolosuhteiden parantaminen toimivat ennalta ehkäisevänä rikostorjuntana. Tulee keskustella, millaista tietoa rikoksista, niiden seurauksista ja moraalikysymyksistä kouluopetuksen tulee sisältää. Sekä opetuksen sisällössä että käytännön ongelmiin puuttumisessa tulee ottaa huomioon koulun ja poliisin mahdollisuus tehdä yhteistyötä (ks. Kanerva 2003).

Ehdotettu nuorisoaresti luokituu pakkokeinoksi, jota käytetään pidättämisen tai vangitsemisen sijasta, samoin kuin tilanteissa, joissa nykyisin ei ole käytetty pakkokeinoja. Rikoksesta epäilty nuori voidaan määrätä arestiin, jos on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistukseen täytäntöönpanoa. Pääsääntöisesti nuorisoarestia kuitenkin ehdotuksen mukaan käytetään rikollisen toiminnan jatkamisen estämiseksi. Tällöin se voidaan määrätä matkustuskieltoa lievemmän rikollisuuden, kuten lievien pahoinpitelyjen, lievien vahingontekojen ja näpistysten yhteydessä. Tarkoituksena on käyttää nuorisoarestia matkustuskieltoa enemmän. Kotiarestiin määrätty nuori on ehdotuksen mukaan velvollinen olemaan arestipäätöksessä mainittuina aikoina kotona tai muussa vastaavassa paikassa. Aluearesti tarkoittaa sitä, että nuori ei saa poistua tietyltä paikkakunnalta tai alueelta taikka oleskella tai liikkua tietyllä alueella. Hänet voidaan tarvittaessa määrätä yhtä aikaa molempiin aresteihin.

Ajatuksena on, että kotiaresti voidaan määrätä enintään 20 vuorokaudeksi yhtäjaksoisena tai erillisinä jaksoina. Vuorokautiseksi enimmäiskestoksi on ehdotettu 12 tuntia. Kotiarestin on ajateltu olevan voimassa epäillyn nuoren vapaa-aikana, jolloin se ei ole este esimerkiksi koulunkäynnille. Päätöksen kotiarestista tekee käräjäoikeus, tosin väliaikaisena sen voisi tarvittaessa määrätä myös pidättämiseen oikeutettu virkamies tai syyttäjä.

Aluearestin on ajateltu olevan voimassa toistaiseksi. Sen sijaan nuorisoarestin voimassaoloaika tulee voida jatkaa tarvittaessa. Aluearestin määrää yleensä poliisi kuulustelun yhteydessä. Arestin täytäntöön panossa tulee kuulla nuorta itseään ja selvittää hänen sosiaalista tilannettaan. Ajatuksena on, että kotiaresti voidaan ottaa syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämisessä huomioon siten, että syyttäjällä on oikeus tietyin edellytyksin jättää syyte nostamatta. Samoin tuomioistuimella on oikeus alentaa nuoren rangaistusta kotiarestin perusteella tai jättää tuomitsematta rangaistukseen. Arestin rikkomisesta voisi seurata pidättäminen tai vangitseminen, mikäli aresti ei ole perustunut niin lieviin rikoksiin, joista ei edes matkustuskielto ole mahdollinen.

OM: n työryhmän ehdotuksessa aresti tarkoittaa alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle määrättävää liikkumavapauden rajoittamista, joka toimii nopeasti täytäntöön pantavana ja tuntuvana rangaistuksena. Kotiarestissa rikoksesta epäillyn on oleskeltava arestipäätöksessä mainittuina aikoina asunnossaan tai muussa vastaavassa paikassa. Aluearestissa hän ei saa poistua tietyltä paikkakunnalta tai alueelta; tai oleskella tai liikkua tietyllä alueella. Nuori voidaan määrätä arestiin vain, jos sen käyttöä voidaan pitää puolustettavana. Arestirangaistus on kumottava heti, kun edellytyksiä sen voimassa pitämiseksi ei enää ole. Se voidaan langettaa samanlaisista rikoksista, joissa nykyisin käytetään sakkoa, ehdollista rangaistusta ja nuorisorangaistusta. Sitä voidaan käyttää yksinään sekä yhdessä ainakin ehdollisen vapausrangaistuksen kanssa. Ehdollisen rangaistuksen hitaus ja sen heikko teho on vaatinut uudistamaan rangaistusjärjestelmää, kun vankeusrangaistus on alkavan rikoskierteen kannalta riski, ja tuomioistuimen määräämää ehdollista rangaistusta nuori rikoksenteekijä ei useinkaan koe rangaistuksena. Kuitenkin usean tehottoman ehdollisen rangaistuksen putki konkretisoituu jossain vaiheessa nuorelle vankeudeksi. Nuoren kannalta on riski, kun hänen tililleen kertyneet useat ehdolliset rangaistukset muunnetaan joko sakko- tai vankeusrangaistukseksi. Hänen elämänsä saattaa olla lopullisesti menetetty, sillä hän on saattanut siihen mennessä oppia väärän elämäntavan. Nuorisoaresti puoltaakin paikkaansa nuorten rikoksenteekijöiden rangaistusmuotona, sillä se ei vaikuta kohtuuttomalta rikokseen syyllistynyttä nuorta kohtaan. Se toimii konkreettisella tavalla seuraamuksena nuorelle hänen rikollisesta teostaan. Se on nopeasti toteutettava ja oikeassa suhteessa nuoren tekemään rikolliseen tekoon.

4.3 Sovittelu väkivallan interventiona

Sovittelu määritellään konfliktien ratkaisemiseksi, jossa osapuolten intressien mukaista ratkaisua haetaan sovittelijan avulla osapuolten säilyttäessä päätösvallan ratkaisussa. Lasten ja nuorten näkökulmasta on kysymys oikeuden ulkopuolisesta sovittelusta, jolloin toimintaympäristö on pääasiallisesti virallisjärjestelmien ulkopuolella. Sosiaalinen sovittelu⁵ on yleisnimitys sellaiselle sovittelulle, tai sitä muistattavalle toiminnalle, jolla konfliktien ratkaisemista lisäksi pyritään vahvistamaan sosiaalisia suhteita eri ryhmien välillä ennen konfliktien syntymistä. Kouluissa tapahtuvaa sovittelutoimintaa kutsutaan vertaissovitteluksi. Sen tavoitteena on ennalta ehkäistä koulussa tapahtuvat häiriötilanteet, kuten koulukiusaaminen ja väkivaltatilanteet edistämällä oppilaiden elämönhallintataitoja. Kouluissa toteutetussa vertais- eli koulusovittelussa tukioppilaat ja opettajat sovittelevat oppilaiden välisiä kiistoja, koulussa tapahtuvia järjestyshäiriöitä, koulukiusaamista ja jopa pieniä rikoksia. Suomeen on levinnyt myös läheisneuvonpitoa tunnettu toimintamuoto, jossa on pitkälti kyse erilaisista perhe-elämään liittyvien ongelmien selvittelystä, kuten esimerkiksi perheen hajoamiseen liittyvistä kriisitapahtumista. Uudesta-Seelannista kotoisin olevaa läheisneuvonpitoa käytetään lastensuojelu-perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Neuvonpidossa rikokseen syyllistyneen nuoren perheenjäsenille sekä muille nuoren läheisille henkilöille tarjoutuu mahdollisuus keskustella ja suunnitella nuoren kasvun turvaamisesta. Tavoitteena on saavuttaa jaettu käsitys nuoren resursseista suhteessa ympäristön odotuksiin (Iivari 2003; Vuorio 2003).

Rikolliseen toimintaan syyllistyneiden nuorten kohdalla käytetään rikos- ja riita-asioiden sovittelua. Toiminta on paikallistasolla yleensä organisoitu sosiaalitoimen alaisuuteen, ja sovittelijoina toimivat useimmiten koulutetut vapaaehtoistyötä tekevät sovittelijat. Rikossovittelun toimintafilosofia liittyy ns. restoratiiviseen oikeuteen. Se perustuu ajatukseen rikostorjunta-

⁵ Sosiaalisella sovittelulla on ratkottu myös monikulttuurisia ristiriitoja. Let's Talk -hankkeessa on kehitetty toimintatapoja eri kulttuureista olevien ihmisten välisten konfliktien ratkaisemiseksi. Lisätietoa saa www.iom.fi/letstalk

työstä koko yhteisön asiana. Ajatellaan, että rikos liittyy aina myös sosiaalisiin olosuhteisiin. Rikoksen seurauksien korjaamiseen kokonaisvaltaisesti tarvitaan osapuolten omaa aktiivisuutta. Oikeudenmukaisuus rikossovittelussa tarkoittaa sitä, että kaikkien - niin rikoksen uhrin, yhteisön kuin tekijänkin - intressit otetaan tasapainoisesti huomioon. Sovittelun lähtökohtana on, että rikoksen torjuntatyössä tarvitaan - ja niitä on löydettävissä - myös rakentavia menettelytapoja. Läheisneuvonpito ja/tai perheryhmäsovittelu eroavat rikossovittelusta siinä, että niissä on mukana myös säännönmukaisesti osapuolten läheisiä ja yhteisön yleisestä järjestyksestä vastuussa olevan organisaation edustajia. Lähisuhde- tai perheväkivallan sovittelu on sovitte- lua läheisissä suhteissa elävien väkivallan osapuolten kesken. Aloitteen sovittelusta voi tehdä rikoksen uhri, rikoksen tekijä, alaikäisen rikosentekijän vanhemmat, poliisi, syyttäjä tai sosi- aaliviranomainen. Sovittelu on vapaaehtoista, maksutonta ja luottamuksellista. Myös alle 15- vuotiaiden rikkomuksia voidaan sovittaa.

Ensimmäinen sovittelun mahdollisuuksia selvittävä tutkimus- ja kehittämishanke käynnistet- tiin Suomessa jo vuonna 1982 Vantaalla. Sittemmin rikosten sovittelu on laajentunut eri puo- lille maata. Monesta muusta maasta poiketen suomalaisella sovittelutoiminnalla on vahva kytkeä lastensuojelullisiin tavoitteisiin ja nuorisotyöhön, vaikka kriminaalipoliittinen merki- tys nähdäänkin nykyisin entistä voimakkaampana. Vuonna (1999) periaatteellinen mahdolli- suus päästä sovitteluun on ollut yhteensä 255 kunnassa. Sovittelun piiriin on tällöin tullut 4500 tapausta. Valtaosa (96 %) sovitteluun tulevista asioista on ollut rikosasioita, kuten pa- hoinpitely-, varkaus- ja vahingontekorikoksia. Sovittelun tuloksena syntyneissä sopimuksissa tekijä sitoutuu tavallisimmin hyvittämään loukattua osapuolta raha- tai työkorvauksella, mutta usein asianomistaja tyytyy tekijän anteeksipyyntöön. Mikäli osapuolet päätyvät yhteiseen ratkaisuun, tehdään ratkaisusta sopimus. Jos osapuolilla on vain osittain yhteinen näkemys ratkaisusta, syntyy osittainen sopimus. Jos osapuolet eivät pääse miltään osin yhteisymmär- rykseen, sovittelu lopetetaan. Tuloksellinen sopimus vaikuttaa syyteharkintaan. Onnistunut sovittelu johtaa usein viranomaisten toimenpiteistä luopumiseen tai ainakin lievempään seu- raamukseen. Sovittelumahdollisuuksista saa lisätietoja paikallispoliisilta tai oman paikkakun- nan sosiaaliviranomaisilta.

Toistaiseksi sovittelutoimintaa ei ole erikseen säännelty Suomen lainsäädännössä. Kansalais- ten yhdenvertaisuuden kannalta on tärkeätä, että jokaisella Suomessa asuvalla henkilöllä olisi tarvitessaan ja halutessaan mahdollisuus hakeutua pätevän sovittelutoiminnan piiriin. Mm. oikeusturva-asiain neuvottelukunta on tuonut esille sovittelutoiminnan valtakunnallisen vält- tämättömyyden. Jotta sovittelu saavuttaa paikkansa suomalaisessa järjestelmässä, sovittelun organisoinnin lisäksi on kiinnitettävä huomiota sovittelutoiminnan laatuun. Nykyisin sovitte- lun organisointi ja ohjaaminen on kuntien harkinnanvaraisuuden varassa. Kunnat joko järjes- tävät palvelun itse tai ostopalveluna. (Oikeusturva-asiain neuvottelukunnan kertomus toimin- nastaan vuosilta 2002-2003.)

Sovittelutoiminnan vakinaistaminen ja sovittelun saatavuuden takaaminen yhdenvertaisesti koko maassa mainitaan Vanhasen hallituksen ohjelmassa. Laajapohjaisessa valmistelutyössä on pyritty arvioimaan erilaisten järjestelyvaihtoehtojen käyttökelpoisuutta⁶ ja päädytty esittä- mään uutta lakia. Sosiaali- ja terveysministeriössä on kirjoitettu luonnos hallituksen esityk- seksi rikosasioiden sovittelun järjestämisestä. Siinä ehdotetaan, että laissa tulee säätää sovitte- lutoiminnan hallinnollisesta organisoinnista, valtion osallistumisesta toiminnan kustannuksiin sekä menettelystä sovittelua toteutettaessa. Tavoitteena on turvata sovittelutoimintaa varten riittävä rahoitus valtion varoista, järjestää toiminnan valtakunnallinen johto, ohjaus ja valvon-

⁶ Työskentelyn taustaksi on laadittu mm. selvityshenkilöraportti "Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnal- linen organisointi" (STM Työryhmämuistioita 2000:7) sekä "Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallista- mista ja sääntelytarvetta selvittäneen työryhmän muistio" (STM Työryhmämuistioita 2002:5)

ta sekä luoda edellytykset toiminnan pitkäjänteiselle seurannalle ja kehittämiselle. Esityksellä pyritään yhdenmukaistamaan sovittelussa noudatettavia menettelytapoja ja edistämään siihen osallistuvien oikeusturvan huomioon ottamista. Sovittelutoiminnan yleinen johto-, ohjaus ja valvonta ehdotetaan kuuluvaksi sosiaali- ja terveysministeriölle. Lääninhallitusten vastuulla olisi järjestää uudistuksen mukaista sovittelutoimintaa siten, että sitä olisi saatavilla maan kaikissa kunnissa. Sovittelupalvelut tuotettaisiin pääsääntöisesti lääninhallitusten tekemien toimeksiantosopimusten perusteella. Sovittelupalvelujen tuottaja ylläpitäisi sovittelu-toimistoa, ja sovittelutehtäviä hoitaisivat pääsääntöisesti tehtävänsä valitut ja koulutetut vapaaehtoistyöntekijät sovittelutoimistoon palkatun ammattihenkilöstön ohjauksessa ja valvon- nassa. Lääninhallitus vastaisi myös koulutuksen järjestämisestä. Valtion talousarvioon sovitte- luun tarvittavaa rahoitusta ei kuitenkaan ole toistaiseksi järjestynyt, ja hallituksen esityksen antaminen on lykkääntynyt. Selvityshenkilöraportin (STM Työryhmämuistioita 2000:7) kus- tannusvaikutusarvion mukaan suunnitteilla oleva toimintamalli toisi valtiolle kustannussäästö- jä, jotka ylittäisivät toiminnan asianmukaiseen järjestämiseen sijoitetut rahoituserät. Kustan- nussäästöt saavutettaisiin lähinnä oikeushallinnon alueella vähentyneinä syyttäjätoimen ja käräjäoikeuksien kuluina. Taloudellisia seikkoja merkittävämpiä ovat kuitenkin sovittelulla saavutettavat väestön hyvinvointia ja yhdenvertaisuutta edistävät hyödyt.

Vaikka sovittelumenettely ei vielä toistaiseksi ole Suomessa lakisääteinen toimintamuoto, se on vakiintunut erityisesti nuoriin rikoksenteijöihin kohdistuvaksi toimintamuodoksi niillä paikkakunnilla, joissa siihen on mahdollisuus (Lappi-Seppälä 2000, 498-499). Sovittelutoi- minnasta tehdyn tutkielman (Jokinen 2004) mukaan sovittelun merkitys ennalta ehkäisevyy- tenä korostuu rikokseen syyllistyneiden ensikertalaisten nuorten kohdalla. Tutkimustieto (Eloheimo 2003) viittaa sovittelukäytännöstä olevan monia etuja. Osapuolet ovat saaneet il- maista itseään vapaasti, ja asioista on puhuttu heille (toisin kuin oikeudessa) tutuin käsittein. Sekä Eloheimon että Jokisen tuottama tieto osoittaa, että sovittelussa nuorta rikoksenteijää ei syyllistetä, vaan hänellä on sovittelussa mahdollisuus osallistua sovitteluun tasavertaisena keskustelukumppanina. Nuoret ovat aikuisia halukkaampia sovitteluun välttääkseen tuomiois- tuinkäsittelyn sekä rikosrekisterimerkinnän. Sovittelutilanteessa nuori joutuu konkreettisesti kohtaamaan tekojensa seuraukset ja kantamaan vastuun toiselle ihmiselle aiheuttamastaan vahingosta yksilönä eikä voi piiloutua ystäväjoukon suojaan. Sovittelun mahdollistama vuo- ropuhelu uhrin kanssa johtaa parhaassa tapauksessa elämän jatkamiseen puhtaalta pöydältä ilman syyllisyyttä. Tapahtuman läpikäyminen, sekä uhrin, tekijän ja seurausten avoin koh- taaminen valvotuissa olosuhteissa auttavat asianosaiset pois traumaattisesta tai pelkotiloja aiheuttaneesta tapahtumasta. Sovittelutilanne auttaa rikokseen syyllistynyttä ymmärtämään tekonsa seuraukset selkeämmin; rikollisen teon hyväksyttävyyden kyseenalaistuu, ja perustelut murenevat. Sovittelun merkitys nuoren psyykkisen tilanteen kohentajana nousee esiin erityi- sesti tilanteissa, joissa nuori on joutunut perheväkivallan uhriksi tai sivusta seuraajaksi. Per- heen sisäinen väkivaltarikos saattaa olla erityisesti nuorelle järkytyksen ja häpeän ohella myös traumaattinen ja suoranaisia pelkotiloja aiheuttava tapahtuma. Sovittelutilanne edesauttaa nuorta käsittelemään väkivaltilannetta monesta näkökulmasta ilman pelkoa.

Kansainvälisessä keskustelussa on alettu painottaa uhrin ja tekijän välisen konfliktin ratkai- semisen sijaan laajempaa yhteisöllistä läheisneuvonpidon kaltaista sovittelunäkemyksiä. Lä- hihyhteisön mukanaolon on nähty mahdollistavan kestävämmän ja toteutumiskelpoisemman ratkaisun löytymistä. Yhtäältä sovittelusta interventiona tulee tehokkaampi silloin kun rikok- seen syyllistyneen nuoren perhe ja ystävät ovat paikalla. Toisaalta aikuiset saattavat dominoi- da sovittelutilannetta ja estää alaikäisen nuoren suoran osallistumisen keskusteluun. (Elohei- mo 2003)

Kiteyttäen, nuorisorangaistus, nuorten nopeutettu rikosprosessi, nuorisoresti ja rikossovittelu ovat tavoitteiltaan ennalta ehkäiseviä ja nuorten tekemisiin varhain puuttuvia. Tärkeimpänä

haasteena pohjoismaisessa keskustelussa nähdään (Marttunen 2004) tavat, joilla lasten ja nuorten sosiaalisiin ongelmiin ja rikolliseen toimintaan pystytään vastaamaan. Niiden tulee olla luonteeltaan ikäryhmän luonteenpiirteet, yksilölliset tarpeet sekä ihmis- ja perusoikeudet huomioon ottavia. Samalla tulee kyetä rakentamaan poliittisesti hyväksyttäviä käsitejärjestelmiä. Vaikka ennalta ehkäisyä ja varhaista puuttumista pidetään ensiarvoisen tärkeinä, poliittinen paine on johtanut rangaistusten ja niitä muistuttavien formaalisten toimintamallien käyttöön ottoon. Interventioiden vaikuttavuuskeskustelun ydin on tutkimustietoon perustuvien tehokkaiden toimintakäytäntöjen kehittämisessä.

Ennalta ehkäisevien käytäntöjen kehittäminen edellyttää viranomaisverkoston osapuolilta kokonaisvaltaista työnäkyä. Yhteistyö voidaan käsittää reflektiiviseksi järjestelmäksi, joka kehittää itse käytäntöjään nuoren kehityksen kannalta parhaaseen mahdolliseen suuntaan. Alhaalta päin ohjautumisen on todettu olevan nuoren rikosoikeudellista asemaa kehittävä toimintatapa. Olennaista on käsittää rangaistukseen tuomitsemisen ja rikosoikeudellisen vastuun eroavaisuus. Vastuun ottamisella tekemisistään on olennainen merkitys rikoskierteen katkaisemisessa, samoin nuoren sitoutumisessa ponnistelemaan oman elämänsä hallitsemiseksi. Tästä näkökulmasta nuoriso-oikeudellisten toimien tulee olla luonteeltaan sellaisia, että nuori ymmärtää oman vastuunsa teoistaan kulloisenkin kehitysvaiheensa mukaisesti. Parhaimmillaan nuoren rikollisen teon selvittämiseen liittyvästä vuorovaikutuksesta tulee kasvatuksellisesti merkittävä tapahtuma, jossa lapsi ja nuori otetaan huomioon vastuullisena toimijana. (ks. Nuotio 2004) Vanhempien merkitys seuraamusten yhteydessä näkyy heidän vastuullisuudessaan nuoren tekemää tekoa kohtaan. Vanhempien riittävän vaativa, mutta ymmärtäväinen asenne nuorta kohtaan on nuoren tulevaisuuden kannalta paras mahdollinen.

Yhteenvedona väkivaltarikokseen syyllistyneen nuoren seuraamusjärjestelmistä voidaan todeta seuraavaa:

- Nuorten rikoksentehtävien kohdalla ehdoton vankeusrangaistus on osoittautunut muita seuraamuksia haitallisemmaksi puuttumalla nuoren henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä heikentämällä hänen menestymismahdollisuuksiaan yhteiskunnassa.
- Rikosoikeudellisten toimien vaarana on leimata nuori rikolliseksi, erityisesti rikoksiin syyllistyneisiin huumeongelmaisiin nuoriin vaikuttaminen on ongelmallista nykyisellä seuraamusjärjestelmällä.
- Nuorten uusintarikollisuus voidaan katkaista nopeuttamalla rikosprosessia sekä kehittämällä nuorta yksilöllisesti tukevaa palvelu- ja seuraamusjärjestelmää eli nuorisoprosessia.
- Sovittelu toimii a) sovitettavissa olevien nuorten rikosasioiden käsittelynä, b) interventiona saada nuori tajuamaan tekonsa seuraukset sekä mieltämään rikollisen toiminnan tulevaisuuteen kohdistuvat kerrannaisvaikutukset sekä c) terapeutisena tapahtumana sekä rikoksen uhrille että sen tekijälle.

5. Väkivallan ja kiusaamisen ehkäiseminen koulussa

- 5.1 Turvallisuutta ja oppilaiden hyvinvointia koulussa edistävä lainsäädäntö, sen valmistelu ja muutostarpeet
- 5.2 Opetussuunnitelman perusteet
- 5.3 Turvallisuutta edistäviä ja väkivaltaa vähentäviä hankkeita
- 5.4 Poliisin ja koulun turvallisuutta edistävä yhteistyö Helsingin peruskouluissa lukuvuonna 2004-2005
- 5.5 Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta
- 5.6 MUKAVA -hanke myönteisen kehityksen tukemiseksi

Tässä luvussa käsitellään väkivallan ja kiusaamisen ehkäisemistä koulussa. Keskustelun viritämiseksi esitellään joitakin konkreettisia hankkeita. Tutkimustieto hankkeiden vaikuttavuudesta (MUKAVA -hanketta lukuun ottamatta) väkivaltaan ja sen ehkäisemiseen puuttuu. Yleisemmin aihetta käsitellään koululaisten iltapäivähoidon näkökulmasta. Aluksi tarkastellaan yksityiskohtaisesti niitä koululakien muutoksia, jotka käsittelevät turvallisuutta ja oppilaiden hyvinvointia.

5. 1 Turvallisuutta ja oppilaiden hyvinvointia koulussa edistävä lainsäädäntö, sen valmistelu ja muutostarpeet

Koulutusta koskeva mittava lainsäädäntöuudistus on tullut voimaan vuoden 1999 alusta. Perusopetus-, lukio-, ammatillista koulutusta koskevassa sekä ammatillista aikuiskoulutusta koskevassa laissa on säännös, jossa opetukseen osallistuvalla oppilaalla taataan turvallinen opiskeluympäristö. Säännös edellyttää toisaalta, että opetukseen tarkoitettut tilat ja välineet ovat turvallisia, ja toisaalta se velvoittaa koulutuksen järjestäjän huolehtimaan esimerkiksi siitä, etteivät oppilaat joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteiksi koulussa tai muussa koulun toiminnassa.

Lakiuudistuksen voimaan astumisen jälkeen koulun vastuuta ja velvollisuuksia on käsitelty opetusministeriön 18.2.1999 asettamassa turvatyöryhmässä, jossa on konkretisoitu, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia lainsäädäntö tarjoaa koulujen rehtoreille, opettajille, oppilashuoltohenkilöstölle ja oppilaille. Työryhmä on esittänyt myös kasvatuksellisia ja oppilashuollollisia toimintatapoja koulutyön sujumisen helpottamiseksi. Johtopäätökset ja ehdotukset soveltuvat myös toisen asteen koulutukseen ja joiltakin osin jopa aikuiskoulutukseen. Työryhmässä on tehty mm. ehdotuksia lainsäädännön muuttamiseksi, opetussuunnitelmaa ja arviointia koskeviksi muutoksiksi, opettajien koulutusta koskeviksi muutoksiksi sekä yhteistyön kehittämiseksi. (OPM:n julkaisuja 20:2000)

Esiopetusta, perusopetusta ja toisen asteen koulutusta koskevan työryhmän tehtävänä on ollut selvittää ja arvioida eri hallinnonalojen työnjako ja rahoitussuhteet oppilashuollon tehtävien hoitamisessa sekä tehdä ehdotukset oppilashuollon valtakunnallisiksi kehittämistavoitteiksi. Oppilashuoltotyöryhmä on keskittynyt työssään koulun opetuksen käytännön järjestelyiden, kouluterveydenhuollon, koulun psykologisen ja sosiaalityön arviointiin. Pääpaino työryhmän työssä on ollut perusopetuksen oppilashuollossa ja se on tehnyt oppilashuoltoa koskevia muutosehdotuksia perusopetuslakiin (628/1998), lukiolakiin (628/1998), lakiin ammatillisesta koulutuksesta (630/1998) sekä Valtioneuvoston ohjesääntöön. Säännöstarkistuksilla ei työryhmän mukaan ole asetettu kunnille, koulutuksen ja opetuksen järjestäjille uusia velvoitteita. (OPM:n julkaisut 13:2002)

Hallitus on tehnyt edellä mainittujen työryhmien esitysten pohjalta esityksen (HE 205/2002) koulutusta koskevien lakien muuttamiseksi. Hallituksen esityksen keskeinen sisältö käsittää oppilaan hyvinvoinnin edistämisen sekä turvalliseen opiskeluympäristöön liittyvät muutokset.

Esitys on hyväksytty muutettuna, ja lakimuutokset (477- 480/2003) ovat astuneet voimaan 1.8.2003.

Tässä yhteydessä on huomattava, että vaitioloon, salassapitoon ja henkilötietojen käsittelyyn liittyvien sekä turvatyöryhmän että oppilashuoltotyöryhmän esittämien muutosten valmistelu välttämättömän tiedonsaannin turvaamiseksi on osoittautunut vaikeaksi opiskelun nivelkohdissa sekä moniammatillisessa yhteistyössä.

5.2 Opetussuunnitelman perusteet

Koulut ja oppilaitokset ovat tehneet vuosia työtä turvallisen opiskeluympäristön kehittämiseksi. Koululakiuudistukset ovat korostetusti ohjanneet lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseen liittyvää toimintaa viime vuosina. Vuoden 1999 alussa voimaan tullut koululakiuudistuksessa määritellään oppilaan oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön, jota 2003 koululakiuudistuksessa on edelleen täsmennetty. Perusopetuslakia, lukiolakia ja ammatillisesta koulutuksesta annettua lakia on täydennetty korostamaan aiempaa selkeämmin lasten ja nuorten kehitykseen liittyvien vaikeuksien ennalta ehkäisemistä. Tarkoituksena on edistää oppimista, oppilaiden psyykkistä ja fyysistä terveyttä sekä sosiaalista hyvinvointia. Keskeisiä lähtökohtia lakiuudistuksessa ovat olleet

- kokonaisvaltainen lähestymistapa hyvinvointiin,
- emotionaalisesti ja fyysisesti turvallisen oppimisympäristön kehittäminen,
- kotien ja eri hallintokuntien kanssa tehtävän yhteistyön tärkeys
- oppilaiden osallisuuden ja kuulemisen tukeminen
- riittävien tukiverkkojen kehittäminen.

Uusissa koululaeissa (477/2003, 478/2003, 479/2003) säädöksiä on täydennetty siten, että opetussuunnitelman perusteisiin on lisätty oppilashuollon sekä kodin ja koulun yhteistyön keskeiset periaatteet. Samoin lakeihin on lisätty oppilashuoltoa koskevat säännökset. Perusopetuksessa olevalla oppilaalla on oikeus saada tarvittavaa oppilashuoltoa. Lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa opiskelijalla on oikeus saada ohjausta käytettävissä oleviin terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palveluihin. Huoltajan mahdollisuuksista valvoa oppivelvollisuuden suorittamista on parannettu velvoittamalla opetuksen järjestäjä ilmoittamaan oppilaan luvattomista poissaoloista. Erityisesti lasten ja nuorten turvallista opiskeluympäristöä koskevia säännöksiä on täydennetty. Oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä tulee laatia erillinen suunnitelma, sekä säätää järjestyssäännöt pakollisiksi. Rehtorin ja opettajan valtuuksia järjestyksenpitoon on täydennetty sekä säädetty mahdollisuudesta erottamisrangaistuksen täytäntöönpanoon (Opetushallitus, Tiedote 14/2003). Opetuksen järjestäjän on hyväksyttävä järjestyssäännöt tai antaa muut koulussa sovellettavat järjestysmääräykset, joilla edistetään koulun sisäistä järjestystä, opiskelun esteetöntä sujumista sekä kouluyhteisön turvallisuutta ja viihtyisyyttä.

Uusien koululakien mukaan oppilashuoltoa sekä kodin ja koulun yhteistyötä koskevat opetussuunnitelman osiot tulee laatia yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisten kanssa. Opetuksen järjestäjän tulee määrätä myös kodin ja koulun yhteistyön sekä opetussuunnitelman perusteiden mukaisen oppilashuollon järjestämistavasta. Uudessa koululainsäädännössä oppilashuolto määritellään ensimmäi-

sen kerran lain tasolla (477/2003, 31 a §). Oppilashuollon käsittäminen koko kouluyhteisön yhteiseksi tehtäväksi vaatii kaikilta yhteistyökumppaneilta uutta ajattelutapaa. Sanan mukaisesti *oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa. Oppilashuoltoon sisältyvät opetuksen järjestäjän hyväksymän opetussuunnitelman mukainen oppilashuolto sekä oppilashuollon palvelut, jotka ovat kansanterveyslaissa (66/1972) tarkoitettu kouluterveydenhuolto sekä lastensuojelulaissa (683/1983) tarkoitettu kasvatuksen tukeminen.*

Oppilashuollon kokonaisuutta ohjaa näin kolmen eri hallintosektorin lainsäädäntö. Opetussuunnitelmaprosessissa tulee ottaa huomioon koulutuksen nivelvaiheet ja oppilashuollon jatkumo. Oppilashuollon suunnitelman tavoitteet ja keskeiset periaatteet ovat yhtenevät esiopetuksessa, perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja jatkossa myös ammatillisessa koulutuksessa. Lääninhallituksen peruspalveluja koskevissa arvioinneista ja muissa oppilashuoltoa koskevista selvityksistä käy ilmi, että terveyden ja turvallisuuden edistämiseen ja ongelmien ennaltaehkäisemiseen liittyviin tavoitteisiin on kiinnitetty vähemmän huomiota kuin ongelmien ratkaisemiseen.

Perusopetuslaki sekä esiopetuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet korostavat varhaisen puuttumisen merkitystä. Ne velvoittavat esiopetuksen ja perusopetuksen henkilöstön tekemään tiivistä yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen edustajien sekä lapsen huoltajien kanssa. Tämän uuden lainsäädännön mukaisten tavoitteiden ja periaatteiden laatimisen perustana ovat jo aiemmin kunnassa tai kouluyhteisössä laaditut menettelytavat ja toimintaohjeet. Opetushallituksen laatimissa opetussuunnitelman perusteissa hyvinvointi- ja turvallisuusteema näkyy kaikissa koulujen ja oppilaitosten toimintakulttuuria, oppilashuoltoa sekä kodin ja koulun tai oppilaitoksen yhteistyötä ohjaavissa tavoitteissa. Perusopetuksessa ja lukiossa oppiaineet ja aihekokonaisuudet sisältävät runsaasti hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistämiseen liittyviä tavoitteita ja sisältöjä. Ammatillisella puolella korostuvat lisäksi työsuojeluun ja työturvallisuuteen liittyvät kysymykset osana ammattiin oppimista. Opetussuunnitelmaa laadittaessa aihekokonaisuudet tulee sisällyttää oppiaineisiin ja niiden pitää näkyä koulun toimintakulttuurissa. Turvallisuuden edistämisen ja väkivallan ehkäisyn näkökulmasta tärkeitä aihekokonaisuuksia ovat turvallisuus ja hyvinvointi. Koulun ja ympäröivän yhteiskunnan vuoropuhelun ja yhteisöllisyyden kehittämiseksi aihekokonaisuuksien toteuttamiseen tarvitaan uusia toimintatapoja, moniammatillista yhteistyötä sekä vuorovaikutusta ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Turvallisuus ja hyvinvointi ovatkin opetussuunnitelmauudistuksen myötä tulleet perusopetuksessa uutena oppiaineena alkavan terveystiedon ydinalueiksi. Keskeisiä sisältöjä ovat muun muassa vuorovaikutustaidot, tunteiden tunnistaminen, ilmaisu ja säätely, väkivallaton kommunikaatio, kiusaamisen ja väkivallan ehkäiseminen, työhyvinvointi sekä turvallisuus. Kiusaamisen tai väkivallan ehkäisyssä painottuu yhteisöllisyyden tukeminen. Oppilaiden osallistuminen iän ja edellytystensä mukaan oman opiskeluympäristönsä turvallisuuden ja terveyden edistämiseen on tärkeä osa oppilashuollon yhteisöllistä ulottuvuutta ja myös yhteisön toimintakyvyn ylläpitämistä. Yhteisön toimintakyvyn ylläpitäminen fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa edellyttää yhteisön jäsenten perehtyneisyyttä yhteisiin toimintamalleihin. Kyky ennakoida ja varautua riskitilanteisiin vaatii yksilöllisiin tarpeisiin liittyvää tukea.

Aihekokonaisuuksien ja oppiaineiden tavoitteena on muokata koulun toimintakulttuuria. Kouluyhteisö nähdään tärkeänä lähiyhteisönä, jossa oppilaat sosiaalistuvat turvallisuuteen ja hyvinvointiin osana opiskelun arkea. Kokemuksen osallisuudesta yhteisössä edistää turvallisuutta. Osallistuminen oman opiskeluympäristön hyvinvoinnin edistämiseen on tärkeä osa kansalaisena olemisen ja kansalaiseksi kasvamisen prosessia. Perusopetuksessa kaikkien, mutta varsinkin tukioppilaiden toiminta oman vertaisryhmänsä tukijoina ovat koulun toimintakult-

tuurin kehittämisalueina tärkeitä. Tämän takia oppilaskuntatoiminta ja opiskelijoiden aktiivista osallistumista ja osallisuutta oman opiskeluympäristönsä hyvinvoinnin, turvallisuuden ja viihtyvyyden edistämiseksi korostetaan opetussuunnitelman perusteissa kaikilla kouluasteilla. Niiden tulee olla jokaisessa oppilaitoksessa erityisen kannustuksen kohteena.

Oppilashuollon, turvallisuuden edistämisen sekä kodin ja koulun tai oppilaitosten yhteistyötä koskevat velvoitteet ulottuvat esiopetuksesta, peruskoulun kautta nuorten lukio- ja ammatilliseen koulutukseen. Oppilashuolto muodostavat jatkumon. Oppilashuollon sekä kodin ja koulun yhteistyön kansalliset tavoitteet ja keskeiset periaatteet on laadittu yhteistyössä Stakesin kanssa ja paikallisia opetussuunnitelmia laaditaan parhaillaan tai tullaan laatimaan yhteistyössä sosiaali- ja terveystoimen kanssa kaikilla koulutusasteilla. Kodin ja koulun tai oppilaitoksen yhteistyössä korostetaan huoltajien osallistumista paikallisen opetussuunnitelman laatimiseen. Perusta lapsen kasvun ja oppimisen polulle luodaan varhaiskasvatuksessa. Stakesin kanssa yhteistyössä laaditut varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaavat valtakunnallisesti varhaiskasvatuksen sisällöllistä toteuttamista. Esi- ja perusopetuksen oppilashuollon tavoitteet jatkavat varhaiskasvatuksen tavoitteita. Osaksi tätä lapsen kokonaisvaltaista kehitystä tukevaa toimintaa liittyy myös 1. ja 2. vuosiluokkien oppilaille ja 3-9 vuosiluokkien osalta erityisopetukseen otetuille ja siirretyille oppilaille järjestettävä aamu- ja iltapäivätoiminta, joita koskeva perusopetuslain muutos on astunut voimaan 1.9.2004. Helmikuussa 2004 Opetushallituksen johtokunta on hyväksynyt ensimmäiset koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet ja päättänyt samalla toiminnan tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä. Aamu- ja iltapäivätoiminnan lähtökohtana ovat perusopetuksen yleiset kasvatustavoitteet ja arvopohja. Toiminnalla on toisaalta myös oma erityisluonteensa, jossa painottuu laadukas vapaa-ajan toiminta.

Esiopetuksen oppilashuolto on lapsen kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista huolehtimista. Sillä edistetään välittämisen, huolenpidon ja myönteisen vuorovaikutuksen toimintakulttuuria ja varmistetaan kaikille tasavertainen kasvamisen ja oppimisen mahdollisuus. Perusopetuksen kokonaisuutta ja oppilashuoltoa sen osana ohjaa perusopetuslain kolmas pykälä, joka uudistettuna kuuluu ”opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että *se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä*. Laki velvoittaa, että kaikessa opetuksen järjestämiseen liittyvässä päätöksenteossa otetaan huomioon lapsen ja nuoren terveen kasvun ja kehityksen tukeminen. Tämä perusopetuslain täsmennys vahvistaa viestiä siitä, että hyvinvointi ja turvallisuus koulu yhteisössä ovat oppimisen edellytyksiä. Oppilaan hyvinvoinnista huolehtiminen on kaikkien koulu yhteisössä toimivien yhteinen asia ja koulun toimintakulttuurin muutosta ohjaava velvoite. Perusopetuksessa lakiuudistus määrittelee oppilashuollon oppilaan oikeudeksi: *oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto*. Toisella asteella, sekä nuorten lukiokoulutuksen että ammatillisen koulutuksen osalta laki velvoittaa ohjaamaan opiskelijaa hänen tarvitsemansa tuen ja palvelujen piiriin.

5.3 Turvallisuutta edistäviä ja väkivaltaa vähentäviä hankkeita

Tässä luvussa käsitellään väkivallan ja kiusaamisen ehkäisemistä koulussa. Keskustelun ylläpitämiseksi esitellään joitakin konkreettisia väkivallan ja kiusaamisen ehkäisemishankkeita. MUKAVA –hanketta lukuun ottamatta tutkimustieto hankkeiden vaikuttavuudesta väkivaltaan ja sen ehkäisemiseen puuttuu. Yleisemmin aihetta käsitellään koululaisten iltapäivähoidon näkökulmasta. Luvun lopuksi pohditaan yleisemmin väkivallattomuuskasvatuksen haasteita.

Rohkeuskoulutusta opettajille on toteutettu monella paikkakunnalla. Helsingin kaupungin turvallisuusstrategian linjausten mukaisia yhteistyöverkostoja ja yhteistyötä luovaa koulutusta

on järjestetty vuoden 2001 aikana Itäisen suurpiirin kaikilla ala-asteilla. Itähelsinkiläisissä kouluissa se on pantu täytäntöön poliisin ja sosiaalityöntekijän parityöskentelynä. Koulutuksessa on pyritty löytämään vastauksia epätietoisuuteen, kuinka toimia esimerkiksi tilanteissa, joissa oppilas uhkaa väkivallalla, oppilaalla on hallussaan teräase tai varastetuksi epäiltyä tavaraa. Tavoitteena on tuottaa jokamiehen valmiuksia tunnistaa väkivaltailmiö ja puuttua ajoissa erilaisiin konfliktitilanteisiin. Tarkoitus ei ole antaa ”kiveen hakattua mallia” ongelmien ratkaisemiseksi, vaan kartoittaa yhteistyötahot, joille tietty ongelma kuuluu, ja joille siitä tulee ilmoittaa (esimerkiksi koululle, lastensuojeluun, vanhemmille ja/vai poliisille). Rohkeuskoulutus on levinnyt myös koulun ulkopuolelle. Nykyisin se käsittää nuorten ongelmia ja vastuullisia toimijoita yhteiskunnan monilla pelikentillä. Yhteistyön merkitys ”yhdessä olemme enemmän” on koettu helpottavaksi kun on ymmärretty, että kenenkään ei tarvitse yksin ratkoa ahdistaviksi koettuja ongelmia eikä ratkoa konfliktitilanteita. Oikean ja kestävä ratkaisun löytämiseksi on tärkeää ymmärtää tapausten ainutlaatuisuus ja tapauskohtaisen selvittelyn vaatimus. Se vaatii luovuutta sekä ymmärrystä huomioida kaikki asianosaiset sekä harkintaa eriasteisten ratkaisukeinojen löytämiseksi, yhteistyötä niiden käyttämiseksi ja kirjaamiskäytäntöä samankaltaisten tapausten selvittämiseksi.

Mielekkäimmiksi toimintatavoiksi rohkeuskoulutuksessa on todettu keskustelut ja neuvottelut asianosaisten kanssa, yhteydenotot vanhempiin ja tarvittaessa viranomaisiin, sopiminen ja anteeksi pyytäminen sekä anteeksi antaminen, vahinkojen korvaaminen, koulun sisäisistä rangaistuksista sopiminen ja niiden käyttäminen, mitä varten tarvitaan arvokeskustelua koulun/luokan pelisäännöistä. Koulutuksessa on luotu yksityiskohtaisia toimintakarttoja nuorten ongelmista, kuten esimerkiksi lapsen kohdistuvasta väkivallasta. On kartoitettu akuutin ongelmatilanteen a) luonteenpiirteet, b) ensisijaiset toimenpiteet, joilla ne hoidetaan, c) pitkäjännänteisen avun, d) tuen ja e) seurannan tarve sekä f) toimintatavat tunnistaa ja g) ennalta ehkäistä väkivaltaongelmat mahdollisimman varhain sekä h) selvittää laillisuuteen liittyvät näkökohdat. **Vaasan** kaupungin kasvatus- ja opetusvirastossa on koottu väkivallan/kiusaamisen ehkäiseminen kouluissa ja oppilaitoksissa taulukon muotoon (ks. Liite 3).

Kuntaliiton kehityshankkeessa (2001-2005) ”**Kasvatus tulevaisuuteen**” on myös kehitetty yhteisöllisiä ja toimivia kasvatuskäytäntöjä. Se perustuu ajatukseen, että kasvatustehtävä kuuluu koko lapsen lähiyhteisölle, vaikka vanhemmat kantavatkin kasvatuksen päävastuun. Hanke perustuu Kuntaliiton lapsipoliittiseen ohjelmaan ja siihen osallistuu 25 pilottikuntaa. Taustalla on laukaalainen ”Yhdessä elämään” -kasvatusmalli, joka valittiin vuonna 1996 Euroopan perheiden liiton palkinnolla Euroopan parhaaksi kasvatushankkeeksi. Sitä käytetään vanhempien tukemisen ja aktivoimisen työkaluna⁷.

Rikksentorjuntatyön edistämiseksi Vaasassa⁸ on laadittu yhteiset linjat koulun ja kodin kasvatuksen tueksi. Käytäntö on osoittanut, että yhteiset linjaukset ovat helpottaneet vanhempien lisäksi ammattikasvattajien ym. sidosryhmien välistä yhteistyötä. ”**Rikksentorjuntayhteistyön ja opetustoimen turvallisuus –hankkeen**” linjaukset on sisällytetty myös ns. Kodin kansioon, jonka tuottaminen on saanut tukea Oikeusministeriöltä. Kodin kansion yhtenä tavoitteena on ehkäistä nuorten päihteiden käyttöä, väkivaltaa, näpistyksiä, ilkivaltaa sekä edistää niihin puuttumista. Kansion sisältö on suunniteltu myös potentiaalisia väkivallan tekijöitä eli empatiakyvyttömiä ja itsehillintää vailla olevia lapsia silmällä pitäen. Käsitteitä on avattu ja annettu vihjeitä, miten vanhemmat voivat konkreettisesti vahvistaa lastensa empatiakykyä, antaa moraalikasvatusta, suhtautua kiusaamiseen, ratkaista konflikteja jne. Tähän hankkeeseen

⁷ Lisätietoja antavat Yhdessä elämään Oy / Anne Eskelinen: anne.eskelinen@yhdesaelamaan.fi ja Kuntaliiton projektivastaava Pirjo Salminen: pirjo.salminen@kuntaliitto.fi.

⁸ Lisätietoja antaa hankekoordinaattori Seppo Mäenpää: seppo.maenpaa@vaasa.fi, sekä: www.rikksentorjunta.fi > linkit /paikallisia rikksentorjuntaohjelmia

seen nivoutuu ennalta ehkäisevänä rikostorjunnan merkityksen saanut tukipaketti ”**Univelalla on monia haittoja – mitä voimme vanhempina tehdä?**”. Tavoitteena on tukea vanhemmuutta siten, että vanhemmat itse asettaisivat lapsilleen kotiintulo- ja nukkumaanmenoajat. Tämä myös vähentää kouluissa esiintyvää osin väsymyksestä johtuvaa häiriköintiä ja oppimishäiriöitä. Samankaltaisina hankkeina voidaan mainita yhdysvaltalainen Quest Internationalin kehittämä, varhaisnuorille tarkoitettu kasvatusohjelma⁹. Lisäksi Suomessa on käynnistetty 1995 ”**Uskalla**” -ohjelma¹⁰. Se on kehitetty yhdessä poliisin kanssa Yhdysvalloissa Los Angelesin koulupiirissä. Tavoitteena on vahvistaa oppilaiden positiivisia asenteita ja saada nuoriso sanomaan ei päihteille ja väkivallalle. Yhdysvalloissa kehitetyn opetusohjelma **Second Stepin**¹¹ eli **Askeleittain, sosiaalisten ja tunnetaitojen opetusohjelman** tavoitteena on oppia kohtaamaan tunteita nostattavat tilanteet rauhallisesti ja ehkäistä aggressiivista käyttäytymistä.

Vastuunportaat on osa Opetushallituksen Terve itsetunto –projektia, joka pohjautuu näemykseen, että nuorten ongelmat eivät johdu niinkään heikosta itsetunnosta, vaan heikosti kehittyneestä vastuuntunnosta. Vastuunportaat toimintamallin avulla voidaan puuttua lasten ja nuorten tekemiin rikkomuksiin ja muihin vääryksiin. Ideana on, että lapsen oppiessa ottamaan vastuun teostaan, hänen vastuuntuntonsa kasvaa, ja todennäköisyys rikkomuksen uusi-miseen pienenee. Vastuuntunto on muista ihmisistä ja ympäristöstä välittämistä. Se on muun muassa muiden huomioimista, ympäristöstä huolehtimista, heikompien puolustamista sekä toisten auttamista. Joillakin vastuuntunto näyttää olevan sisäsyntyinen ominaisuus, mutta valtaosalle sitä täytyy opettaa.

'Lasten turvataito'¹² on suomalainen lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyohjelma, jonka tarkoituksena on ennalta estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Toimintamallia ja opetusmateriaalia on kehitetty moniammatillisena yhteistyönä, jossa on ollut mukana päivähoiton, koulun, oppilashuollon, perheneuvolan, terveydenhuollon, nuorisotoimen, lastensuojelun, poliisin ja päihdetyön työntekijöitä. Turvataitokasvatuksen avulla vahvistetaan lasten itsearvostusta ja itseluottamusta sekä edistetään heidän vuorovaikutustaitojaan ja hyviä kaverisuhteita. Erityisesti lisätään lasten valmiuksia suojella itseään tilanteissa, joissa heitä pyritään kiusaamaan, ahdistelemaan tai kohtelemaan väkivaltaisesti. Turvataitokasvatuksen menetelmät ovat lapsilähtöisiä ja yhteistoiminnallisia. Tarkoituksena ei ole pelotella lapsia, vaan rohkaista heitä oppimaan elämisen taitoja omista kokemuksistaan, tarpeistaan ja kiinnostuksistaan lähtien. Lapsia kannustetaan itse pohtimaan asioita ja etsimään ratkaisuja yhdessä toisten lasten kanssa.

5.4 Poliisin ja koulun turvallisuutta edistävä ja väkivaltaa vähentävä yhteistyö

Poliisin valtakunnallinen teema on perheväkivaltaan puuttuminen ja väkivaltarikollisuuden ennaltaehkäiseminen. Sitä toteutetaan eri poliisitoiminnoissa verkostoyhteistyönä muiden viranomaisten ja yhteisöjen kanssa. Lähipoliisit (esim. nuorisopoliisit Helsingissä ja koulupoliisit Turussa jne.) toimivat useilla paikkakunnilla tiiviissä yhteistyössä koulujen kanssa. En-

⁹ Lisätietoja saa osoitteesta: www.lions.fi/quest

¹⁰ Lisätietoja saa osoitteesta: rainer.pendolin@fsn-mhf.fi tai fsn-mhf@fsn-mhf.fi.

¹¹ Amerikkalaiseen ohjelmaan ja kuvatauluihin voi tutustua osoitteesta www.cfchildren.org. Second Step-ohjelmaa kuvaavia pitkittäistutkimuksia ja vertailututkimuksia löytyy osoitteesta www.casell.org. Menetelmä on käytössä myös Norjassa. Ruotsin käännöstyö valmistui kesäkuussa 2003. Ohjelman nimi Ruotsissa on Steg Vis. Lisätietoja antaa Oy Certima Ab / Arja Sigfrids: arja.sigfrids@certima.fi

¹² Lisätietoja: kaija.s.kemppainen@hel.fi, 09-31058243 kaija.lajunen@jkl.fi, 014-625974

nalta ehkäisevää työtä toteutetaan kouluissa antamalla mm. oikeuskasvatusta¹³. Poliisi osallistuu oppilashuoltotyöryhmiin esimerkiksi lievien pahoinpitelyjen, vahingontekojen, näpistykseen, koulukiusaamisen, pakottamisen, herjaamisen, solvauksien sekä alkoholin tai huumeiden käyttöepäilyjen yhteydessä. Tarvittaessa lähipoliisit (nuoriso- koulupoliisit) puhuttelevat oppilaita sekä muita asianosaisia kouluilla. Alustavat puhuttelut/sovittelut voivat tapahtua myös poliisiasemalla tai joskus muussa sovituksessa paikassa kuten lastensuojelun tiloissa. Asioiden joustavan etenemisen takia sekä eri osapuolten oikeusturvan varmistamiseksi koulun edellyttään kirjaavan rikosilmoitukseen johtaneet tapaukset muistiin.

Poliisin tehtäväkuvaan kuuluu selvittää koulussa tapahtuneet ongelma- ja kriisi- sekä hätätilanteet, esim. henkirikokset, ryöstöt, törkeät varkaudet ja pahoinpitelyt. Lisäksi poliisin asia on estää päihtyneen, hyökkäävästi käyttäytyvän ulkopuolisen henkilön oleskelu koulun alueella, huumausainerikokset eri muodoissaan sekä koulun ulkopuolella tapahtuva ympäristöä uhkaava onnettomuus. Ongelmatilanteisiin liittyvää ohjausta, poliisin kutsumista paikalle tai rikosilmoituksen tekemistä ohjaavat monet säännökset, jotka koskevat myös koulua. Oikeuskasvatuksellisesti parhaana sanktiovaihtoehtona poliisi pitää kouluissa järjestettyjä sosiaalisia sovittelutilanteita. Kun nuorta tarvitse kirjata rikosilmoitusjärjestelmään, ennalta ehkäistään rikolliseksi leimautuminen katkaisemalla vähäeleisesti alkava rikoskierre. Käytännöstä on esimerkkinä Helsingissä toteutettu Klaari -hanke¹⁴. Sen tavoitteena on ollut edistää nuorten hyvinvointia ja ennalta ehkäistä päihteiden käyttöä. Hanke on mahdollistanut erilaisten yhteistyökumppaneiden omaehtoisen toiminnan sekä auttanut ideoiden toteuttamisen. Turvallisuutta luomaan ja ylläpitämään Klarissa on tuotettu ”Joka nuoren juridinen tietopaketti”, jossa on selvitetty mm. näpistykseen, jokamiehen kiinniotto-oikeuteen, henkilötarkastukseen vs. henkilökatsastukseen, henkilötuntemerkkeihin ja teräaseiden hallussapitoon ja käyttöoikeuteen liittyvää normistoa.

Vain ennakoiva turvallisuuden suunnittelu takaa häiriöttömän työskentelyn ja turvallisuuden säilymisen kouluissa. Ennalta ehkäisyllä voidaan minimoida varsinaisten turvallisuus- ja kriisitilanteiden tarve. Koulun turvallisuuden tueksi Opetushallitus on laatinut verkkomateriaalin¹⁵, johon sisältyy muun muassa työympäristöön liittyvää aineistoa. Materiaalin perusteella koulut voivat selvittää ja arvioida itse turvallisuuteensa liittyvät epäkohdat ja tehdä suunnitelmat niiden poistamiseksi. Ennalta ehkäisevyyteen liittyy turvallisuussuunnitelma, joka kouluilta vaaditaan pelastustoimilain (19.12.2003/1123) nojalla. Entinen suojelusuunnitelma onnettomuuksien ehkäisemiseksi tarkoittaa varautumista omatoimisiin pelastustoimiin. Ennalta valmisteltujen ohjeiden laatiminen helpottavat kriisitilanteita tavoitteena säilyttää toimintakyky, tukea lasten ja aikuisten toipumista sekä estää psyykkiset ja fyysiset haittavaikutukset. Tarkoituksena on, että koulu yhteisö voi toimia tarkoituksenmukaisesti yhteisön tai sen jäsenen psyykkistä tai fyysistä turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa.

5.5 Koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminta

Koululaisille järjestettävän aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteena on tukea kodin ja koulun kasvatustyötä sekä lapsen tunne-elämän kehitystä sekä eettistä kasvua. Toiminta vähentää lasten yksinäistä aikaa ilman aikuisen läsnäoloa ja helpottaa perheen ja työelämän yhdistämistä.

¹³ Oikeuskasvatus puoltaa paikkaansa, vaikka rikosentorjunnan ja oikeuskasvatuksen näkökulmasta esim. 12-13-vuotiaat saattavat olla toisarvoinen ryhmä, sillä he eivät vielä ole rikosoikeudellisesti vastuullisessa iässä. Kuitenkin varhaisnuoristakin moni on tutustunut jonkinlaiseen rikolliseen toimintaan. Kun laittomat teot yhdistyvät nuorten mielissä osaksi vapaa-aikaa, kuluttamista ja sosiaalisia suhteita, niiden rikollinen merkitys saattaa hämärtyä tai väistyä kokonaan. (Salmi 2004)

¹⁴ Lisää tietoa osoitteesta: http://www.hel.fi/sosv/klaari/uutis03_5.htm

¹⁵ Se on luettavissa seuraavassa osoitteessa: <http://www.edu.fi/itsearviointi/suomi/resurssi/tykysely.html>

tä. Tarkoitus on edistää lasten hyvinvointia ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä ehkäistä syrjäytymistä ja lisätä osallisuutta. Lapsille tulee tarjota mahdollisuudet osallistua ohjattuun ja virkistävään toimintaan sekä mahdollistaa lepo rauhallisessa ympäristössä ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilön valvonnassa. Aamu- ja iltapäivätoimintaan kuuluu monipuolista harrastustoimintaa, vuorovaikutustaitoja kehittävää yhteistoimintaa sekä mahdollisuuksia onnistumisen ja osaamisen kokemuksiin, jotka vahvistavat elämän hallintaan liittyviä taitoja.

Aamu- ja iltapäivätoiminnasta säädetään perusopetuslain (628/1998) 8 a luvussa, sellaisena kuin luku on laissa 1136/2003. Toiminnan järjestäminen on kunnille vapaaehtoista. Säännösten mukainen aamu- ja iltapäivätoiminta on käynnistynyt syksyllä 2004 358 kunnassa, ja siihen osallistuu noin 50 000 koululaista. Jos kunta järjestää tai hankkii aamu- ja iltapäivätoimintaa, jonka käyttökustannuksiin se saa opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (635/1998) mukaisen valtionosuuden, toiminta on järjestettävä perusopetuslain säännösten mukaan. Aamu- ja iltapäivätoimintaa tulee tarjota 570 tuntia koulun työvuoden aikana kullekin siihen osallistuvalla lapsella. Toimintaa voidaan järjestää pääsääntöisesti koulun työvuoden aikana arkipäivisin kello 7.00 - 17.00. Kunta voi määrätä toimintaan osallistumisesta kuukausimaksun, jonka suuruus voi olla enintään 60 euroa. Laissa säädetyin perustein maksu voidaan jättää perimättä tai sitä voidaan alentaa.

Opetushallitus päättää aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä (aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet). Opetushallitus valmisti nämä perusteet yhdessä sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämisskeskuksen kanssa. Opetushallitus hyväksyi helmikuussa 2004 ensimmäiset koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet. Aamu- ja iltapäivätoiminnan lähtökohdista ovat perusopetuksen yleiset kasvatustavoitteet ja arvopohja. Toiminnalla on toisaalta myös oma erityisluonteensa, jossa painottuu laadukas vapaa-ajan toiminta. Kunnan tulee hyväksyä aamu- ja iltapäivätoimintaa varten toimintasuunnitelma. Suunniteltaessa toimintaa tulee olla yhteydessä kotien ja toiminnan järjestäjien kanssa. Aamu- ja iltapäivätoimintaa järjestävän kunnan tulee oman päätöksensä mukaisessa laajuudessa tarjota toimintaa kunnassa sijaitsevien koulujen ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppilaille sekä erityisopetukseen otetuille tai siirretyille muiden vuosiluokkien oppilaille. Toimintaan otettavia koululaisia valittaessa on sovellettava yhdenvertaisia valintaperusteita. Osallistuminen on vapaaehtoista.

Kunta voi järjestää toiminnan itse tai yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia palvelut muulta julkiselta tai yksityiseltä palvelujen tuottajalta. Näitä voivat olla esimerkiksi erilaisia harrastustoimintoja järjestävät yhdistykset, Suomen 4H-liitto, Mannerheimin lastensuojeluliitto, Samfundet Folkhälsan, seurakunnat, vanhempainyhdistykset ja paikalliset asukas yhdistykset. Kunta voi hankkia palvelut myös antamalla tähän tarkoitukseen avustusta palvelujen tuottajalle. Toimintaa järjestettäessä tulee ottaa huomioon eri kieliryhmien tarpeet. Kunta vastaa siitä, että sen hankkimat palvelut järjestetään perusopetuslain säännösten mukaisesti.

5.6 MUKAVA -hanke myönteisen kehityksen tukemiseksi

Lapsen aggressiivinen ja ahdistunut käyttäytyminen ovat hälytysmerkkejä, jotka on otettava vakavasti. Se vaatii työskentelyä vanhempien, päivähoiton ja koulun henkilöstön kanssa. Koulu on se instituutio, joka kohtaa kaikki lapset taustasta riippumatta. Tämä on tärkeä näkökohta myös terveydenhuollon kannalta. Lasten kotioloihin on vaikea vaikuttaa, mutta koulu voi omilla keinoillaan vahvistaa oppilaiden sosiaalisen kehityksen voimavaroja kotioloista riippumatta ja tarjota kehitystä suojaavia kokemuksia niille oppilaille, jotka elävät vaikeissa oloissa. Tämä ajattelutapa vaatii muutosta perinteiseen koulukulttuuriin. Oppilaiden elämässä selviytymisen tukemiseksi on Jyväskylän yliopistossa kehitelty valtakunnallisen kokeilu- ja

tutkimushanke MUKAVA¹⁶ (muistuttaa kasvatus-vastuusta) (Pulkkinen, 2002). Kokeilu on käynnissä seitsemässä koulussa neljällä paikkakunnalla. Lastensuojelullisena tavoitteena on vähentää oppilaiden yksinoloa aamuisin ja iltapäivisin. Kehityksellisenä tavoitteena on tukea oppilaiden sosiaalista kehitystä, terveitä elämäntapoja ja persoonallista kasvua. Ja yhteisöllisenä tavoitteena on vahvistaa koulun ja oppilaiden sosiaalista pääomaa.

Hanke muodostuu seitsemästä osaprojektista, joiden toiminnallisena runkona on Sitran rahoittama koulupäivän rakenteen uudistamiskokeilu. Osaprojektit kohdistuvat suoraan oppilaaseen (esiopetus, jossa pyritään ennalta ehkäisemään lukemisvaikeuksia, ja terveystieto, jossa painotetaan fyysisen terveyden ohella sosioemotionaalista kehitystä), oppimisympäristöön (ehytetty koulupäivä ja opettajankoulutus) ja koulun ja ympäröivän yhteiskunnan suhteisiin (työelämään tutustuminen, vapaaehtoistyö, kodin ja koulun yhteistyö). Yhteistyössä vanhempien ja opettajien kanssa pyritään koulukulttuurin muutokseen (Launonen & Pulkkinen, 2004). Ehytetyn koulupäivän puitteissa oppilaille tarjotaan mahdollisuutta hoivatyypiseen aamu- ja iltapäivätoimintaan, jonka aikana lapsi saa levätä, leikkiä ja ulkoilla aikuisen turvallisessa valvonnassa, sekä harrastustoimintaan. Syksyllä 2004 voimaan astuvan lain perusteella kunnat voivat valtion tuella järjestää aamu- ja iltapäivätoimintaa ensimmäisen ja toisen luokan oppilaille sekä erityisopetuksessa oleville oppilaille luokkatasosta riippumatta. Tämä on suuri mahdollisuus lasten kehityksen tukemiseksi, kunhan myös kolmannesta luokasta eteenpäin huolehditaan kerhotoiminnan järjestämisestä oppilaille. Tutkimustiedon (Pulkkinen, Tauriainen & Launonen, 2003) mukaan aamu- ja iltapäivätoiminnan järjestämisellä koulun puitteissa eri tahojen kanssa yhteistyössä on monia etuja puolellaan.

Tutkimuksessa (Launonen & Pulkkinen, 2004) todetaan, että MUKAVA -hankkeen kuten muidenkin oppilaiden kehitystä tukevien hankkeiden käytäntöön siirtymisen ongelmiin täytyy kiinnittää huomiota. On analysoitava, missä ovat esteet hyvien ideoiden muuttumiselle käytännöksi. Ehkä esteitä löytyy opettajankoulutuksesta, opettajien asenteista, vanhempien tietämättömyydestä ja välinpitämättömyydestä, liian vähäisestä asiantuntemuksesta kunnallisessa päätöksenteossa ja liian pitkälle hajotetusta vastuunjaosta hallinnossa, mikä estää tarpeellisen seurannan toteuttamista. Koululaitosta koskevat lait ja opetussuunnitelman perusteet sisältävät erinomaisia näkökohtia Samoin laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) on erittäin hyvä ja lapsen kehitystarpeita huomioon ottava. Suhtautuminen kasvatusta koskeviin lakeihin on kuitenkin poikkeuksellisen väljä moniin muihin lakeihin verrattuna. Ne otetaan enintään suosituksina. On pohdittava, miksi näin on ja mitä olisi tehtävä lainkuuliaisuuden lisäämiseksi tulevan sukupolven hyvää tarkoittavissa kysymyksissä.

- Erilaisten hankkeiden ja koulutuksen avulla voidaan tuottaa jokamiehen valmiuksia tunnistaa väkivaltailmiö ja puuttua ajoissa erilaisiin konfliktitilanteisiin.
- Poliisin kouluissa toteuttama laillisuuskasvatus päihteiden käytöstä, teräaseiden hallussa pidosta ym. on ennalta ehkäisevää rikostorjuntaa
- Konfliktitilanne koulussa tulee oikeuskasvatuksellisesti hyödynnettyä parhaalla mahdollisella tavalla sosiaalisissa sovittelutilanteissa.

¹⁶ Yhteystieto: <http://www.mukavahanke.com/>

6. Johtopäätökset

Persoonallisuuden piirteiden, kuten aggressiivisuuden tai masentuneisuuden vaihtelusta puolet on todettu selittyvän perinnöllisyyden kautta. Sosiaalisen oppimisen teorian vaikutus väkivaltaan voidaan havaita lapsessa, joka ei saa lapsuudessaan kokea vanhempiensa välistä hyvää suhdetta. Psykologiset tutkimukset osoittavat, että jos lapsella ei ole hyvää suhdetta isään eikä äidin huolehtivuutta, hänellä ei ole mahdollisuutta omaksua toisia ihmisiä kunnioittavia sosiaalisia taitoja. Tällöin lapsella on vaikeuksia motivoitua koulutyöhön ja hänellä on suuri sosiaalisen toimintakykyyn liittyvä riski kehittyä väkivaltaisesti käyttäytyväksi. Väkivaltaisten pelien vaikuttavuus lapseen on todettu riskiksi väkivaltaisessa kasvuympäristössä. Tutkimustiedon osoittamana tiedetään tyttöjen ja poikien välisten erojen aggressiivisuudessa viime aikoina kaventuneen, ja tyttöjen käyttäytymisen kontrollin vähentyneen. Äidin nuoruus ja varhainen aggressiivisuus tiedetään riskiksi lapsen kehitykselle erityisesti silloin kun lapselta puuttuu mahdollisuus saada kypsän isän tai isovanhemman tuki.

Nuorten tekemää ja heihin kohdistuvaa väkivallan määrällisen kehityksen tarkastelu tilastojen ja kyselyjen pohjalta osoittaa, että nuorten tilastoitu väkivalta on lähtenyt kasvuun 1990-luvun lopulla. Kasvussa on enemmän kuitenkin kyse tekojen lisääntymisestä kuin tekijöiden lisääntymisestä. Tosiasiassa tekojen määrä tekijää kohden on lisääntynyt. Sosiaalisen kontrollin tehostumisen takia väkivallan nähdään aiempaa kattavammin tulleen poliisin tietoon ja tilastoiduksi. Rikoskäyttäytymisen polarisoituminen näkyy yhä suurempana enemmistönä nuoria, jotka ovat pidättyneet rikoksista. Sen sijaan nuorten riskin joutua väkivallan uhriksi todetaan jonkin verran lisääntynyt 1990-loputta alkaen. Kuitenkin pitkällä aikavälillä (1950 - 1999) nuorten joutuminen henkirikosten uhriksi näyttää vähentyneen.

Nuorten keskinäinen väkivalta esiintyy systemaattisena kiusaamisena koululuokissa. Koulu paikallistuu sekä otolliseksi ympäristöksi kiusaamisproblematiikan syntymiselle että sen vähentämiseksi ja ennalta ehkäisemiseksi. Koulukiusaaminen jää liian usein havaitsematta; opettajien tiedossa on vain alle puolet toistuvasti kiusatuista lapsista. Vakava fyysinen väkivalta sijoittuu ilta-aikaan kaduille. Tutkimustieto osoittaa, että puuttumattomana sekä koulu- kiusaaminen että aikuisen lapseen kohdistama väkivalta jäävät pysyviksi käytännöiksi ja vaikutuksiltaan pitkäkestoisiksi. Differentiaalisen assosiaatioteorian mukaan lapsi oppii sitoutumalla väkivaltaisiin käyttäytymismalleihin kaveripiirissään. Kiusaaminen väkivallan muotona tulee opettaneeksi lapselle väärää vallankäytön tapoja. Differentiaalisen assosiaatioteoria toimii myös toisinpäin, sillä aroista kiusatuista tulee helposti itse kiusaajia. Leimautumisteoreettisen opin mukaan esimerkiksi koulu- tai luokkayhteisö voi leimata poikkeavasti käyttäytyvän oppilaan väkivaltaiseksi ja edesauttaa tällä tavalla väkivaltaisen käyttäytymisen jatkumisen. Tämän takia on tärkeää tiedostaa, että kiusaamisen vastaiset interventiot, erityisesti silloin kun niissä toimitaan sekä yksilön, koululuokan että koko koulun tasolla, johtavat hyviin tuloksiin. Edellyttäen, että niihin panostetaan riittävästi (esim. Olweus, 1991; Salmivalli, 2003). Kiusaaminen on usein ryhmän harjoittamaa toimintaa (mm. Pepler & Craig, 1995; Salmivalli ym., 1996). Siihen liittyy usein kiusatun kokonaisvaltainen huono asema ja syrjintä koko ryhmän taholta (Salmivalli ym., 1996; Salmivalli, Huttunen, & Lagerspetz, 1997). Ryhmään vaikuttaminen on tärkeä osa tehokasta kiusaamisen vastaista työtä. Kun ryhmään vaikutetaan myös ennaltaehkäisevästi, luodaan kiusaamisen vastaista normistoa.

Kiusaamattomuuden tulee sisältyä väkivallattomuuskasvatukseen. Yhtenä väkivaltaa vastustavana hankkeena on esitelty aikuisille toteutettu rohkeuskoulutus, jossa tuotetaan jokamiehen valmiuksia tunnistaa väkivaltailmiön ja puuttua ajoissa erilaisiin konfliktitilanteisiin. Tavoitteena on löytää vastauksia epätietoisuuteen, kuinka toimia esimerkiksi tilanteissa, joissa oppilas uhkaa väkivallalla, oppilaalla on hallussaan teräase tai varastetuksi epäiltyä tavaraa. Poli-

sin toteuttama ennalta ehkäisevä työ kouluissa näkyy oikeuskasvatuksena sekä laillisuuteen liittyvänä tietoutena päihteiden käytöstä, teräseiden hallussa pidosta ym. Viranomaisyhteistyön ennalta ehkäisevyyden arvo on tiedostettu. Oikeuskasvatuksellisesti parhaiksi vaihtoehdoiksi ovat osoittautuneet koulussa järjestetyt sosiaaliset sovittelutilanteet.

Väkivalta liittyminen humalajuomiseen näkyy yksilöllisesti sekä yhteisöllisesti. Kun väkivaltaa ja päihteiden käyttöä tarkastellaan sosiokonstruktivistisesta perspektiivistä, ongelman voidaan käsittää rakentuvan sosiaalisesti ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Suhtautumista väkivaltaan voidaan tarkastella aktiivisena oppimisprosessina. Väkivaltainen toimintatapa voidaan tällöin tehdä itselle ja muille ymmärrettäväksi suhteuttamalla se päihteiden käyttöön ja sen vaikutuksiin. Tiedetään, että päihdeongelmaisissa perheissä lapsiin kohdistuva väkivalta on muita perheitä yleisempää. Väkivaltarikoksista ja haittakustannuksista noin 80 % on alkoholin aiheuttamaa. Väkivalta tulee ikään kuin hyväksytyksi päihteen takia. Erityisesti väkivaltaiset pojat ajautuvat päihtyneenä toistuviin väkivaltatilanteisiin, ovat masentuneita ja voivat huonosti. Kuitenkin tytöt tasa-arvoistuvat suhteessa poikiin - poikia paremmasta tuesta ja hoivasta huolimatta - tupakan poltossa, päihteiden käytössä sekä väkivaltaisessa käyttäytymisessäkin. Tiedetään, että erityinen riski joutua väkivallan uhriksi sekä väkivallan tekijäksi liittyy huumausaineiden käyttöön.

Pelit, joissa päästään eteenpäin yhteistoiminnan avulla ja toisia auttaen, ovat harvinaisuuksia. On hämmästyttävää, että suuri osa televisio-, elokuva- ja videotarjonnasta sekä tietokonepeleistä sisältää väkivaltaa, vaikka tutkimustieto osoittaa, että väkivaltaisuus ei lisää ohjelmien yleisösuosiota. Sosiaalisen oppimisen teorian näkökulmasta väkivaltaisen käyttäytymisen syyt on löydettävissä yksilön ulkopuolelta, esim. mediasta internetistä. Tutkimustieto puolestaan osoittaa, että väkivaltaiset ohjelmat ja erityisesti väkivaltaviihde vaikuttaa haitallisimmin psyykeltään hauraisiin, sosiaalisesti irrallisiin ja jo ennestään väkivaltaisiin lapsiin ja nuoriin. Erityinen riski kasvaa väkivaltaisiksi on niillä lapsilla, jotka elävät väkivaltaa hyväksyvässä ympäristössä tai joita on laiminlyöty. Kehitystasolle sopimattomien ohjelmien katselemisen tiedetään lisäävän lasten levottomuutta, painajaisia ja pelkoja. Tietotekniikkakehityksessä mediakasvatuksellisilla toimintatavoilla on keskeinen asema lasten ja nuorten hyvinvoinnin lisääjänä. Lapsi ei ainoastaan opi käyttämään aktiivisesti mediaa, vaan oppii medianlukutaidon. Sen myötä hänelle kehittyy kyky katsoa valikoiden ja suhtautua kokemaansa kriittisesti.

Kehittyäkseen tasapainoiseksi ja väkivallattomasti käyttäytyväksi lapsi tarvitsee sosiaalisen pääoman, joka muodostuu kasvuun vaikuttavista tekijöistä: arvoista ja normeista, yhteisön tuesta, erityisesti sosiaalisista verkoista ja luottamuksesta. Jotta lapsi välttää sosiokulttuurisen teorian tavoin väkivaltaisen käyttäytymisen perhe- tai läheissosialisaatiossa, hän tarvitsee sosiaalista pääomaa, joka saa lapsen ja nuoren toimimaan yhteiseksi hyväksi. Lisäksi se johtaa epäitsekääseen toimintaan perheen puolesta ja vahvistaa sitä. Perhe-, koulu- tai muussa lähiyhteisössä karttunut sosiaalinen pääoma toimii perustana lapsen oman sosiaalisen pääoman karttumiselle. Se toteutuu aktiivisen kasvatuksen ja passiivisesti vastaanotetun ympäristövaikutuksen tuloksena. Lapsi tarvitsee sosialisaatioprosessissaan sekä perheenjäsenten välisiä vahvoja että tuttavien välisiä heikompia siteitä.

Väkivaltarikokseen syyllistyneen nuoren seuraamusjärjestelmistä ehdoton vankeusrangaistus on osoittautunut nuoren kannalta muita seuraamuksia haavoittavammaksi. Tämän vuoksi on pyritty luomaan nuoriin rikosentekijöihin paremmin vaikuttavia seuraamusjärjestelmän muotoja ja kehittämään viranomaisten välisiä toimintaprosesseja. Yhtenä tällaisena on kehitteillä oleva nuorisoaaresti, jonka ideana on toimia nuorelle konkreettisena ja nopeasti toteutettavana seuraamuksena. Arestirangaistuksen oletetaan olevan oikeassa suhteessa nuoren tekemään rikolliseen tekoon. Sovitettavissa olevien asioiden käsittelykäytäntönä läheisneuvonpito sekä rikosasioiden sovittelu ovat osoittautuneet nuoren yhteiskuntaan kiinnittymistä tukeviksi ta-

voiksi. Pyrkimyksenä on saada nuori tajuamaan väkivaltaisen tekonsa seuraukset sekä mieltämään rikollisen toiminnan tulevaisuuteen kohdistuvat kerrannaisvaikutukset.

Toimenpidesuosituksina nostetaan vanhemmuuden tukeminen, päivähoito, koulu, lasten ja nuorten vapaa-aika ja fyysinen ympäristö, sosiaali- ja terveydenhoito, rikosseuraamusjärjestelmät, yhteiskunnallinen ilmapiiri sekä tutkimuspolitiikka keskeisiksi lasten ja nuorten väkivaltaan kiinnittyviksi alueiksi. Toimenpidesuositukset toimivat yhteenvetona työryhmätyöskentelystä ja tarttuvat lapsiin ja nuoriin kohdistuvaan väkivaltaan ennalta ehkäisevästä näkökulmasta.

7. Toimenpidesuosituksia

- 7.1 Vanhemmuuden ja kasvattamisen tukeminen
- 7.2 Lasten ja nuorten lähiympäristö
- 7.3 Päivähoito
- 7.4 Koulu
- 7.5 Nuorison vapaa-aika
- 7.6 Sosiaali- ja terveydenhuolto
- 7.7 Rikosseuraamusjärjestelmä
- 7.8 Yhteiskunnallinen ilmapiiri
- 7.9 Tutkimuspolitiikka

Ajatellen lapsen ja nuoren kehityskaarta ja hänen kasvuympäristönsä eri puolia, ennalta ehkäisevässä työssä tulee säilyttää monipuolinen näkökulma. Lapsiin ja nuoriin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi tarvitaankin toimenpiteitä useilla yhteiskunnan toiminta-alueilla. Työryhmä nostaa esille erityisesti seuraavat:

1. Vanhemmuuden ja kasvattamisen tukeminen
2. Lasten ja nuorten lähiympäristö
3. Päivähoito
4. Koulu
5. Nuorison vapaa-aika
6. Sosiaali- ja terveydenhuolto
7. Rikosseuraamusjärjestelmä
8. Yhteiskunnallinen ilmapiiri
9. Tutkimuspolitiikka

7.1 Vanhemmuuden ja kasvattamisen tukeminen

Äitiysneuvolan tavoite on turvata äidin, sikiön, vastasyntyneen ja perheenjäsenten paras mahdollinen terveys ja auttaa vanhempia suhtautumaan myönteisesti perhe-elämään. Lastenneuvolan tavoite on vanhempien tukeminen ja neuvonta heidän kasvatustehtävässään sekä terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen. Lastenneuvolan palvelu- ja tarjotaan kaikille alle kouluikäisille lapsille ja heidän perheilleen Äitiys- ja lastenneuvolatoiminnassa tulee voimakkaasti kiinnittää huomiota perheisiin, joilla on ongelmia kasvatuksessa sekä riskiperheiden havaitsemiseen ja tukemiseen sekä tarvittaessa perheiden ohjaamiseen erityistyöntekijöille.

Suositus:

Kehitetään ja resursoidaan äitiys- ja lastenneuvolatoimintaa kasvatustuen antamiseksi sekä varhaiseksi puuttumiseksi lasten kehitysriskeihin.

Vanhemmuuden vaikutukset lapsen kehitykseen ovat pitkäkestoisia ja yltyvät arvoperustoihin. Pienten lasten vanhemmille tulee antaa mahdollisuus osallistua koulutukseen, jossa on saatavana tutkimuksiin perustuvaa tietoa vanhemmuuden merkityksestä lapsen väkivallattomalle kehitykselle ja kasvulle. Ehjään ja hyvin toimivaan kotitaustaan kuuluu mm. äidin ja isän huolehtivuus, ruumiillisen rankaisemisen välttäminen kasvatuksessa sekä vanhempien alkoholin käytön hallinta. Vanhemmuutta tukevia opetusjaksoja voitaisiin järjestää esimerkiksi vapaan sivistystyön piirissä. Kansalaisjärjestöjen työpanosta vanhemmuuden tukemisessa tulee hyödyntää. Lisäksi medialla ja erityisesti televisiolla on ratkaiseva merkitys lapsikeskeisten kasvatusten tukemisessa.

Suositus:

Tuetaan vanhemmuutta tiedollisesti mm. vapaan sivistystyön järjestelmiä kehittämällä. Median ja erityisesti television tulee tuottaa ja esittää vanhemmuutta ja kasvatusta tukevia ohjelmia.

Lastensuojelulla ei tällä hetkellä ole tarpeeksi resursseja tehdä ehkäisevää väkivallan ehkäisytyötä. Voimavaroja kuluu liiaksi korjaavaan työhön. Ongelmia ehkäisevä perheitä tukeva työ on pitkällä aikajänteellä kustannustehokkaampaa kuin jälkikäteen reagoiminen.

Suositus:

Tehostetaan lastensuojelutyötä vanhemmuutta tukevaksi ensimmäisten ongelmien ilmaannuttua.

Lapsen pitkäaikaiset sairaudet ja erityiset kehityspiirteet rasittavat perheitä usein kohtuuttomasti. Kuormittuneet vanhemmat altistuvat käyttämään joko aktiivisia tai passiivisia väkivallan muotoja. Yhteiskunnan tulisi yhteistyössä vammaisjärjestöjen kanssa kehittää erityisiä tukipalveluja kuormittuneille lapsiperheille.

Suositus:

Tuetaan perhettä kohdennetuilla palveluilla silloin, kun lapsen pitkäaikainen sairaus tai erityiset kehityspiirteet kuormittavat vanhempia erityisen paljon.

7.2 Lasten ja nuorten lähiympäristö

Yhdyskuntien ja ympäristön suunnittelulla voidaan vaikuttaa väkivallan tasoon ja turvallisuuden tunteeseen. Yhdyskuntien, rakennusten, puistojen, liikenteen ja liikennealueiden suunnittelijoiden tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota rakennetun ympäristön ja väkivallan ja turvattomuuden yhteyteen. Maankäytöllä ja kaavoituksella olisi pyrittävä luomaan edellytyksiä toimiville paikallisyhteisöille ja viihtyisille ja turvallisille asuinalueille. Toimivissa paikallisyhteisö-

söissä asukastoiminta on virkeää ja niissä toimii myös epävirallinen sosiaalinen kontrolli. Vuoro vaikutuksen lisääminen vaikuttaa siihen, että alue myös koetaan turvalliseksi.

Suositus:

Kaavoituksessa ja rakennussuunnittelussa otetaan huomioon ympäristö lasten näkökulmasta ja pidetään huoli, ettei synny eristettyjä alueita tai tiloja, joissa lasten kiusaaminen ja pahoinpitely on helppoa.

- Tyypillisiksi kiusaamispaikoiksi osoittautuneet pukuhuoneet ja käymälät tulee julkisessa rakentamisessa liittää läheiseen yhteyteen muiden toimintojen kanssa.
- Aggressiivisen käyttäytymisen välttämiseksi tulee päiväkotien ja koulujen fyysisen ja opiskeluympäristön laadun määrittelyyn, ohjaukseen ja arviointiin kiinnittää huomiota. Lisäksi tulee paneutua fyysisen ympäristön parantamisen ohjauksen arviointiin. Esimerkiksi pukeutumistiloissa pitää olla riittävää väljyyttä. Tungoksen välttämiseksi lasten toiminta ja oleskelu niissä tulee porrastaa.
- Liiallinen sokerin nauttiminen ilmenee lasten levottomana käyttäytymisenä ja aggressiivisuutena, joten kouluihin hankitut makeis- ja virvoitusjuoma-automaatit eivät puolla paikkaansa. Epäsäännöllinen ja liian vähäinen uni näyttää tuottavan samanlaisia ongelmia. Näitä asioita tulee käsitellä päiväkotien ja koulujen vanhempainilloissa sekä terveystiedon oppiaineessa, jotta lapset ja vanhemmat voivat ottaa ne huomioon arkipäivässään.

7.3 Päivähoito

Liian pitkät hoitopäivät ja suuret lapsiryhmät rasittavat lapsia. Väsymys ja suuret ryhmät altistavat lapsia aggressioille ja keskinäiselle kiusaamiselle. Pienten lasten vanhempien mahdollisuutta lyhennettyyn työpäivään tulisi edistää. Osittaista hoitorahaa lyhennettyä työpäivää tekeville tulisi maksaa koko varhaislapsuuden ajalta. Nyt osittaista hoitorahaa voidaan maksaa vain alle kolmivuotiaan lapsen vanhemmalle ja perusopetuksen ensimmäisen ja toisen vuoden opetukseen osallistuvan lapsen vanhemmille.

Suosituksia:

- **Pidetään päivähoitossa lapsien määrä ryhmässä riittävän pienenä.**
- **Edistetään 4–6-vuotiaiden lasten vanhempien mahdollisuutta taloudellisesti tuettuun lyhennettyyn työpäivään. .**

Aggressiovaikutusten riski on suurin niillä lapsilla, jotka itse ovat ennestään aggressiivisia ja jotka elävät väkivaltaa hyväksyvässä ympäristössä. Kasvu ympäristön erot aiheuttavat suuria eroja lasten sosiaaliseen alkupääomaan, mikä puolestaan heijastuu lasten mahdollisuuksissa omaksua kulttuurista pääomaa, kuten tietoja, sosiaalisia taitoja ja moraalista luotettavuutta.

Suositus:

Edistetään päivähoitossa lasten ja perheiden erityisen tuen tarpeen varhaista havaitsemista ja tehostetaan tuen antamista.

Erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ja perheiden varhainen havaitseminen sekä tuen antaminen näille perheille edellyttävät perhekeskeistä työskentelyä. Tiedonkulku viranomaisten välillä tulee turvata.

Suositus:

Tehostetaan lastenneuvola- ja päivähoitotoiminnan yhteistyötä. Turvataan tiedonkulku lasten edun mukaisesti.

7.4 Koulu

Kiusaaminen jää kouluissa edelleen liian usein havaitsematta. Tutkimusten mukaan opettajien tiedossa on alle puolet toistuvasti koulussa kiusatuista oppilaista (Salmivalli, 2003). Sen sijaan luokkatoverien tiedossa nämä kiusatut oppilaat ovat hyvin yleisesti. Vuoden 1996 nuorisorikollisuuskyselyssä kiusaamisesta ilmoitti jääneensä kiinni vain joka kuudes toisia kiusannut oppilas. Kiinni jääneistä kiusaajistakin vain joka viides ilmoitti saaneensa teosta jonkin seuraamuksen. (Kivivuori 2002). Puuttumattomana kiusaaminen on pysyvää ja vaikutuksiltaan pitkäkestoista. Se opettaa lapselle väärää vallankäytön tapoja.

Perusopetus-, lukio-, ja ammatillista koulutusta sekä ammatillista aikuiskoulutusta koskevassa laissa on säännös, jossa opetukseen osallistuvalla oppilaalla taataan turvallinen opiskeluympäristö. Säännös edellyttää, että opetukseen tarkoitettut tilat ja välineet ovat turvallisia. Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia esimerkiksi siitä, etteivät oppilaat joudu väkivallan tai muun kiusaamisen kohteiksi koulussa tai muussa koulun toiminnassa. Kunta saattaa joutua vahingonkorvausvastuuseen laiminlyödessään nämä tehtävät.

Suositus:

Turvallisen oppimisympäristön takaamiseksi koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia siitä, että kouluissa laaditaan, toimeenpannaan ja noudatetaan suunnitelmaa väkivallan, kiusaamisen ja häirinnän ehkäisemiseksi koulutusta koskevien lakien ja opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti. Koko kouluyhteisön ja oppilaiden vanhempien sitoutuminen suunnitelmaan on sen onnistumisen edellytys.

Lapsen omista käyttäytymispiirteistä aggressiivisuus on vakava ennusmerkki myöhemmistä yhteiskuntaan sopeutumisen vaikeuksista. Lasten kasvatuksessa ja ohjauksessa tarvitaan tunteita kontrolloivaa säätelyä. Kyky ratkaista ristiriitoja on yhteydessä tunteiden hallintaan. Nii- tä säätelevät tekijät kytkeytyvät mm. temperamenttiin, neuropsykologiseen ja kognitiiviseen

kypsyyteen, kasvatuskokemuksiin ja tilannetekijöihin (Pulkkinen, 1995; 1996). Ihminen on aktiivinen toimija oman sosiaalisen ympäristönsä rakentamisessa. Lapsen persoonallisuus ja sosiaaliset taidot vaikuttavat siihen, miten hän pystyy tekemään aloitteita sosiaalisten suhteiden solmimiseksi (Cochran 1990).

Suositus:

Vahvistetaan kouluissa lasten ja nuorten sosioemotionaalista kehitystä: ihmishuone-, vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja, selviytymistä ristiriitatilanteissa sekä kykyä olla vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa. Lisäksi toteutetaan laadukasta oikeuskasvatusta.

Vanhempia ja koulua ei ainoastaan vastuuteta väkivallattomuuskasvatuksen toteuttamiseen, vaan molemmat nähdään turvallisuuden kasvattavana voimavarana. Eri tahoilla (mm. Eskelinen 2000) on korostettu lähiyhteisön merkitystä lapsen kehitykseen, kuten esimerkiksi luokkatovereiden vanhempien verkottumista ja yhteisistä pelisäännöistä sopimista. Länsimaissa perhe ja lapsi on tarpeettomasti yksityistetty siten, että muilla ihmisillä ei ole puuttumista perheen sisäiseksi ymmärrettyihin kasvatuskäytäntöihin.

Suositus:

Kehitetään kodin ja koulun yhteistyötä. Lisäksi koulun tulee edistää vanhempien verkottumista oppilaiden sosiaalisen kehityksen tukemiseksi ja väkivaltaongelmien ehkäisemiseksi.

Kiusaamisen tai väkivallan ehkäisyssä painottuu yhteisöllisyyden tukeminen. Oppilaiden osallistuminen iän ja edellytystensä mukaan oman opiskeluympäristönsä turvallisuuden ja terveyden edistämiseen on tärkeä osa oppilashuollon yhteisöllistä ulottuvuutta. Yhteisön toimintakyvyn merkitys näkyy fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta uhkaavissa tilanteissa. Turvallisuuden ylläpitäminen edellyttää yhteisön jäsenten perehtyneisyyttä yhteisiin toimintamalleihin. Kyky ennakoida ja varautua riskitilanteisiin vaatii yksilöllisiin tarpeisiin liittyvää tukea.

Suositus:

Vähennetään kiusaamista ja väkivaltaa parantamalla koulun fyysistä ja psyykkistä toimintaympäristöä sekä tuetaan oppilaan hyvinvointia tarjoamalla riittäviä oppilashuollollisia palveluita.

Oppimisvaikeuksilla - erityisesti lukemaan oppimisen vaikeuksilla - on merkittävä vaikutus myöhempään elämässä menestymiseen sekä rikolliseen ja väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Tutkimusten mukaan ne lapset, joilla on lukemaan oppimisen vaikeuksia, ovat jäljessä kirjaintuntemuksessa. Tätä voidaan harjoittaa jo esiopetuksessa tietokonepohjaisin menetelmin.

Varhaisessa vaiheessa aloitetuilla tukitoimilla voidaan ehkäistä epäonnistumisen kokemus ja syrjäytymisriski, joka syntyy lapsille heidän jäätyään lukemisessa jälkeen muista oppilaista.

Suositus:

Kiinnitetään esi- ja alkuopetuksessa huomiota lasten oppimisvaikeuksien tunnistamiseen ja ehkäisemiseen sekä tarjotaan riittäviä tukitoimia.

Oppilashuollon käsittäminen koko kouluyhteisön yhteiseksi tehtäväksi vaatii kaikilta yhteistyökumppaneilta uutta ajattelutapaa. Tietojen luovuttamista koskevat rajoitukset eivät tarpeettomasti saa heikentää mahdollisuuksia yhteistyöhön. Uudessa koululainsäädännössä oppilashuolto määritellään ensimmäisen kerran lain tasolla (477/2003, 31 a §). Oppilashuoltoa sekä kodin ja koulun yhteistyötä koskevat opetussuunnitelman osiot tulee laatia yhteistyössä kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon toimeenpanoon kuuluvia tehtäviä hoitavien viranomaisien kanssa. Opetuksen järjestäjän tulee määrätä myös kodin ja koulun yhteistyön sekä opetussuunnitelman perusteiden mukaisen oppilashuollon järjestämistavasta.

Suositus:

Selvitetään oppilashuoltoa koskevien tietojen luovuttamista koskevat rajoitukset terveys-, sosiaali-, ja opetusviranomaisten välillä ja valmistellaan tarvittaessa ehdotukset tietojen luovuttamista koskevien säännösten selkiyttämiseksi.

Opettajan koulutuksessa ei tällä hetkellä kiinnitetä riittävästi huomiota lapsen väkivaltaisen kehityksen ehkäisemiseen. Esimerkiksi opettajan käyttäytymisen koululuokassa on todettu aiheuttavan eroja ensimmäisen luokan oppilaiden aggressiivisuuden tasoon ja heijastuvan oppilaiden käyttäytymiseen monien vuosien ajan (Kellam et.al., 1998).

Suositus:

Tarjotaan opettajankoulutuksessa nykyistä enemmän tietoa koulukiusaamisesta sekä toimenpiteistä sen vähentämiseksi.

Tutkimustieto (Pulkkinen, 2002) osoittaa, että koululla on kapasiteettia vahvistaa oppilaiden sosiaalisen kehityksen voimavaroja kotioloista riippumatta ja tarjota kehitystä suojaavia kokemuksia niille oppilaille, jotka elävät vaikeissa oloissa. Tämä ajattelutapa vaatii muutosta perinteiseen koulukulttuuriin ja asettaa lastensuojelulliseksi tavoitteeksi oppilaiden yksinolon vähentämisen aamuin ja iltapäivisin. Kehitykselliseksi tavoitteeksi voidaan asettaa oppilaiden sosiaalisen kehityksen sekä terveiden elämäntapojen ja persoonallisen kasvun tukeminen. Yhteisöllisenä tavoitteena on vahvistaa koulun ja oppilaiden sosiaalista pääomaa.

Helmikuussa 2004 Opetushallituksen johtokunta on hyväksynyt ensimmäiset koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan perusteet ja päättänyt samalla toiminnan tavoitteista ja keskeisistä sisällöistä. Aamu- ja iltapäivätoiminnan lähtökohtana ovat perusopetuksen yleiset kasvatusta-

voitteet ja arvopohja. Lapsille voidaan tarjota mahdollisuudet osallistua ohjattuun ja virkistävään toimintaan sekä mahdollistaa lepo rauhallisessa ympäristössä ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilön valvonnassa.

Ns. eheytetty koulupäivä viittaa järjestelyyn, jossa normaalin koulutyön ohella tarjotaan lapsille mahdollisuus olla koulun tiloissa aamu- ja iltapäivisin ohjatussa toiminnassa. Eheytetty koulupäivä voidaan toteuttaa vähäisin koulupäivän rakennemuutoksien, jotka vähentävät erikseen järjestettävän iltapäivätoiminnan tarvetta. Eheytetty koulupäivä ja sen kokeileminenkin riippuu tosin koulutuksen järjestäjien suhtautumisesta asiaan ja rahoitusmahdollisuuksista.

Suositus:

Käynnistetään alueellinen kokeilu eheytetystä koulupäivästä yhdellä tai useammalla riittävän isolla paikkakunnalla.

7.5 Nuorison vapaa-aika

Lasten ja nuorten iltapäivätoiminnassa lapsille voidaan tarjota mahdollisuudet osallistua ohjattuun ja virkistävään toimintaan sekä mahdollistaa lepo rauhallisessa ympäristössä ammattitaitoisen ja tehtävään soveltuvan henkilön valvonnassa. Iltapäivätoimintaan voi kuulua monipuolista harrastustoimintaa myöhemmänkin vapaa-ajantoiminnan perustaksi, vuorovaikutustaitoja kehittävää yhteistoimintaa sekä mahdollisuuksia onnistumisen ja osaamisen kokemuksiin, jotka vahvistavat elämän hallintaan liittyviä taitoja. Tällä hetkellä iltapäivätoimintaa on järjestetty lähinnä peruskoulun 1. ja 2. luokan oppilaille.

Suositus:

Järjestetään iltapäivätoimintaa ja harrastusmahdollisuuksia 3. luokasta eteenpäin. Lasten ja varhaisnuorten vapaa-ajan käyttöön tarjotaan mahdollisuuksien mukaan koulun tiloja.

Nuorten päihteiden käyttö on vakava ongelma ja päihteiden käyttö on yhteydessä myös nuorten väliseen väkivaltaan. Varhaisnuoruudessa aloitettu alkoholin käyttö lisää merkittävästi myöhempää alkoholisoitumisen riskiä. On tärkeää tukea kaikin keinoin nuorten päihteettömyyttä ja myöhentää alkoholin käytön aloitusikää. Aikuisten antama esimerkki päihteettömyydestä on niin ikään oleellinen. Nuorten ja aikuisten välinen vuorovaikutus edistää positiivista sosiaalistumista yhteiskuntaan.

Suositus:

Korostetaan päihteettömyyttä kaikessa nuorille järjestetyssä vapaa-aikatoiminnassa. Vapaa-aikatoiminnalle myönnettävän yhteiskunnan taloudellisen tuen kriteereinä käytetään mm. päihteettömyyttä, väkivallattomuutta ja sukupolvien välistä vuorovaikutusta

Kehittyäkseen tasapainoisiksi lapset ja nuoret tarvitsevat vanhempien tai muiden välittävien aikuisten kontrollia. Aikuisten asia on pitää kiinni turvallisen kasvatuksen arvoista ja tukea moraalisen yhteisön kehittämistä. Väkivallattomuuskasvatus on aikuisen ja nuoren välistä yhteistyötä. Yhteistyön määrä ja muotojen moninaisuus eivät korvaa laatua. Tarvitaan nuoren kykyjen kartoittamista ja selviytymisstrategioiden kehittämistä konfliktitilanteissa, mikä edellyttää luottamukseen perustuvaa kasvatussuhdetta aikuisen ja nuoren välillä. Aikuiselta vaaditaan halukkuutta sellaisen suhteen luomiseen, jossa aikuisen ja nuoren keskinäinen kunnioitus ja tasaveroisuus korostuvat.

Suosituksia:

- **Tuetaan kolmannen sektorin toimintaa nuorten vapaa-ajanvieton järjestämiseksi ja väkivallattomuuden edistämiseksi.**
- **Turvataan aikuisten läsnäolo kolmannen sektorin nuorisotoiminnassa.**

7.6 Sosiaali- ja terveydenhuolto

Sosiaali- ja terveydenhuollossa tulisi kiinnittää erityistä huomiota tapauksiin, joissa on syytä epäillä aikuisen kohdistaneen väkivaltaa lapseen. Vaikka hoito usein on sama riippumatta siitä, onko vamma syntynyt tahallisesti tai tuottamuksellisen väkivallan tuloksena vai muuten, on joissakin tapauksissa elintärkeää potilaan hoidon kannalta, että väkivalta tunnistetaan vammojen syyksi. Esimerkiksi vauvojen ravistelu on erityinen ongelma, johon ei ole kiinnitetty riittävästi huomioita. Myös väkivaltaa nähneiden lasten tukemiseen tulee kiinnittää huomioita.

Suosituksia:

- **Tehostetaan sosiaali- ja terveydenhuollossa väkivaltaa kokeneiden ja nähneiden lapsien ja nuorien auttamista. Väkivaltaisissa perheissä elävien lasten ja nuorten asemaa ja avunsaantimahdollisuuksia parannetaan tehostamalla väkivaltaongelman tunnistamista ja asiaan varhaista puuttamista lasten ja nuorten palveluissa. Lisäksi kehitetään toimia toistuvan uhriksi joutumisen välttämiseksi.**
- **Kehitetään lastenneuvolajärjestelmää perheissä tapahtuvan väkivallan ehkäisemiseksi.**

Avioerotilanteissa yltyvien huoltajariitojen kärjistyminen väkivallaksi tai sen uhkaksi on lapsia haavoittavaa. Lasten etu tulisi olla aikuisten välisen vuorovaikutuksen keskiössä. On tärkeää luoda lapsella mahdollisuus ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiin.

Suositus:

Viritetään ja ylläpidetään kulttuurista keskustelua lasten asemasta avioerotilanteissa.

Lasten turvataito on suomalainen lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyohjelma, jonka tarkoituksena on estää lapsia joutumasta fyysisen, psyykkisen tai seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Toimintamallia ja opetusmateriaalia on kehitetty moniammatillisena yhteistyönä, jossa on ollut mukana päivähoiton, koulun, oppilashuollon, perheneuvolan, terveydenhuollon, nuorisotoimen, lastensuojelun, poliisin ja päihdetyön työntekijöitä. Turvataitokasvatuksen avulla vahvistetaan lasten itsearvostusta ja itseluottamusta sekä edistetään heidän vuorovaikutustaitojaan ja hyviä kaverisuhteita. Erityisesti lisätään lasten valmiuksia suojella itseään tilanteissa, joissa heitä pyritään kiusaamaan, ahdistelemaan tai kohtelemaan väkivaltaisesti. Turvataitokasvatuksen menetelmät ovat lapsilähtöisiä ja yhteistoiminnallisia. Tarkoituksena ei ole pelotella lapsia, vaan rohkaista heitä oppimaan elämisen taitoja omista kokemuksistaan, tarpeistaan ja kiinnostuksistaan lähtien. Lapsia kannustetaan itse pohtimaan asioita ja etsimään ratkaisuja yhdessä toisten lasten kanssa.

Suositus:

Kehitetään edelleen lasten turvataitoja edistäviä ohjelmia ja toimintamuotoja sekä edistetään niiden käyttöönottoa.

Asunnottomien ystäviensä luona ja rappukäytävissä majoilevien asunnottomien nuorten riski joutua väkivallan kohteeksi on merkittävä. Nuorten asunnottomuus liittyy usein myös päihde- ja mielenterveyden ongelmiin. Nämä nuoret tarvitsevat tukea asumisessa. Keinoja tähän on etsitty muun muassa ympäristöministeriön johdolla toteutettavassa asunnottomuuden vähentämishjelmassa vuosille 2001-2005 sekä tähän liittyvässä pääkaupunkiseudun asunnottomuuden vähentämishjelmassa.

Suositus:

Nuorten asunnottomuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Rikosasioiden sovittelu toimii a) soviteltavissa olevien nuorten rikosten käsittelynä, b) interventiona saada nuori tajuamaan tekonsa seuraukset sekä mieltämään rikollisen toiminnan tulevaisuuteen kohdistuvat kerrannaisvaikutukset sekä c) terapeuttisena tapahtumana sekä rikoksen uhrille että sen tekijälle. Tällä hetkellä rikosasioiden sovittelutoimintaa ei ole erikseen säännelty Suomen lainsäädännössä. Sovittelun organisointi ja ohjaaminen on Suomessa kuntien harkinnanvaraisesti järjestämää ja kustantamaa toimintaa. Kunnat ovat järjestäneet sovittelupalvelut vaihtelevin tavoin. Sovittelun valtakunnallistaminen taataan parhaiten säätämällä sovittelutoiminnasta laki. Sosiaali- ja terveysministeriössä on kirjoitettu luonnos hallituksen esitykseksi laiksi rikosasioiden sovittelun järjestämisestä.

Suositus:

Valtakunnallistetaan rikosasioiden sovittelutoiminta. Saatetaan voimaan lainsäädäntö sovittelutoiminnan hallinnollisesta organisoinnista, rahoituksesta ja menettelystä sovittelua toteutettaessa.

7.7 Rikosoikeusjärjestelmä

Poliisin toimintatavat, joilla lasten ja nuorten sosiaalisiin ongelmiin ja rikolliseen toimintaan pystytään vastaamaan, ovat keskeisiä. Niiden tulee olla ikäryhmän luonteenpiirteet, yksilölliset tarpeet sekä ihmis- ja perusoikeudet huomioon ottavia. Vaikka ehkäisyä ja varhaista puuttumista pidetään ensiarvoisen tärkeinä, poliittinen paine saattaa helposti johtaa rangaistusten ja niitä muistuttavien formaalisten toimintamallien käyttöönottoon.

Suosituksia:

- **Kehitetään ja tehostetaan poliisin ja sosiaalitoimen välistä yhteistyötä.**
- **Poliisin tulee kehittää varhaisen puuttumisen toimintakäytäntöjä yhteistyössä mm. sosiaali- ja terveystoimien kanssa.**

Nuoriin voidaan vaikuttaa kehittämällä viranomaistahojen toimintaprosessia – ei ainoastaan käyttämällä viranomaisia vaikuttamisen välineenä. Tutkimus (Marttunen 2002) osoittaa, että tulokset voidaan saavuttaa ilman lain muutoksia, työtapoja kehittämällä. Nopeutettu käsittely ajetaan parhaiten sisään poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten toimintaan asettamalla se osaksi niiden tulostavoitteita. Vauhdittaminen sinänsä ei voi olla nuoren näkökulmasta päätavoite. Nuorten tekemien väkivaltarikosten nopeutetun käsittelyn ja tukitoimien yhdistäminen tulee käsittää osaksi viranomaisten yhteistoiminnallista palvelukulttuuria ja nuorta tukevaa toimintapolitiikkaa, ei tulostavoitteeksi sinänsä.

Suositus:

Nopeutetaan nuorten tekemien rikosten käsittelyprosessia yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. Lisätään perehtyneisyyttä lasten ja nuorten rikostutkintaan.

Väkivaltaan syyllistyneen nuoren käsittelyprosessissa huomio täytyy kiinnittää nuoren kehityksen tukemiseen kokonaisvaltaisesti. Se edellyttää rikosoikeudellisten toimintakäytäntöjen kykyä kohdata väkivaltarikokseen syyllistynyt nuori yksilönä. Nuoren moraalitietoisuuden ja oikeustajun tukeminen kehittää nuoren elämänhallintaa pitkäjänteisesti. Seuraamusjärjestelmää on kehitettävä siten, että jokaisen nuoren kohdalla on löydettävissä hänen kannaltaan optimaaliset uusintarikollisuutta katkaisevat ja väkivaltaa ehkäisevät toimenpiteet.

Suositus:

Kehitetään nuorten rikosseuraamusjärjestelmää siten, että käytettävissä on nopea, mutta nuoren oikeusturvaa vaarantamaton, rikoskierteen katkaiseva toimenpide, esimerkiksi nuorisoaresti.

7.8 Yhteiskunnallinen ilmapiiri

Yhteiskunnassa tulee vahvistaa välittämisen ilmapiiriä. Jokaisen tulee reagoida lapseen kohdistuvaan väkivaltaan. Lapsimyönteisyyttä tulee lisätä kaikin tavoin mm. kohdistamalla taoudellisia voimavaroja lasten elinympäristöihin, lapsiperheiden tukemiseen ja lastensuojeluun.

Lasten kasvatuksessa tulee edistää väkivallattomia ongelmanratkaisutapoja. On tarpeen pitää jatkuvasti esillä perusteluja, miksi ruumiillinen kuritus on lasta monella tavalla vaurioittava kasvatusmenetelmä. Lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa tulee vastustaa myös tiedotuskampanjoiden avulla.

Suosituksia:

- **Selvitetään mahdollisuutta vapauttaa kasvatuksellisesti positiivinen peli- ja kuvamateriaali arvonlisäverosta tai suosia sitä muilla tavoin.**
- **Pyritään sopimaan viranomaisten ja kaupallisten televisiokanavien kumppanuudesta väkivallattomuutta edistävän materiaalin tuottamiseksi ja esittämiseksi.**
- **Estetään internetistä saatavan, yksilöä raaistavan materiaalin joutuminen lasten käsiin tukemalla helppokäyttöisten ja tehokkaiden suodatinohjelmien saatavuutta ja käyttöä.**

Väkivallattomuuskasvatus

Terveyskasvatukseen tulisi peruskoulussa sisällyttää kullekin ikäkaudelle räätälöidyt väkivallan vähentämiseen tähtäävät kasvatusohjelmat. Asennekasvatukseen lisäksi niihin tulisi kuulua väkivallattomien konfliktinratkaisutaitojen harjoittelua. Kokonaisuuden tulisi käsitellä mm. väkivallattomuutta sukupuolten välisissä suhteissa, empaattisuuteen liittyvien taitotietojen harjoittelua ja alkoholikasvatusta, jossa erityisesti painotettaisiin humalakulutuksen vastaisuutta. Poikien pitkän tähtäyksen asennekasvatuksessa edistetään väkivaltaa johdonmukaisesti kaihtavaa, provokaatiosta provosoitumatonta, sovittelevaa ja harkitsevaa miehistä ihannetta.

Suositus:

Sisällytetään väkivallan vähentämiseen tähtäävä kasvatus peruskoulun opetusohjelmaan.

7.9 Tutkimuspolitiikka

Väkivallan vähentämisen ohjelman valmistelu on herättänyt useita kysymyksenasetteluja, joista tarvittaisiin lisätutkimusta. Lapsi- ja nuorisoväkivallan kannalta työryhmä ehdottaa seuraavia:

Suosituksia:

- **Käynnistään laaja väkivaltaa ja sen ehkäisyä käsittelevä tutkimusohjelma, johon sisällytetään lasten ja nuorten tekemä ja heihin kohdistuva väkivalta.**
- **Kehitetään ja ylläpidetään väkivaltailmiötä tutkivia seurantajärjestelmiä tulee. Jatketaan käynnissä olevia tutkimussarjoja, kuten kansallisia nuorisorikollisuuskyselyjä sekä nuoriso- ja opettajauhritutkimuksia. Luodaan seurantajärjestelmä lapsiin perheessä kohdistuvasta väkivallasta, kuten ruumiillisen kurituksen käytöstä kasvatuksessa.**
- **Kehitetään viranomaisten tietoon tulleen väkivaltarikollisuuden tilastointia siten, että uhrin iän mukaiset tarkastelut tulevat mahdollisiksi.**
- **Arvioidaan seurantatutkimuksella eheytettyä koulupäivää koskevan alueellisen kokeilun vaikuttavuutta, tuloksellisuutta ja tehokkuutta väkivallan ehkäisemisessä.**

LÄHTEET

Arjen turvaa. Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston periaatepäätös 23.9.2004.

Carlson, E. A. (1998). A prospective longitudinal study of attachment disorganization/disorientation. *Child Development*, 69, 1107-1128.

Cochran, M. (1990). Personal networks in the ecology of human development. Teoksessa: M. Cochran, M. Larner, D. Riley, L. Gunnarsson & C. R. Henderson, Jr, *Extending families: The social networks of parents and their children* (ss. 3-33). Cambridge University Press.

Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, Supplement, 95-120.

Collins, W. A., Maccoby, E. A., Steinberg, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: The case for nature and nurture. *American Psychologist*, 55, 218-232.

Eloheimo, Henrik. (2003) Sovittelu käytännössä. Haaste 2/2003.

Eskelinen, A. (2000). *Rakkautta ja rajoja kasvatukseen: Yhdessä elämään*. Helsinki: Kirjapaja.

Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78, 1360-1379.

Heiskanen, Markku & Sirén, Reino & Aromaa, Kauko (2004). *Suomalaisten turvallisuus 2003*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 58.

Heiskanen, Markku & Sirén, Reino & Roivainen Outi (2003) *Rikollisuus kunnissa: Tilastollinen tutkimus Suomen kuntien väkivalta- ja omaisuusrikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä*. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 16/2003. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 203/2003.

Helve, Helena (2002) Arvot, muutos ja nuoret. Yliopistopaino. Helsinki.

Hypèn Kimmo. (2002) Suuri osa ensikertalaisista ei joudu vankilaan uudelleen. Haaste 4/2002.

Iivari, Juhani (2003): Alustus sovittelun XI valtakunnalliseen seminaariin Vantaalle 17.05.2003, moniste.

Jokinen, Jouni (2004): *Nuoret ja rikosten sovittelumenettely*. Poliisiammattikorkeakoulu.

Kanerva, Janne. (2003) Nuoren rikokseen puututtava nopeasti ja vaikuttavasti. Haaste 2/2003.

Kellam, S. G., Ling, X., Meirsca, R., Brown, C. H., & Ialongo, N. (1998). *The effect of the level of aggression in the first grade classroom on the course and malleability of aggressive behavior into middle school*. *Development and Psychopathology*, 10, 165-185.

Kivivuori, Janne (1997). *Opettajiin kohdistuva häirintä ja väkivalta*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 33.

Kivivuori, Janne (toim.) (2002) . *Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 188.

Kivivuori, Janne & Kouvonon, Anne & Marttunen, Matti (2001). Nuorisoriikollisuus. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2000*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183.

- Kivivuori, Janne & Savolainen, Jukka (2003). *Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 204.
- Kokko, K., Tremblay, R. E., Lacourse, E., Nagin, D., & Vitaro, F. (2003). *Trajectories of prosocial behavior and physical aggression in middle childhood and their links to adolescent problem behaviors*. (Lähetetty arvioitavaksi)
- Kokko, K., & Pulkkinen, L. (2000). *Aggression in childhood and long-term unemployment in adulthood: A cycle of maladaptation and some protective factors*. *Developmental Psychology*, 36, 463-472.
- Kokko, K., & Pulkkinen, L. (2004). *Stability of aggressive behavior from childhood to middle age in women and men*. *Aggressive Behavior*. (Painossa)
- Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (2002) *Kaheksalta Koskarille – samantien saket: Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus*. 2002. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 13, Edita Oyj, Helsinki.
- Koulun mahdollisuudet rikollisuuden ehkäisyssä. Koulutyöryhmä. Rikoksentorjunnan neuvottelukunta 1998. Moniste. <http://www.rikoksentorjunta.fi/4061.htm>
- Laitinen, Ahti. (2002) *Oikeussosiologian perusteet*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Rikos- ja prosessioikeuden sarja A N:0 27. Turku.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000): *Rikosten seuraamukset*. WSLT; WS Bookwell Oy Porvoo.
- Launonen, L., & Pulkkinen, L. (2004). (toim.), *Koulu kasvuyhteisönä - kohti uutta toimintakulttuuria*. Jyväskylä: PS-kustannus.(Valmisteilla oleva käsikirjoitus)
- Lehti, Martti & Kivivuori, Janne (2004). *Kuolemaan johtanut väkivalta*. Teoksessa *Rikollisuustilanne 2003*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja.
- Marttunen, Matti (2001) *Nuorisorangaistus rikoskierteen katkaisijana*. Haaste 2/2001.
- Marttunen, Matti. (2002) *Nuorisoprosessi Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia*. OPTL:n julkaisuja 193/2002
- Marttunen, Matti (2004) *Nuorisorikosoikeus tasapainottelua kahden näkökulman välillä*. Haaste 3/2004.
- Mednick, S. A., Moffitt, T. E., & Stack, S.(1987). *The causes of crime: New biological approaches*. New York: Cambridge University Press.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour. Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mustonen, Anu. (1997) *Media violence and its audience*. Jyväskylän yliopisto.
- Mustonen, Anu (2001) *Mediapsykologia*. WSOY.
- Mustonen, Anu & Pulkkinen Lea (2003) *Sosiaalinen alkupääoma ja tietotekniikka*. Tulevaisuusvaliokunta. Teknologian arviointeja 14. Eduskunnan kanslian julkaisu 1/2003.
- Mustonen, A. (2001) *Mediapsykologia*. Porvoo: WSOY.
- Nuotio, Kimmo. (2004) *Nuorisorikosoikeus?* Lakimies 3/2004 s.466-478.
- Pitkänen, T., & Pulkkinen, L. (2003). *Onko alkoholin käytön alaikäraja tuulesta temmattu?* Teoksessa: J. Heinonen, H. Alho, J. Lindeman, K. Raitasalo & R. Roine (toim.) Tommi 2003. *Alkoholi- ja huumeetutkimuksen vuosikirja*. Helsinki: Alkoholi- ja huumeetutkijain seura ry.

- Pulkkinen, Lea. (2002). *Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintätekniiikan kehitys*. Esiselvitys. Tulevaisuusvaliokunta, teknologian arviointeja 11. Eduskunnan kanslian julkaisu 5/2000.
- Pulkkinen, L. (1995). *Behavioral precursors to accidents and resulting physical impairment*. *Child Development*, 66, 1660-1679.
- Pulkkinen, L. (1996). (toim.), *Lapsesta aikuiseksi*. Jyväskylä: Atena.
- Pulkkinen, L. (2002). *Mukavaa yhdessä, Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pulkkinen, L., Nygren, H., & Kokko, K. (2002). *Successful development: Childhood antecedents of adaptive psychosocial functioning in adulthood*. *Journal of Adult Development*, 9, 251-265.
- Pulkkinen, L., Tauriainen, J., & Launonen, L. (2003). *Vapaa-ajan toimintasuunnitelma (VAPSU) Alkukartoitus*. Valtakunnallinen kokeilu- ja tutkimusprojekti MUKAVA, raportti 1/2003.
- Putnam, R. D. (1995). Bowling alone. America=s declining social capital. *Journal of Democracy*, 6, 64-78.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rimpelä A., Vikat, A., Rimpelä, M., Lintonen, T., Ahlström, S., ja Huhtala, H., (2003) *Nuorten terveystapatutkimus 1999. Ttupakoinnin ja*
- Ring, Jonas (2000). *Stöld, våld och droger bland pojkar och flickor i årskurs nio. Resultat från tre självdeklarationsundersökningar*. Brå-rapport 2000:17.
- Rose, R. J., Dick, D. M., Viken, R. J., Pulkkinen, L., & Kaprio, J. (2001). Drinking or abstaining at age 14? A Genetic-epidemiological study. *Alcoholism: Clinical & Experimental Research*, 25, 1594-1604.
- Salmi, Venla. (2004) *Sallitun ja kielletyn vaikeat rajat*. Haaste 2/2004.
- Salmivalli, Christina (1998) *Koulukiusaaminen ryhmäilmionä*. Gaudeamus. Helsinki.
- Salmivalli, Christina (2000) *Koulukiusaamisen vähentäminen opettajien koulutuksen kautta: seurantatutkimuksen ensimmäinen vaihe*. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A: 11/2000.
- Salmivalli, Christina (2003) *Koulukiusaamiseen puuttuminen: kohti tehokkaita toimintamalleja*. Jyväskylä: PS -kustannus.
- Savolainen, Jukka. (2004) *Perhetyyppi yhteydessä nuorten väkivaltakokemuksiin*. Haaste 2/2004.
- Schaffer, H. R. (2003). *Social Development*. Cornwall, U.K.: Blackwell Publishing.
- Teräsahjo, Timo & Salmivalli Christina (2001) *Tapaustutkimus kiusaamisen vastaisesta interventtiosta Helsingin ala-asteen kouluissa 2001*. Helsingin kaupungin julkaisusarja A: 14/2001.
- Tienari, P., Wynne, L. C., Läksy, K., Moring, J., Nieminen, P., Sorri, A., Lahti, I., & Wahlberg, K-E. (2003). Genetic boundaries of the schizophrenia spectrum: evidence from the Finnish adoptive family study of schizophrenia. *American Journal of Psychiatry*, 160, 1587-1594.

Tremblay, R. E., Japel, C., Pérusse, D., McDuff, P., Boivin, M., Zoccolillo, M., & Montplaisir, J. (1999). *The search for the age of "onset" of physical aggression: Rousseau and Bandura revisited. Criminal Behavior and Mental Health, 9, 8-23.*

Turvallisuustalkoot. Kansallinen rikosentorjuntaohjelma. Oikeusministeriö. Yleisen osaston julkaisuja 4/1999. Helsinki.

Vaasan rikosentorjuntayhteisyö (2002) *Univelalla on monia haittoja – mitä voimme vanhempina tehdä? –tukipaketti.* Asiantuntijoina Saarenpää-Heikkilä O., Hyypä Markku T. ja Tynjälä J.

Vesterbacka, Esa. (2001) Rikosprosessi kokonaisuutena – keskipisteenä ihminen. Haaste 3-4/2001

Virolainen, Sanna (1999) *Nuorisorangaistus – Kiinni pitämällä muutoksen alkuun?* Kriminaalihuoltoyhdistys.

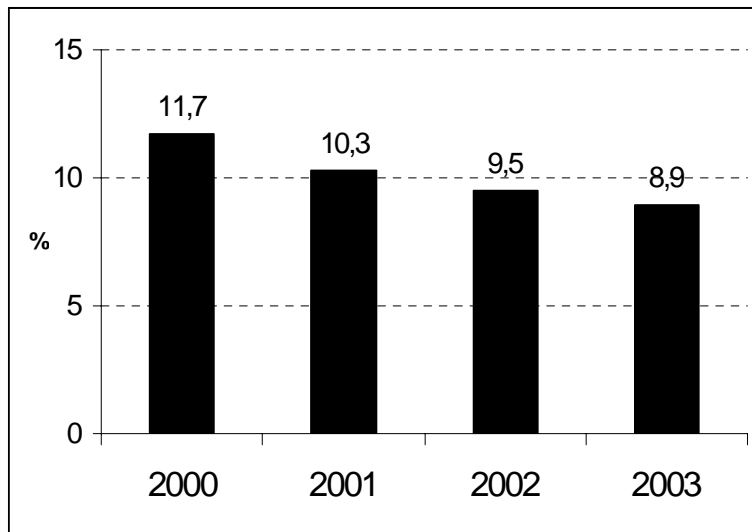
Vuorio Jukka-Pekka. (2003) *Läheisneuvonpito lisää osallisuutta lastensuojelussa.* Haaste 3/2003.

World report on violence and health. World Health Organization. Geneva 2002. http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/

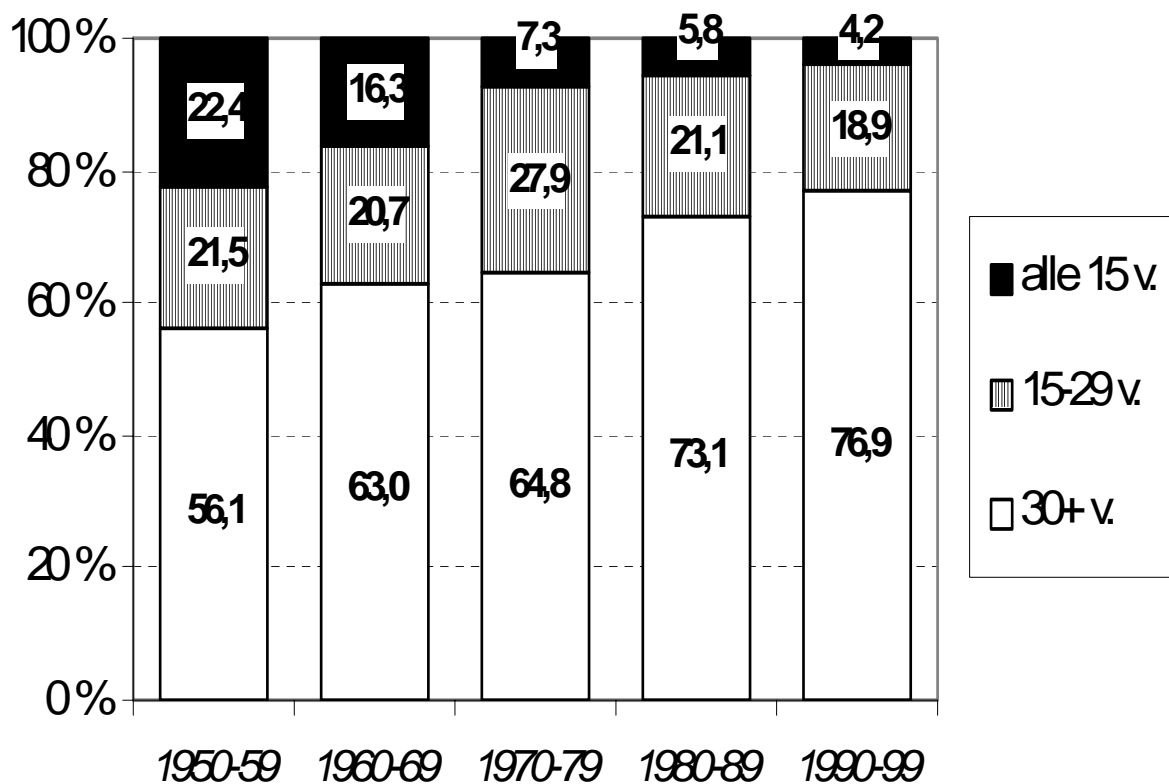
Muut lähteet:

<http://www.aacap.org/publications/factsfam/65.htm>

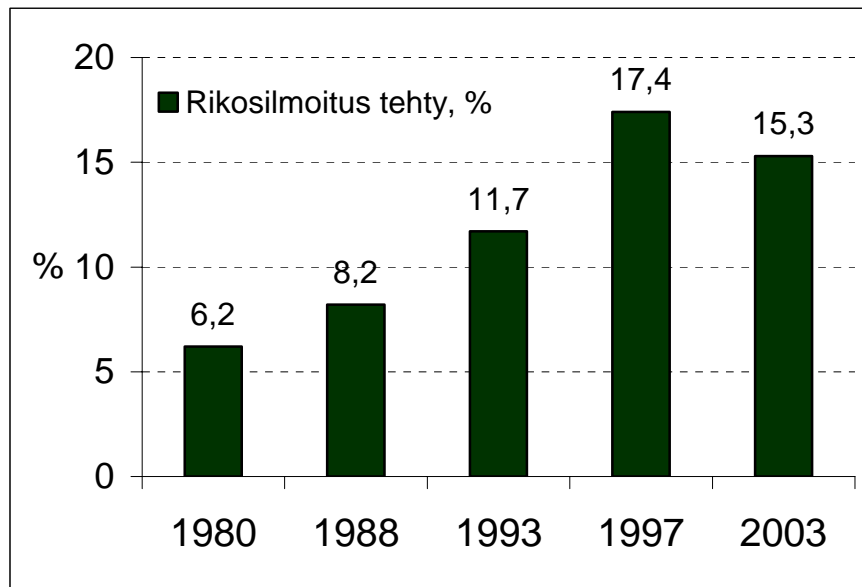
LIITE 1

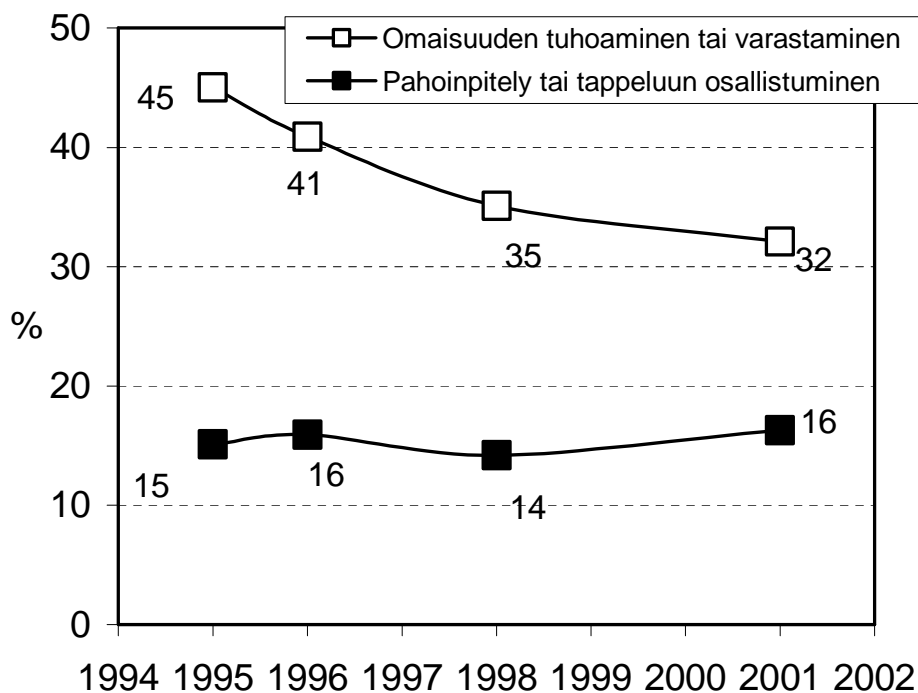
Kuvio 1 Nuorten osuus selvitettyihin rikoslakirikoksiin syylliseksi epäillyistä 2000-2003, %, Lähde: OPTL/Tilastokeskus

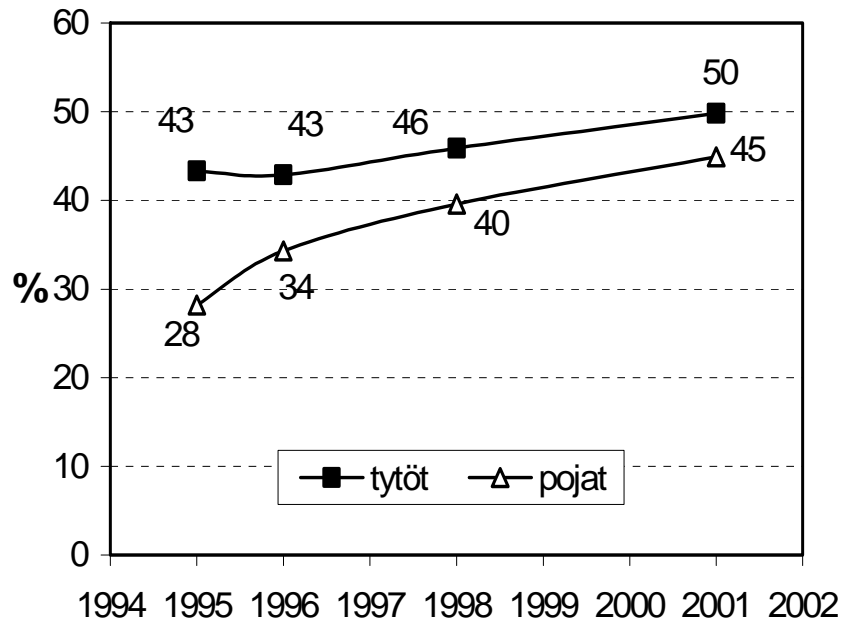
Kuvio 2 Tahallisen väkivallan seurauksena kuolleiden ikäjakauma 1950-1999, %. Lähde: OPTL/Tilastokeskus, Lehti & Kivivuori 2004.

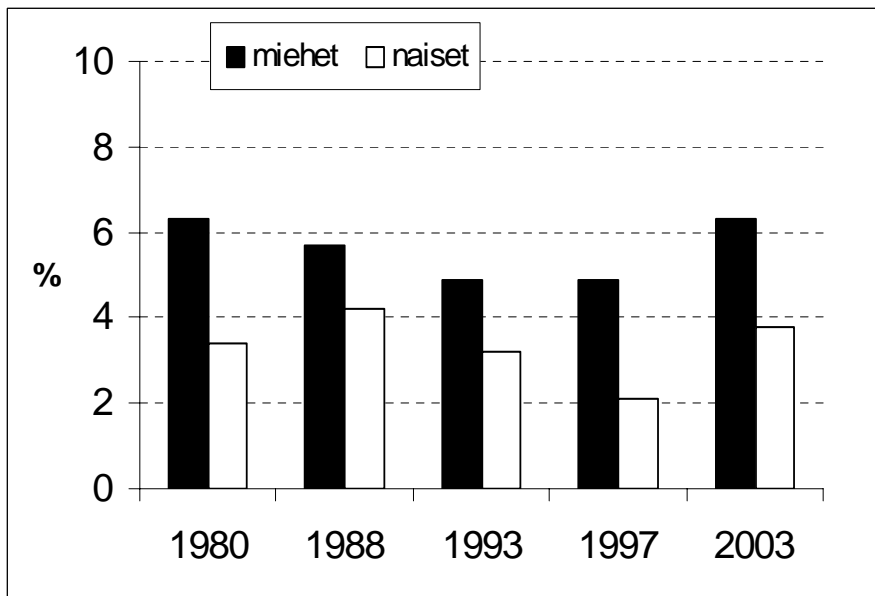
Kuvio 3 Poliisille ilmoitettuja väkivaltatapauksia, % kaikista väkivaltatapauksista, joihin liittyi vähintään lyönti. 15-74-vuotiaat. Lähde: Kansalliset uhritutkimukset, OPTL, Heiskanen ym. 2004.

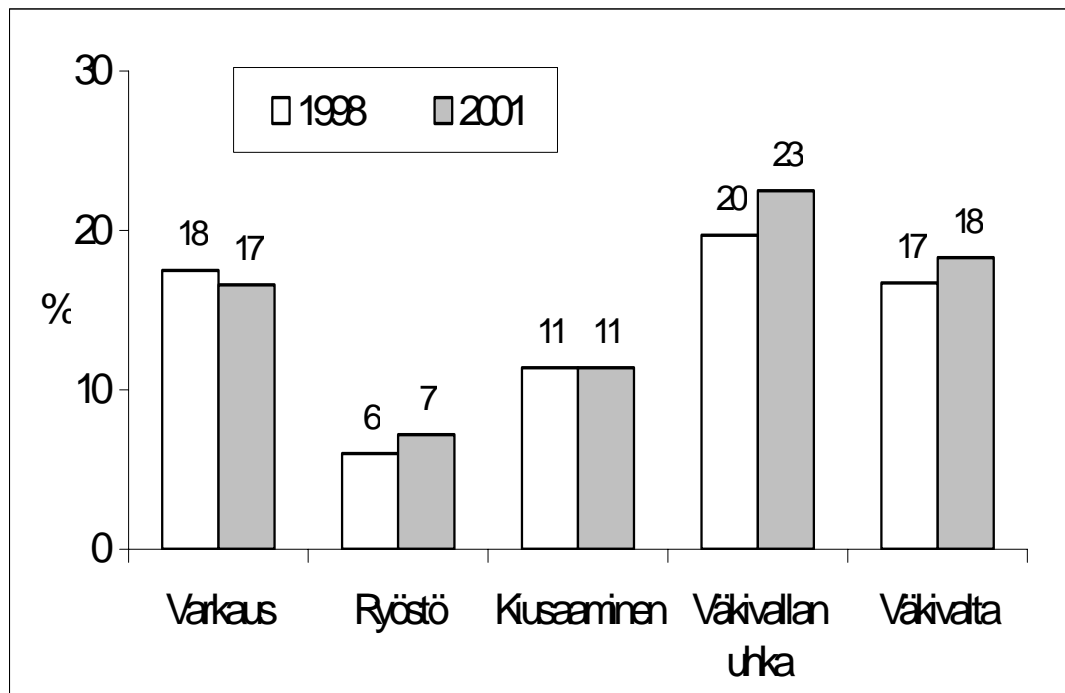
Kuvio 4 Kuluneen vuoden aikana omaisuutta tuhonneita tai varastaneita ja väkivaltaan osallistuneita nuoria, % 15-16-vuotiaista. Lähde: OPTL/NRK 1995-2001.

Kuvio 5 Kuluneen vuoden aikana rikoskäyttäytymisestä pidättyneiden nuorten osuus sukupuolen mukaan, % 15-16-vuotiaista. Lähde: OPTL/NRK 1995-2001. (Huom. havainto perustuu 14 teon summamuuttajaan.)

Kuvio 6 Vammaan johtaneen väkivallanteon vuoden aikana kokeneita, % 15-24-vuotiaasta väestöstä. Lähde: Kansalliset uhritutkimukset, Heiskanen ym. 2004.

Kuvio 7 Teon kohteeksi ainakin kerran kuluneen vuoden aikana joutuneita 1998 ja 2001, % 15-16-vuotiaista. Lähde: OPTL/NRK 1998 ja 2001.

LIITE 2

Taulukko 1. Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksiin syylliseksi epäillyt alle 15-vuotiaat 1994–2003. Lähde: OPTL/Tilastokeskus.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Varkausrikokset	5438	5202	4957	4099	4044	4444	5220	5010	4686	5147
<i>Muutos %</i>	+9	-4	-5	-17	-1	+10	+17	-4	-6	+10
Pahoinpitelyrikokset	487	550	469	574	722	669	839	863	784	845
<i>Muutos %</i>	+59	+13	-15	+22	+26	-7	+25	+3	-9	+8
Vahingontekorikokset	1318	1366	1368	1207	1296	1291	1639	1587	1367	1494
<i>Muutos %</i>	+3	+4	+0	-12	+7	+0	+27	-3	-14	+9

Taulukko 2 Varkaus-, vahingonteko- ja pahoinpitelyrikoksiin syylliseksi epäillyt 15–17-vuotiaat 1994–2003. Lähde: OPTL/Tilastokeskus.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Varkausrikokset	11574	11238	10484	9174	7827	7498	8423	7067	6176	6127
<i>Muutos %</i>	-7	-3	-7	-12	-15	-4	+12	-16	-13	-1
Pahoinpitelyrikokset	1743	1987	2254	2277	2414	2682	2785	2668	2463	2367
<i>Muutos %</i>	+15	+14	+13	+1	+6	+11	+4	-4	-8	-4
Vahingontekorikokset	2409	2740	2812	2621	2420	2705	3279	2994	2650	2285
<i>Muutos %</i>	-5	+14	+3	-7	-8	+3	+21	-9	-11	-14

Taulukko 3. Tilastoidun pahoinpitelyrikollisuuden muutos jaksolta 1996-1998 jaksolle 1998-2000,¹⁷ teko- ja tekijäpohjaisesti¹⁸ ikäryhmittäin. Lähde: Kivivuori, Kouvonen & Marttunen 2001.

	Tekojen muutos	Tekijöiden muutos
Alle 15-vuotiaat	+36 %	+13 %
15-17-vuotiaat	+11 %	+ 1 %
18-20-vuotiaat	+16 %	+ 5 %
Yli 20-vuotiaat	+2 %	- 3 %

¹⁷ Vuoden 1998 luvut jaettiin tasan jakson alku- ja loppupuoleen.¹⁸ Sekä teko- että tekijämäärät on suhteutettu ikäryhmän kokoon ja muutosprosentti on laskettu näistä tiheysluvuista.

LIITE 3

Väkivallan / kiusaamisen ehkäiseminen kouluissa ja oppilaitoksissa; koottu Vaasassa

Väkivallan ennalta ehkäisy	Ennalta ehkäisevät sekä korjaavat toimenpiteet
<p>Tavoitteena on:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aikaansaada viihtyisä, turvallinen ja hyvinvointia edistävä koulu - tukea väkivallan ehkäisyä opetussuunnitelmissa, erityisesti oppilashuollossa ja aihekokonaisuudessa ”Turvallisuus ja liikenne” - väkivallan ehkäisy eri tapauksissa A -D: <p>A. oppilaiden kesken</p>	<p>Oppilaiden keskinäisen väkivallan ehkäisemisessä on tärkeää, että:</p> <ul style="list-style-type: none"> • sitoutetaan jo suunnitteluvaiheesta lähtien oppilaat, henkilökunta ja vanhemmat puuttumismalleihin • kiusaaminen määritellään oppilastajuisesti, kerrotaan sen seurauksista ja luodaan nollatoleranssi väkivaltaan • laaditaan järjestyssäännöt • tehostetaan välituntivalvontaa ja yhdenmukaistetaan puuttumisen käytäntöjä • määritellään sallitut ja kielletyt välituntileikit • väkivallattomuuskasvatukseen sisällytetään mm. empatia- ja konfliktinratkaisukyvyyn parantaminen • edistetään yhteisöllisyyttä ja yhteishenkeä • haetaan tietoa ja malleja asiasta (ks. esim. Christina Salmivalli 1998, 2000, 2003)
<p>B. oppilaiden ja henkilökunnan kesken</p> <p>C. henkilökunnan välillä</p>	<p>Oppilaiden ja henkilökunnan välisen tai henkilökunnan keskinäisen väkivallan ehkäisemisessä on tärkeää, että:</p> <ul style="list-style-type: none"> • toteutetaan yllä esitetyt toimet • vaalitaan hyvää yhteishenkeä ja positiivista organisaatioilmapiiriä • huolehditaan henkilöstön vaikuttamismahdollisuuksista, kouluttamisesta ja jaksamisesta
<p>A. oppilaiden kesken</p> <p>B. oppilaiden ja henkilökunnan kesken</p> <p>C. henkilökunnan välillä</p> <p>D. ulkopuolisten henkilöiden ja kouluväen välillä</p>	<p>Kaikissa A - D tapauksissa väkivallan ja kiusaamisen ehkäisemiseksi on tärkeää, että:</p> <ul style="list-style-type: none"> • väkivaltaongelmat tunnistetaan, tunnustetaan ja niihin puututaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä ohjataan väkivaltainen henkilö hoitoon. Tämä edellyttää myös riittävää oppilas- ja työterveyshuoltoa. • resursoidaan riittävästi erityisoppilaiden, maahanmuuttajaoppilaiden sekä PULUKI oppilaiden opetukseen • tehdään oppilashuollon ja rikosentorjunnan välistä yhteistyötä ja sovitaan eri lakien ja ohjeiden pohjalta, millaiset väkivaltaan tai kiusaamiseen liittyvät tapaukset koulu voi tai saa hoitaa itse.

Akuutit väkivaltatilanteet	Toimintaohjeet akuuttien väkivaltatilanteiden hallitsemiseksi
<p>Tavoitteena on saada aikaan yhdenmukaiset toimintatavat ja väkivaltatapausten dokumentointikäytännöt kunnan kaikille kouluille.</p> <p>Väkivaltatilanteet:</p> <p>A. oppilaiden kesken B. oppilaiden ja henkilökunnan kesken C. henkilökunnan välillä D. ulkopuolisten henkilöiden ja kouluväen välillä E. perhe- tai läheisväkivallan ilmeneminen</p>	<p>Lähtökohtana on tieto, mitkä väkivaltaan tai kiusaamiseen liittyvät tapaukset koulu voi tai saa hoitaa itse.</p> <p><i>(Esim. OAJ:n Ohjeita koulukiusaamisen ja väkivallan ehkäisemiseksi (2.3.2000) ja Opettajien pykäläpankki julkaisu. Lisäksi henkilökunnan kohdalla on huomioitava työturvallisuuslain (738/2002) velvoitteet ja kunnan työsuojeluhenkilöstön ohjeet)</i></p> <p>Kaikissa A-E tapauksissa, esim. oppilaiden välisestä väkivalta-asta aina ulkopuolisen aiheuttamaan pommiuhkaan, toimintaohjeiden tulee olla:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mahdollisimman lyhyet • selkeät • helposti löydettävissä ja • henkilökunnan, ja tarvittaessa oppilaiden, tiedossa. <p>Tilanteen hallinnassa ja tiedottamisessa on tärkeää, että</p> <ul style="list-style-type: none"> • määritellään, mitä ja miten tehdään ja kuka tekee ja tiedottaa eri tapauksissa A - E • toimia harjoitellaan käytännössä säännöllisesti • varmistetaan jo etukäteen pohdittujen kuulutusten kuuluvuus koko kiinteistöön ja piha-alueelle • on sovittu yhtenäinen tapausten dokumentointitapa
Jälkihoito ja kriisien käsittely	Kriisien käsittelemisen ja jälkihoidon toimintaohjeet
<p>Tavoitteena on</p> <p>- auttaa väkivaltaa kohdannutta uhria ja yhteisöä toipumaan tapahtuneesta hyvin</p> <p>- ottaa oppia tapahtuneesta ja minimoida tapauksen uusiutumismahdollisuus.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • laaditaan esim. oppilashuollon, poliisin ja seurakunnan kanssa yhdessä jälkihuollon toimintamalli • akuutin hoidon jälkeen annetaan väkivallan tai kiusaamisen uhreille tarvittaessa jälkihoitoa sekä uhriutumisen ehkäisyyn liittyvää koulutusta • huolehditaan, että väkivallan tekijä joutuu tunnistamaan väkivallan konkreettiset seuraamukset ja tekijälle opetetaan väkivallattomia tapoja toimia • toteutetaan tarvittaessa yhteisöllinen tapauksen jälkikäsittely (erityisesti kuolemantapauksissa) • tarvittaessa parannetaan varautumista ja valmiuksia